1954 Een literaire doorsnee

redactie: Erna Staal en Murk Salverda

bron
Erna Staal en Murk Salverda (red.), *1954 Een literaire doorsnee*. Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam / Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Den Haag 1994

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/salv007195401_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. LITERATUUR MUSEUM

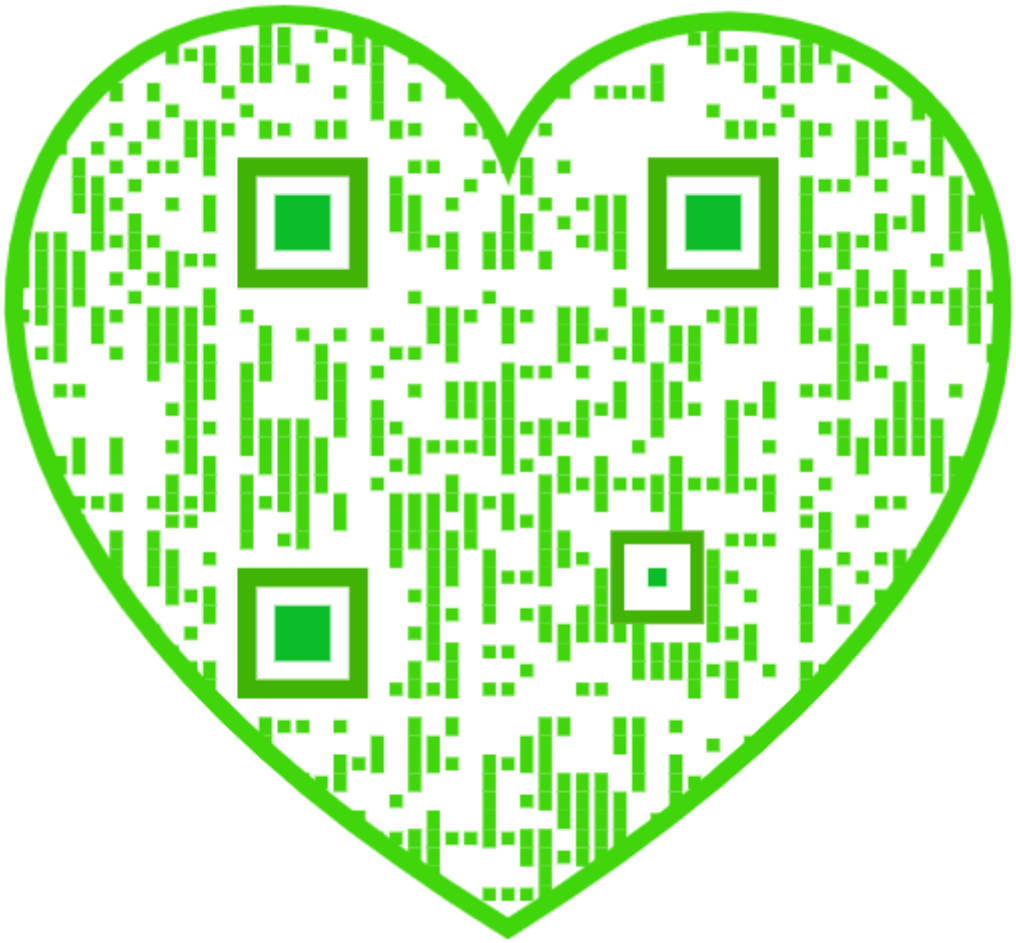

Voorwoord

1954 is het geboortejaar van een viertal publikaties van Jacques van Hattum; van Willem Frederik Hermans verscheen er niets. Van Nel Noordzij werden dat jaar twee boeken uitgegeven, maar van Gerard Kornelis van het Reve geen enkel geschrift. Johan Fabricius voegde twee titels aan zijn oeuvre toe, evenals S. Greup-Roldanus; Harry Mulisch en M. Vasalis één. F. Bordewijk, die in dat jaar de P.C. Hooftprijs ontving, publiceerde een niemendalletje, S. Vestdijk tegen zijn gewoonte in helemaal niets.

Het is, zeker achteraf beschouwd, niet vol te houden dat 1954 in literair opzicht een wonderjaar was. Dat Lucebert, toen hij op 27 maart van dat jaar als Keizer der Vijftigers verkleed de Poëzieprijs van de Gemeente Amsterdam kwam ophalen, problemen kreeg met de autoriteiten - die had je toen nog -, die zijn hofhouding niet tot de plechtigheid wilden toelaten, maakt de zaak er niet vrolijker op.

Maar vooruit, niet alleen het stripblad *Sjors van de Rebellenclub* zag in 1954 het licht, ook het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum. Opgericht was het in feite al een jaar eerder: op 18 december 1953 werd ten overstaan van Remmelt Remmelts, notaris ter standplaats 's-Gravenhage, de stichtingsakte gepasseerd. Volgens het *Jaarverslag 1954* betekende dat ‘de bekroning van de onvermoeide pogingen van een groep vooruitziende literatuurhistorici, letterkundigen en figuren uit de bibliotheekwereld om tot de oprichting van een “Museum voor de Nederlandse letterkunde” te komen’. Maar pas op 15 juni 1954 werd het ‘definitief bestuur’ geïnstalleerd - voorzitter dr. J. Hulsker, zojuist benoemd als hoofd van de afdeling Kunsten van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen; secretaris drs. G. Kamphuis, als hoofd der afdeling Kunstzaken ter gemeentesecretarie van 's-Gravenhage de opvolger van Hulsker; penningmeester de eveneens Haagse gemeentearchivaris dr. W. Moll - en eerst op 1 december werd Gerrit Borgers voor onbepaalde tijd als conservator bij de pas opgerichte stichting gedetacheerd.

Er is ook om een andere reden iets voor te zeggen om het veertigjarig bestaan in 1994 en niet een jaar eerder te vieren: in 1954 begon het Letterkundig Museum ook voor de buitenwereld te bestaan. Dat bleek onder andere uit de start van de uitgave van een bio-bibliografisch kaartsysteem van de Nederlandse letterkunde, dat als Mededelingen van de Documentatiedienst tot dit jubileumjaar zou voortbestaan. Het bleek eveneens uit de verwerving van de eerste aanwinsten, waaronder een handschrift van Jacques Perks ‘Iris’, die aan de inmiddels aan het museum in bruikleen gegeven Letterkundige Verzameling van het Gemeentearchief konden worden toegevoegd, en uit de toezegging van de collecties Aart van der Leeuw, Martinus Nijhoff, Arthur van Schendel, Jan Engelman, Johan Andreas dèr Mouw en Wilma (Vermaat). Het kwam ten slotte ook tot uiting in het begin dat gemaakt werd met ‘het verzamelen en ordenen van courantenknipsels, welke voor het Museum van belang zijn’.

Nu, veertig jaar later, is het Letterkundig Museum uitgegroeid tot een gerenommeerde literaire instelling met een heel belangrijk archief en een belangwekkende foto- en portrettenverzameling, met tentoonstellingen die duizenden bezoekers trekken en met, sinds kort, een Kinderboekenmuseum waar kinderen van acht tot dertien kunnen ervaren hoe leuk lezen is.

Omdat we het een beetje ‘herrlich weit gebracht’ hebben en trouwens ook op een leeftijd zijn beland waarop men de neiging begint te krijgen terug te kijken, hebben we onze jubileumtentoonstelling gewijd aan het jaar 1954: wat was er in het jaar

waarin het Letterkundig Museum met z'n werkzaamheden begon op literair gebied aan de hand?

Niet echt veel bijzonders dus, zoals we zagen. Een modaal jaar.

Maar 1954 was wél het eerste levensjaar van de plaats waar, om twee versregels van het bekende kwatrijn over het Letterkundig Museum van Vestdijk te parafraseren, men Muzen spaart en waar steeds meer schrijvers en hun geschriften liefdevol tot op het bot kunnen worden bekeken.

Anton Korteweg,
directeur

Pierre H. Dubois
‘De drang tot vernieuwing’
Over het literaire klimaat rond 1954

Het literaire klimaat van 1954 is het literaire klimaat van de jaren vijftig. Het is mogelijk dat door bepaalde feitelijke gebeurtenissen een jaartal de indruk wekken kan beslissend te zijn geweest voor veranderingen, in werkelijkheid zijn de gebeurtenissen altijd het min of meer onverhoedse gevolg van een evolutie die langzaam bezig is zich te voltrekken en waarvan de wortels al veel verder terug in het verleden liggen. In dat licht gezien zal het jaar 1954 wel niet de geschiedenis ingaan als een uitzonderlijk belangrijk jaar in de Nederlandse literatuur. Oenologen zouden in een geval als dit op zijn best spreken van ‘een middelmatig jaar’. Wat op literair gebied verscheen, was niet wereldschokkend, al komen er natuurlijk ieder jaar wel een paar boeken uit die zich boven de rest verheffen of die in het oeuvre van een bepaald auteur van bijzondere betekenis zijn. Dat bij voorbeeld in 1954 *Vergeelde portretten* van E. Breton de Nijs het licht zag, betekent niet zoveel voor de literaire gedenkwaardigheid van dat kalenderjaar, daarentegen wél voor de Indische bellettrie in het algemeen en voor het oeuvre van Rob Nieuwenhuys in het bijzonder. Zo is het, achteraf, ook interessant te constateren dat in dit jaar de laatste roman verscheen van Anna Blaman, *Op leven en dood*.

Op deze manier kunnen er bepaalde lijsten worden samengesteld waarin zaken van betrekkelijk belang worden opgesomd. Elk jaar gebeuren er nu een-

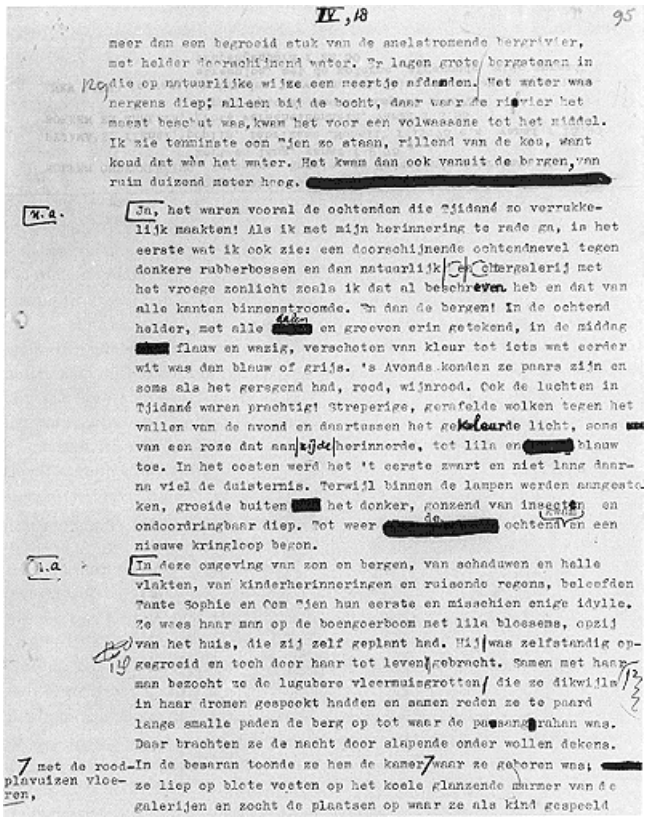

IV, 18 95

meer dan een begroeid stuk van de snelstromende bergrivier, met helder doorschijnend water. Er lagen grote bergstenen in die op natuurlijke wijze een meertje afdamden. Het water was nergens diep; alleen bij de bocht, daar waar de rivier het meest besch'ut was, kwam het voor een volwassene tot het middel. Ik zie tenminste oom Tjien zo staan, rillend van de kou, want koud dat was het water. Het kwam dan ook vanuit de bergen, van ruim duizend meter hoog. [redacted]

M.a. Ja, het waren vooral de ochtenden die Tjidanó zo verrukkelijk maakten! Als ik met mijn herinnering te rade ga, is het eerste wat ik ook zie: een doorschijnende ochtendnevel tegen donkere rubberbossen en dan natuurlijk [redacted] schittergalerij met het vroege zonlicht zoals ik dat al beschreven heb en dat van alle kanten binnenstroomde. En dan de bergen! In de ochtend helder, met alle [redacted] en groeven erin getekend, in de middag [redacted] flauw en wazig, verschoten van kleur tot iets wat eerder wit was dan blauw of grijs. 's Avonds konden ze paars zijn en soms als het gerogend had, rood, wijnrood. Ook de luchten in Tjidanó waren prachtig! Streperige, gerafelde wolken tegen het vallen van de avond en daartussen het gekleurde licht, soms [redacted] van een roze dat aan rijde herinnerde, tot lila en [redacted] blauw toe. In het oosten werd het 't eerste zwart en niet lang daarna viel de duisternis. Terwijl binnen de lampen werden aangesto ken, groeide buiten [redacted] het donker, gonzend van insecten en ondoordringbaar diep. Tot weer [redacted] ochtend en een nieuwe kringloop begon.

M.a In deze omgeving van zon en bergen, van schaduwen en halle vlakten, van kinderherinneringen en ruisende regens, beleefden Tante Sophie en Oom Tjien hun eerste en misschien enige idylle. Ze wees haar man op de boengeerboom met lila blossems, opzij van het huis, die zij zelf geplant had. Hij was zelfstandig opgegroeid en toch door haar tot leven gebracht. Samen met haar man bezocht ze de lugubere vleermuisgrotten die ze dikwijls in haar dromen gespookt hadden en samen reden ze te paard lange smalle paden de berg op tot waar de passanggrahan was. Daar brachten ze de nacht door slapende onder wollen dekens.

met de rood-pluvuizen vloeren, In de benaran toonde ze hem de kamer waar ze geboren was; ze liep op blote voeten op het koele glanzende marmer van de galerijen en zocht de plaatsen op waar ze als kind gespeeld

Typoscript met aantekeningen van *Vergeelde portretten uit een Indisch familiealbum*, een autobiografische familiekroniek van E. Breton de Nijs (pseudoniem van Rob Nieuwenhuys, 1908). Nieuwenhuys woonde, afgezien van een kort studieverblijf in Nederland, tot 1952 in Nederlands-Indië. Zijn literaire werk verscheen onder pseudoniem. 'Eerst na eindeloos geprobeer, slaagde ik erin enkele zinnen op te schrijven die - naar ik meende - wél "in tune with myself" waren. Toen ik eenmaal zover was, ging de rest gemakkelijker, al ben ik nog altijd een zwoeger met het woord, iemand die (voor zichzelf) ontmoedigend veel *her*schrijft' (Nieuwenhuys in: *Vierentwintig biografieën*, 1954, p.9). Collectie NLMD

maal dingen en bijna werktuiglijk worden de evenementen die plaatsvinden in het perspectief van het betreffende tijdsbestek als meer of minder belangrijk gesignaleerd. Gebeurt er weinig dan worden uit dat weinige minder belangrijke zaken gemakkelijk als belangrijker beschouwd dan zij achteraf en op afstand gezien blijken te zijn geweest. In het tijdsverloop van de geschiedenis betekent een jaar au fond niets. Het is daarom een niet zozeer ontmoedigende alswel geruststellende gedachte dat zelfs de belangrijkste gebeurtenissen, die aan een jaartal het privilege verlenen in de historische annalen gememorabiliseerd te worden, over het algemeen niets anders zijn dan de uitkomst van een proces dat jaren tevoren begon en toen niet eens als van belang werd, of kon worden, herkend. En al de rest is toeval.

Op deze manier moet men volgens mij ook een blik slaan in literatuurgeschiedenissen, overzichten van literatuurhistorici lezen, en verslagen en opvattingen van ooggetuigen van literaire gebeurtenissen

onder de loep nemen. Het zijn interpretaties van betrokkenen, meestal als belangrijker gezien dan zij zijn omdat de afstand te klein en het relativeringsvermogen niet groot genoeg is. De leidinggevende *Nieuwe Gids*ers beschouwden de beweging van Tachtig als de grootste revolutie van de Nederlandse literatuur en het heeft enkele decennia geduurd eer duidelijk begon te worden dat er heel wat aan was voorafgegaan, minder spectaculair maar niet minder wezenlijk, waardoor de bodem voor bepaalde veranderingen geprepareerd was. En nog weer enkele decennia eer men tot de ontdekking kwam dat er nog een paar andere injecties - die soms zelfs al waren gegeven - wenselijk of noodzakelijk waren. Dat belette inmiddels allerminst dat uit deze beweging schrijvers en dichtergestalten oprezen die, al of niet nauw daarmee verbonden, op zichzelf de kwaliteit en de betekenis van onze literatuur uitmaakten.

Er heeft vanzelfsprekend in 1954 een aantal dingen plaatsgevonden op literair gebied van meer of minder belang voor de geschiedenis van de Nederlandse literatuur, maar het klimaat is in het algemeen dat van de jaren vijftig. Dat wil dus zeggen dat 1954 een schakel is geweest in een ontwikkeling welke geleid heeft tot het losmaken van de banden van traditie en conformisme die aanvankelijk nog met de vooroorlogse bestonden.

Zoals het gaat, manifesteerde zich dat in een aantal ogenschijnlijk toevallige gebeurtenissen op diverse gebieden en in uiteenlopende sectoren van het literaire bedrijf, waarvan de onderlinge relatie niet meteen evident was, kleine erupties die wel niet onopgemerkt bleven, maar evenmin onmiddellijk herkend werden als samenhangende en verwante symptomen.

Weldra zou de periode van onderdrukking en verzet tien jaar tot het verleden behoren; het eerste, collectieve, standaardwerk over die tijd, en precies onder de titel *Onderdrukking en verzet*, werd in 1954 voltooid. Gedurende de jaren van bezetting en vrijheidsberoving, van onrecht en rechtsverkrachting, van bruut geweld en barbarij was bij velen onder hen die ze als zodanig ondergingen (de meeste mensen leefden, zij het moeilijker, gewoon door) de droom geboren van een andere wereld, een nieuwe, betere maatschappij, gebaseerd op al het soort idealen waardoor telkens opnieuw revoluties worden gevoed en die de fata morgana zijn in tijden van ellende, frustratie en machteloosheid. Maar op zijn slechtst zijn idealen luchtkastelen, op zijn best richtlijnen, waar goedwillenden de materiële problemen van opbouw en vernieuwing op proberen af te stemmen. Dromen bestaan alleen in het uur van de slaap; tijdens het waken rest slechts de herinnering eraan. Het collectieve ideaal versplintert in vulgair of om het zo neutraal mogelijk te zeggen banaal eigenbelang. De veranderingen die een fundamentele revolutie willen zijn, worden een aangepaste restauratie van de oude orde en de traditionele normen.

Het ligt een beetje voor de hand dat zulke dromen, collectief en individueel, het sterkst ten deel vallen aan kunstenaars en de intelligentsia, aan hen die voor zichzelf een beeld proberen te ontwerpen van een wereld, van DE wereld, die met die dromen in overeenstemming is. Schrijvers en dichters verbeelden hun werkelijkheid. In sommige landen behoorden zij daardoor vaak tot de inspiratieve krachten van de samenleving en in de bezettingsjaren waren zij soms ook leidende figuren geworden in het verzet. In Nederland is dat maar zeer ten dele het geval geweest en dat is grotendeels het gevolg van een traditie waarin literatuur eigenlijk nooit een actief aandeel had gekregen in het maatschappelijke en politieke leven. Literatuur en kunst werden in Nederland nooit helemaal ernstig genomen en ondanks de intenties van

sommige schrijvers, die zich van de functie van het schrijverschap wel degelijk bewust waren, was cultuur hier eigenlijk nooit veel anders dan randversiering, en dus in feite ook een randverschijnsel, waarvoor de meeste landgenoten niet veel belangstelling koesterden, eerder een enigszins misprijzende onverschilligheid. Nederlanders zijn geen cultuurvolk, al nemen ze daar graag de schijn van aan.

Maar de drang tot vernieuwing bestond en leefde ook onder de schrijvers. Zeker toen na de bevrijding weer internationale uitwisselingen en contacten tot stand begonnen te komen en de confrontatie met het buitenland daar veranderingen en ontwikkelingen te zien gaf, die prikkelend werkten en tot ver-

Antoon Coolen (1897-1961) achter zijn bureau in zijn woning in het Brabantse Waalre, 1954. Tussen *De vrouw met de zes slapers* (1953) - bekroond in 1954 - en de roman daarvoor lag een periode van vijftien jaar, waarin Coolen niet publiceerde. 'Hij las in die jaren voor het eerst de boeken van Graham Greene, die hem imponeerden, vooral door hun schrijftechniek. Hij dacht: dit is de nieuwe manier van schrijven - die bewogenheid, die adembenemende spanning, die flitsende stijl, waardoor een roman zoiets wordt als een geperfectioneerde sensatiefilm. Hij dacht - ik moet helemaal anders gaan schrijven... of, als ik dat niet kan, maar liever mijn mond houden' (*Op schrijversvoeten door Nederland*, p. 12).
Foto Nico Jesse/Nederlands Fotoarchief nfa

zet tegen de conformistische traditie inspireerden. Maar de overheersende sfeer was al gauw die van herstel van oude waarden en ten spijt van alle idealen en vooruitstrevende ideeën was het nog helemaal geen uitgemaakte zaak dat die waarden fundamenteel betwist zouden worden en geen weerstand zouden kunnen bieden aan een krachtdadige toetsing.

In 1945 is die betwisting begonnen en tot de jaren zestig ging dat schoksgewijze verder. Maar het algemeen beeld van de literatuur veranderde tot het eind van de jaren vijftig nog betrekkelijk weinig. De boekhandel en de uitgeverij zagen er in hoofdzaak nog net zo uit als in 1940 en de grote successen van die tijd - niet vergelijkbaar overigens met de omvang van de grote successen van tegenwoordig - waren de successen van voordien: populaire schrijvers als Jan de Hartog, Antoon Coolen, Willy Corsari, Johan Fabricius, Piet Bakker, de vertellers kortom;

Omslag van *Het duistere bloed* (1954) van schrijvertekenaar Johan Fabricius (1899-1981). Fabricius debuteerde in 1924 met het nog altijd bekende jongensboek *De scheepsjongens van Bontekoe*. Hij schreef talloze kinderboeken, die hij zelf illustreerde, en romans. 'Ik houd niet erg van het woord literator; ik noem mij liever schrijver, of, als u wilt, verteller. De kunst van het vertellen wordt in Nederland minder hoog aangeslagen dan in Engeland: Dickens, Thackeray, Hardy, Somerset Maugham

zijn vertellers. Volgens mij is de vertelling het oerbegin van alle letterkunde. Lang voordat er literatuur bestond, zei iemand op een dag: ik zal jullie eens wat vertellen... en men luisterde naar de eerste kunstenaar van het woord' (Fabricius in: *Algemeen Dagblad*, 28 maart 1956).
Collectie Koninklijke Bibliotheek

en daarnaast, maar daarna, de literatuur van een wat gecompliceerder karakter, met auteurs als Vestdijk en Bordewijk, auteurs voor een veel kleiner publiek, een soort literaire elite.

Juist van deze generatie was een belangrijk deel, met name van de *Forum*-groep, in het begin van de oorlog verdwenen, Ter Braak, Du Perron, Marsman, Slauerhoff al enkele jaren eerder. Het feit dat er vlak voor de oorlog een jongere generatie aan bod was gekomen, die sterk de invloed van deze auteurs onderging, leidde er wel toe dat er in de naoorlogse jaren in de tijdschriften veelvuldig over hen werd geschreven, maar het wekte nauwelijks bredere belangstelling. Voor de oorlog waren zij schrijvers voor enkelingen geweest, na de oorlog zouden zij dat blijven. Een eerste poging bij voorbeeld om het verzamelde werk van Du Perron uit te geven door Contact moest na een paar delen worden gestaakt. Pas later slaagde Geert van Oorschot met zijn voortvarendheid en koppige volharding erin een dundruk-editie te brengen van Ter Braak en vervolgens van Du Perron, zoals hij ook een tijdschrift in het leven riep, *Libertinage*, dat de geest van *Forum* in een nieuwe conjunctuur probeerde voort te zetten. Maar het tijdschrift stopte in 1953 en de verkoop van de boeken verliep moeizaam.

Het zou te verwachten zijn geweest dat de tendens van persoonlijke betrokkenheid, die in zijn algemeenheid de geest van de *Forum*-schrijvers en ook die van *Libertinage* definieert, meer weerklank had gevonden in deze naoorlogse jaren, waarin internationaal de zogenaamde ‘geëngageerde’ literatuur, waartoe Sartre de stoot had gegeven, de overhand kreeg. Die weerklank was er ook wel, maar bleef altijd de preoccupatie van een kleine kring of droeg een ander karakter.

Willem Frederik Hermans (1921) en Gerard Kornelis van het Reve (1923) op het Waterlooplein in Amsterdam, 1954. De foto is één uit een serie die Cas Oorthuys dat jaar van hen maakte. ‘Dat zij opvallende talenten waren, werd wel erkend. Maar wat zij te zeggen hadden en de manier waarop zij dat deden, genoot geen algemene waardering.
Integendeel, hun verzet tegen de heersende moraal en de hypocrisie, wekte de hevigste tegenstand. Reve had al felle kritiek ontmoet bij de verschijning van zijn eerste roman die hem (achteraf) beroemd maakte, *De avonden* (1947), Hermans bij die van *De tranen der acacia's* (1949).’
Foto Cas Oorthuys/NLMD

Het was vooral de nieuwste generatie die tamelijk agressief reageerde op de neiging tot maatschappelijk conformisme en traditionalisme. Van het Reve en Hermans begonnen te publiceren, een paar jaar na hen ook Mulisch. Dat zij opvallende talenten waren, werd wel erkend. Maar wat zij te zeggen hadden en de manier waarop zij dat deden, genoot geen algemene waardering. Integendeel, hun verzet tegen de heersende moraal en de hypocrisie wekte de hevigste tegenstand. Reve had al felle kritiek ontmoet bij de verschijning van zijn eerste roman die hem (achteraf) beroemd maakte, *De avonden* (1947), Hermans bij die van *De tranen der acacia's* (1949). Minder officieel bedreigend, maar niet minder schandaalverwekkend was het 'literaire proces' dat Anna Blaman werd aangedaan naar aanleiding van haar roman *Eenzaam avontuur* (1948), die de lesbische liefde als thema had.

De tegenstand verminderde niet en nam in het volgend decennium zelfs weer toe. Het feit dat zij de dingen bij de naam noemden, geen ontzag hadden voor heilige huisjes, de werkelijkheid van de morele politiek en de politieke moraal ontmaskerden, dat niets voor hun spot en ironie gespaard bleef, dat zij onverhuld schreven over seksualiteit, religie enzovoorts, en dat hun woordgebruik de grenzen doorbrak van wat tot dan toe als een fatsoenlijke en oirbare terminologie had gegolden, schiep een voortdurend groeiende maatschappelijke onrust.

Het in Nederland toch niet uitzonderlijk in kunst geïnteresseerde parlement kwam in beweging. Kamerleden en senatoren begonnen zich zorgen te maken. De afzonderlijke zuilen, met de overmacht van de zedelijke maatstaven der christelijke groeperingen daarbinnen, voelden zich bedreigd en gingen tot de aanval over. In 1951 weigerde de toenmalige staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, mr. J. Cals, aan Van het Reve de reisbeurs toe te kennen voor zijn verhaal 'Melancholia', waartoe een jury hem had geadviseerd, en hij verklaarde kort daarna: 'De overheid die het algemeen belang tot richtsnoer dient te nemen, heeft te waken tegen uitwassen die kennelijk het algemeen welzijn, ook op geestelijk terrein, bedreigen en in strijd komen met de normen van openbare orde en goede zeden. Het ligt zeker niet op de weg van de overheid zodanige uitingen te bekronen of op welke wijze ook aan te moedigen.'

Ongeveer tezelfder tijd werd door de Amsterdamse officier van justitie op last van de regering een vervolging ingesteld tegen Willem Frederik Hermans omdat hij, in een in 1953 in *Podium* afgedrukt fragment van zijn roman *Ik heb altijd gelijk*, de katholieke bevolkingsgroep zou hebben beledigd.

Deze feiten speelden zich weliswaar betrekkelijk kort voor 1954 af, maar in dat jaar was het klimaat niet anders. Toen werd 'aanstotelijke lectuur' uit de stationsboekhandels verwijderd, vaardigden de bisschoppen een oekaze uit waarbij het katholieken verboden werd naar bepaalde televisieprogramma's te kijken, onder meer van de Vara, en werd Lucebert, tot 'Keizer der Vijftigers' uitgeroepen, door de politie uit het Amsterdams Stedelijk Museum gezet.

Met de naam van Lucebert en de groepsaanduiding der Vijftigers is de meest op de voorgrond tredende literaire beweging uit die jaren genoemd. Zij omvatte een groot aantal avantgardistische dichters en schrijvers die de revolutionaire kern vormen van het toch wel steeds omvangrijker wordend verzet tegen het literaire en maatschappelijke establishment. Tussen de progressieve jonge literatuur en de andere kunsten, zoals de progressieve schilderkunst, vertegenwoordigd door Cobra, ontstond een band van strijdbare gelijkgerichtheid. Wie die jaren heeft meegemaakt, kan zich

een sfeer herinneren waarin de wereld voortdurend in beweging leek te zijn en er iedere dag iets verrassends gebeuren kon, zowel positief als negatief. Want het was ook de tijd van de koude oorlog en van de steeds feller wordende tegenstellingen tussen de conservatieve, 'rechtse' wereld en de progressieve 'linkse'. In feite waren die gevoelens ambivalent en dat werd bovendien natuurlijk vaak beïnvloed door de leeftijd, dat wil zeggen door de meer of mindere graad van verbondenheid met het vooroorlogse klimaat. De jongeren die de bezettingsjaren bewust hadden meegemaakt, maar geen vastomlijnd beeld meer hadden van de tijd die aan de oorlog was voorafgegaan, hadden hogere verwachtingen van een maatschappij die in hun ogen

'maakbaar' was en aan gerechtvaardigde en actieve ambities behoorde te beantwoorden. De ambities van de anderen waren wat minder radicaal afgesteld. De ideologische tegenstellingen die tot de oorlog hadden geleid, of daar ten minste een belangrijke rol bij hadden gespeeld, waren niet verdwenen, dat wees de naoorlogse politiek duidelijk uit en dat stemde pessimistisch. De neiging tot behoedzaam manoeuvreren en aanpassen van de een botste op de behoefte van de ander om tabula rasa te maken van wat voordien was geweest.

Die botsing deed zich ook in de literatuur voor, niet alleen tussen schrijvers, overheid en maatschappij, ook tussen de schrijvers onderling in het conflict der generaties, tussen avant-garde en traditie. Het lag voor de hand dat zodra de vrijheid herwonnen was de voordien al erkende en min of meer 'gearriveerde' schrijvers de toon aangaven. Maar het verzet van een nieuwe en jongere generatie tekende zich vrij spoedig en vrij scherp af; zij erkenden de 'autoriteit' van hun voorgangers evenmin als de sinds hoe lang al geïnstitutionaliseerde waarden die door hen werden vertegenwoordigd. Zij kritiseerden die en prikten er de clichés van door.

De Vijftigers gaven aldus blijk van radicalisme in hun optreden. De poëzie begon bij hen opnieuw. Wat er voordien was geweest werd om zo te zeggen 'en bloc' verworpen en van tafel geveegd. Simon Vinkenoog proclameerde dat met zoveel woorden in zijn bloemlezing *Atonaal*, die in 1951 door A.A.M. Stols werd uitgegeven. Dat was curieus, want Stols was al een paar maal eerder de uitgever van een nieuwe generatie geweest. Bij hem publiceren betekende in zekere zin erkenning, dus ook een eerste stap naar het establishment. Maar daar zag het in de praktijk nog niet naar uit. In het najaar van 1950 had *Elseviers Weekblad* een enquête gehouden over de jonge Nederlandse poëzie, die toen nog niet algemeen de 'experimentele' werd genoemd. Ook Stols had daarover zijn mening gegeven en een groot gebrek aan talent geconstateerd: 'Experiment? Vernieuwing? Zij dringt, althans tot mij, niet door.' Vinkenoog reageerde in *Blurb* met een tegen-enquête en het resultaat van die actie was contact met Stols. Hij stelde een bloemlezing samen voor de uitgever, die vervolgens enige tijd experimentele poëzie zou uitgeven.

Maar de conflicten tussen de Vijftigers en de traditionelen bleven heel dat decennium lang nog voortduren. Iedereen herinnert zich nog wel dat Bertus Aafjes, een van de coryfeeën van de *Criterium*-generatie en met zijn idyllische *Voetreis naar Rome* (1946) een van de eerste commerciële poëziesuccessen van na de oorlog, in 1953 een felle aanval deed op de experimentele poëzie, in het bijzonder die van Lucebert, in een drietal pagina-grote artikelen in *Elseviers Weekblad*, en hoe Lucebert daar verontwaardigd op antwoordde in een 'Open brief'. Aafjes ontmoette destijds veel instemming, maar het begrip en ook de waardering voor de experimentele poëzie namen eveneens snel toe. Het duurde niet lang meer, eer zij de moderne dichtkunst ging overheersen. De formele, in meer of minder sterke mate met de traditie verbonden poëzie raakte op de achtergrond of, veelzeggender nog, werd steeds opvallender door de experimentele beïnvloed; Aafjes' eigen rol als dichter scheen op slag uitgespeeld.

Men moet dat achteraf betreuren, zoals Aafjes zelf het trouwens al spoedig deed, toen hij inzag dat hij zich had vergist in zijn oordeel over een dichtkunst die om gegronde motieven van andere beginselen uitging. Dat zij zelf toch ook een geschiedenis had, demonstreerde Paul Rodenko in de bloemlezing die hij bekwaam en opportuun inleidde, *Nieuwe griffels, schone leien*. Deze anthologie, die de Beweging van Vijftig als het ware inlijfde in het corps van de Nederlandse poëzie,

is een van de belangrijkste signalen geworden van het klimaat van 1954, het jaar waarin zij verscheen; voor de literatuurgeschiedenis was dat minstens even opzienbarend als de ‘klassieke’ bloemlezing *Nieuwe geluiden*, een kwart eeuw eerder door Dirk Coster samengesteld en ingeleid.

Rodenko had ditzelfde jaar in een speciale aflevering van *Maatstaf*, juli 1954, - geheel gewijd aan ‘de generaties in de literatuur’ en in overleg tussen hem en de redacteur-uitgever van het blad, Bert Bakker, samengesteld - een beschouwing gepubliceerd, getiteld ‘Een mutatie-theorie van de literatuurgeschiedenis’, waarin hij onder meer betoogde dat elke literaire generatie een eigen ‘klimaat’ heeft. Hij om-

schreef dat als de specifieke combinatie van bepaalde literaire momenten die, binnen de betreffende literaire ‘gemeente’, een min of meer magisch karakter dragen. De manifestatie van de Vijftigers, met de kroning van Lucebert als hun keizer en de predominantie van de experimentele poëzie, waaraan Rodenko historisch gestalte gaf in zijn bloemlezing, was een dergelijk moment.

Van belang voor een literair klimaat zijn de tijdschriften en dat geldt natuurlijk in de eerste plaats voor de periodieken die een bepaalde stroming vertegenwoordigen omdat dit in de regel strijdbare bladen zijn. Zij schrijven als het ware de geschiedenis van hun eigen tijd, waarbij zij nauw betrokken zijn. De Vijftigers hadden sinds 1948, toen de groep zich nog vormen moest, al een aantal kleine tijdschriftjes gehad, zoals *Reflex, Blurb, Braak*, niet altijd even consistent en niet van lange duur, maar van waarde als trait-d'union tussen verschillende geïsoleerde figuren.

Zij publiceerden soms ook in een blad als *Podium*. Dat was als clandestien literair blad in 1944 in Leeuwarden opgericht. Het werd na de bevrijding door fusies, in 1948 met *Columbus*, in 1953 kortstondig met het Vlaamse experimentele tijdschrift *Tijd en Mens*, geleidelijk een avantgardistisch orgaan. Ook de voornaamste nieuwe prozaschrijvers als Hermans, Van het Reve en Mulisch werkten eraan mee en vanuit Vlaanderen Louis Paul Boon, Hugo Claus en Jan Walravens. Het was dus - en niet alleen achteraf historisch bezien - een belangwekkend literair tijdschrift. Voor de beweging der Experimentelen kreeg het een beslissende functie, toen het in 1954 principieel het blad van de Vijftigers werd en twee hunner, Remco Campert en Jan G. Elburg, in de redactie werden opgenomen.

Het redactiesecretariaat werd gevoerd door Gerrit Borgers. En hij was het die de eerste conservator zou zijn van het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, dat op 18 december 1953 officieel was opgericht, halverwege 1954 zijn bestuur kreeg en aan het eind van dat jaar, nu veertig jaar geleden, in feite zijn werkzaamheden aanving in een kleine zolderruimte van het Oude Stadhuis aan de Groenmarkt in Den Haag. Borgers wist met enthousiasme, tact en grote bekwaamheid aan de nieuwe instelling improviserenderwijs vorm te geven en maakte het in korte tijd tot een landelijk bekend centraal instituut, dat in de loop der jaren ook inderdaad het centrum worden zou waarin de meeste literaire draden en verbindingslijnen uit het hele land, ook uit het zuiden, samenkwamen.

Eind november 1954 verscheen deze foto van criticus Pierre H. Dubois (1917) in *Het Vaderland*. Op zijn bureau ligt een deel van de boekenproduktie van dat jaar, waarvan vele boeken door hem zijn besproken. In 1952 werd Dubois kunstredacteur van *Het Vaderland*. Naast romans, gedichten en literaire monografieën schreef hij ook een aantal persoonlijke essays, waarvan *Een houding in de tijd*

(1950) in 1952 bekroond werd met de speciale prijs van de Jan Campert-Stichting. In 1954 verscheen van hem het essay *Voor eigen rekening*.
Particuliere collectie/NLMD

Borgers onderhield, zoals gezegd, sterke vriendschapsbanden met de generatie der Vijftigers en met Vlaamse auteurs van de avant-garde, mede door zijn werk aan de uitgave van Paul van Ostaijen, de grote voorganger, van wie hij het *Verzameld werk* tussen 1952 en 1956 verzorgde en op wie hij met zijn *Paul van Ostaijen. Een documentatie* in 1971 promoveerde. Zo kostte het hem betrekkelijk weinig moeite stevige contacten te leggen tussen het Letterkundig Museum en de actuele hedendaagse literatuur.

Hoewel het Letterkundig Museum geen staatsinstelling is maar een stichting, was vanaf het begin het Rijk de voornaamste subsidiegever, samen met de gemeente Den Haag, de plaats van vestiging, die de zorg voor de huisvesting op zich nam. Afgezien daarvan was er nog een andere reden voor de speciale band met de stad, namelijk de inbreng van de gemeentelijke letterkundige verzameling, die door de archivaris dr. W. Moll sinds 1923 al was aangelegd en als de basis werd beschouwd voor het Museum en Documentatiecentrum. Sinds de huidige huisvesting in het speciaal voor het Letterkundig Museum ontworpen gebouw is het Haagse subsidieaandeel weggevallen, zodat het Rijk nu nog de enige subsidiërende instantie is. En ofschoon over de voor- en nadelen daarvan het nodige te zeggen valt, illustreert dat feit in elk geval duidelijk het nationale belang dat de instelling vertegenwoordigt. Weliswaar is dat niet het onderwerp van mijn beschouwing, maar ik wijs erop omdat er een onmiskenbaar verband bestaat tussen de oprichting van het Letterkundig Museum en het literair klimaat van de jaren vijftig, waarvan het ten slotte de emanatie is.

Het is opvallend hoe er in die tijd een kentering begon te ontstaan, misschien niet direct bij de overheid en bij de volksvertegenwoordiging, maar toch bij een paar figuren onder hen en vooral bij de schrijvers zelf. Dergelijke figuren waren ook uitgevers als Geert van Oorschot en Bert Bakker, die beiden de ambitie hadden om de literatuur ‘in beweging’ te brengen en daarvoor tijdschriften gebruikten die zij oprichtten: Van Oorschot *Libertinage*, dat ophield te bestaan in 1953 en in 1957 vervangen werd door *Tirade*, Bert Bakker *Maatstaf*, dat juist in 1953 begon. Zij waren beiden bruisende temperamenten, maar geheel verschillend gericht en anders geaard. Met name de rol van Bert Bakker had in Den Haag betekenis door zijn contacten met zowel stedelijke als landelijke overheidsfiguren op het gebied van kunsten en letteren en menig initiatief uit die tijd vond zijn oorsprong in de kring of ten huize van Bert Bakker.

Zo deed hij er alles aan om in *Maatstaf*, waarvan hij de oprichting met zijn op 25 januari 1953 overleden vriend de dichter Martinus Nijhoff had voorbereid, de gedachte aan het verzet levendig te houden. Historisch, door regelmatig bijdragen op te nemen waarin het verband werd gelegd met de jaren van oorlog en bezetting en daaraan te herinneren; symbolisch, door in het algemeen de geest van weerbaarheid onder de schrijvers door de keuze van bijdragen (onder andere van J.B. Charles) te prikkelen. Zo kwam mede door zijn inspiratie de geruchtmakende collectieve uitgave van een aantal letterkundige en algemeen-culturele bladen tot stand onder de titel *Nationale Snipperdag* in april 1954. Deze gaf uiting aan een groeiend cultureel onbehagen, waarmee de weg werd ingeslagen die een paar jaar later zou leiden tot het moment waarop het zelfbewustzijn van de auteurs zo sterk wordt, en een zo collectieve ervaring, dat het tot een Schrijversactie komt en de Vereniging van Letterkundigen gaat functioneren als een vakbond. Maar het is ongetwijfeld te danken aan het klimaat van die jaren dat dit mogelijk werd en de schrijvers er zich rekenschap van gingen

geven dat hun maatschappelijke positie te verwaarlozen was. Ondanks alle mooie voorstellingen die men zich gedurende de jaren van onderdrukking gemaakt had van een gemeenschap waarin kunst en cultuur de plaats zouden innemen waarop zij aanspraak mochten maken, zag de realiteit er minder rooskleurig uit. En dat was een ontnuchterende conclusie.

In 1950 was de commissie Witteman ingesteld, die de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen aanbevelingen moest doen over de vraag hoe men kunst en volk dichter bij elkaar zou kunnen brengen. In september 1951 werd een rapport uitgebracht. In de inleiding daarvan wordt gesteld dat het niet zeker is of kunst wel aan het gehele volk kan

worden gebracht; en aangezien de natuurlijke grens van cultuurspreiding onbekend is, bleef voorzichtigheid dus geboden. Daar is natuurlijk veel waars in, maar typerend is toch vooral die voorzichtigheid: een slag om de arm voor als het erop aan zou komen meer geld aan de kunst te moeten besteden.

Het rapport gaf in elk geval aanleiding tot een kamerdebat over kunst en dat was in ons parlement nog niet vaak vertoond. In 1950 was er voor de eerste maal met enige tegenzin geld beschikbaar gesteld voor steun aan literaire tijdschriften, de kapitale som van *f* 20 000... Maar *Podium*, een van de belangrijkste bladen, werd in 1951 overgeslagen omdat er een proces tegen het blad liep (het proces Hermans)!

In de (overigens omstreden) dissertatie van Joost Smiers, *Cultuur in Nederland 1945-1955*, vond ik een statistisch gegeven, waarvan ik aanneem dat het bij benadering juist zal zijn, namelijk dat in 1950 de gezamenlijke netto-uitgaven van alle overheden, dat wil zeggen Rijk, Provincie en gemeenten, voor de letteren alleen... *f* 51 000 bedroegen, overeenstemmend met een bedrag van *f* 0,00[5] per hoofd van de bevolking (p. 154). Zo iets zegt wel wat over de waardering van overheid en volk voor kunst en cultuur.

In de jaren daarna is daar betrekkelijk snel verandering in gekomen, al zou het zelfs met een toename van honderd procent nog niet geweldig zijn geweest. Voorlopig leek het daar nog niet op. Maar dát er iets gebeurd is, kwam doordat de kunstenaars, i.c. de schrijvers, en onder hun druk langzamerhand ook de overheid, gingen inzien dat een volwaardige plaats in de maatschappij veroverd zou moeten worden. Zij kregen die niet cadeau. Maar daarvoor was het ook noodzakelijk dat de regentenmentaliteit werd omgeturnd. Het gold op allerlei gebied en dat verklaart onder meer de provobeweging, het langzame ontstaan van een nieuwe journalistiek, de geleidelijke moeizame gebruikmaking voor datzelfde doel van een beginnende televisie. De schrijvers hebben een belangrijk aandeel in dat conglomeraat van toenemende beroering gehad; het is - ook al kwamen de gevolgen pas later - de voornaamste karakteristiek van deze jaren.

Literaire gebeurtenissen in beeld

Op 16 januari vond de uitreiking plaats van de prijzen voor 1953 van de Stichting Kunstenaarsverzet 1942-1945. Jan Engelman (1900-1972), links op de foto, overhandigt de prijs aan auteur en criticus R. Blijstra (1901-1975). Blijstra publiceerde in 1954 de novellen 'Hoogtevrees' en 'Een schot in de bergen' onder de gezamenlijke titel *Hoogtevrees*. Hij was jarenlang hoofdredacteur van *Het Vrije Volk* en deed samen met Anthonie Donker de redactie voor *Critisch Bulletin*.
Foto ANP/NLMD

'De reclameontwerper Rabot vervaardigde een fel gekleurde Boekenweekaffiche met zwarte letters op een geel vlak; ingesloten door een lijst van boeken springt daar het woord Boekenweek uit naar voren. [...] Twee exemplaren doen wij U gratis toekomen. Extra affiches kosten *f* 0,75' (*Nieuwsblad voor de Boekhandel*, 4 februari 1954, p.82).
Foto Universiteitsbibliotheek Amsterdam / Collectie Bibliotheek van de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels

Van links naar rechts koningin Juliana, Chris Leeflang, Wim Schouten en M.Vasalis tijdens het Boekenbal dat plaatsvond op 26 maart 1954 in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen in Den Haag. Ter gelegenheid van de Boekenweek 1954 stelde M.Vasalis (pseudoniem van M.Drooglever Fortuyn-Leenmans, 1909) een bloemlezing van verzen samen, onder de titel *De muze en de dieren*.

Foto Nationaal Foto Persbureau/Fa. Stevens en Magielsen/NLMD

Omslag van *De muze en de dieren*, een bloemlezing met gedichten over dieren van onder anderen P.C. Boutens, Ida G.M. Gerhardt, Pierre Kemp, M.Nijhoff, E.J. Potgieter, A. Roland Holst en Annie M.G. Schmidt.
Omslagontwerp en illustraties Th. Kurpershoek / Collectie NLMD
Wekelijks bijvoegsel van de *Nieuwe Rotterdamse Courant* (27 maart 1954) ter gelegenheid van de Boekenweek 1954. De tekeningen zijn van onder anderen Charles Boost, Theo Kurpershoek en Fiep Westendorp.
Collectie NLMD

De wereld van het boek

De kansen van onze letterkunde

Ontoereikende liefde

Het gezamelijke Boek

Een geschenk over het boek

Schrijvers op de Kurte baan

De zee in de novelle

Stem van het hart

De muze en de dieren

Het verzamelde werk van P. C. Hooft

Op 27 maart werden in het Stedelijk Museum de literatuurprijzen voor 1953 van de Gemeente Amsterdam uitgereikt aan onder anderen A. Alberts en Lucebert. Laatstgenoemde zorgde voor enige opschudding, door als keizer verkleed te arriveren met een gevolg van verscheidene personen. De gezaghebbenden wisten de grap niet te waarderen en het gevolg werd door de politie uit het gebouw verwijderd. Op de foto de Keizer der Vijftigers, Lucebert (pseudoniem van L.C. Swaanswijk, 1924-1994) en zijn gemalin Tony Swaanswijk.
Foto Spectrum Film/ Louis A. van Gasteren/NLMD

A. Roland Holst, in gezelschap van Corinne Franzen-Heslenfeld, op het Boekenbal, Den Haag 1954. ‘Ik vind dat er twee dingen zijn die in de literatuur vrijwel nooit de enorme spanning kunnen weergeven die het leven zelf geeft. Dat zijn: oorlogsgruwelen en seksuele genietingen’ (Roland Holst in: *Ik herinner mij*, 1981, p.101).
Foto Nico Jesse/Nederlands Fotoarchief nfa.

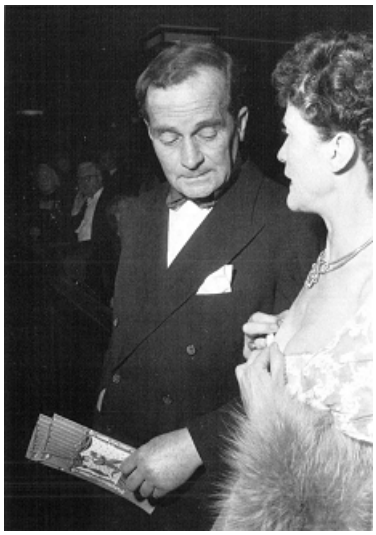

Op 30 maart verzorgden Adriaan van der Veen (1916) en Victor E. van Vriesland (1892-1974) een ‘literair steekspel’ in de lunchroom van de Amsterdamse Bijenkorf. ‘Weliswaar opende Van Vriesland de avond met de aankondiging dat hij Van der Veen zou “jennen en tarten” en voegde hij daaraan toe, dat het niet nodig was dit te beantwoorden, omdat hij van nature al een getergd mens was, maar het debat dat de poëet en de schrijver op elf punten grondvestten, verliep hoofdzakelijk in een welwillende sfeer van elkaar ongelijk geven [...]. Men was het (het programma schreef het zo voor) a priori met elkaar oneens, teneinde de basis van dit tweegesprek niet bij voorbaat te ondergraven, maar dat nam niet weg dat beide auteurs elkaar in een aantal punten overtuigend gelijk moesten geven. En dat was onder andere het geval bij de stelling dat literatuur bij het onderwijs nog te veel als leermiddel tot taalstudie wordt gebruikt’ (*Het Parool*, 31 maart 1954).
Foto Jan van Maanen / NLMD

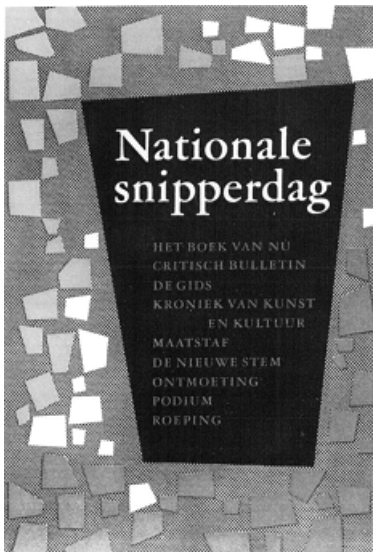

Nationale Snipperdag is een gemeenschappelijke aflevering van de Nederlandse letterkundige en algemeen-culturele tijdschriften, uitgegeven in plaats van de afzonderlijke aprilnummers ter gelegenheid van de tiende Bevrijdingsdag 5 mei 1945-5 mei 1954; onder redactie ad interim van Bert Bakker, R. Blijstra, Gerrit Borgers, L.P.J. Braat, Pierre H. Dubois, Ed. Hoornik, Henk Krijger, O.Noordenbos en Gabriël Smit.
Collectie NLMD

Op 21 mei vond in het Muiderslot de uitreiking plaats van de P.C. Hooftprijs (1953) aan F.Bordewijk, die wordt geflankeerd door zijn vrouw. Staatssecretaris van O.K. & W., dr. A. de Waal (rechts), overhandigt de prijs voor het eerst in het bijzijn van de Nederlandse televisie. Foto ANP/Spaarnestad Fotoarchief

Titelbladillustratie van Antoon Coolens *De vrouw met de zes slapers* ('s-Gravenhage 1953), dat op 29 april 1954 bekroond werd met de Brand-Van Gentprijs.
Ontwerp S.L. Hartz / Particuliere collectie

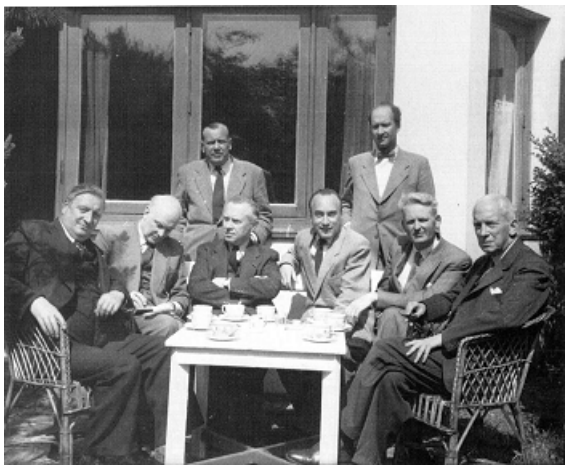

In Den Haag, ten huize van de heer J.Hulsker, voltrok zich op 15 juni de oprichtingsvergadering van het Letterkundig Museum. Van links naar rechts prof. dr. W.J.M.A. Asselbergs, prof. N.A. Donkersloot, Bert Bakker (staand), dr. L. Brummel, dr. J. Hulsker, prof. dr. H. van de Waal (staand), prof. dr. Garmt Stuiveling en dr. W.Moll. Voor het gemeentearchief legde dr. W.Moll (1888-1962) de letterkundige verzameling aan, die de basis vormde voor de collectie van het Letterkundig Museum.
Foto D. Hulsker / NLMD

Ter gelegenheid van het zesentwintigste internationale PEN-congres, dat in 1954 in Nederland werd gehouden, vond op 23 juni aan de Universiteit van Leiden de erepromotie plaats van drie letterkundigen, de Engelse auteur E.M. Forster (1879-1970), de Franse auteur Jean Schlumberger (1877-1968) en Victor E. van Vriesland (1892-1974). Na de promotie maakt het gezelschap een wandeling van de Pieterskerk naar de Universiteit. Van rechts naar links prof. dr.S. Dresden, dr. Jean Schlumberger, prof. dr. A.G.H. Bachrach, dr. E.M. Forster, prof. dr. P. Minderaa, dr. Victor E. van Vriesland en mr. J.M.A.H. Luns. Foto Anefo/NLMD

Op 25 juni werd een delegatie van de PEN-congressisten door koningin Juliana uitgenodigd op Paleis Soestdijk. Op de voorgrond van links naar rechts mr. J. in 't Veld, Victor E. van Vriesland, prof. dr. N.A. Donkersloot, koningin Juliana en prof dr. F.E.J. Malherbe (op de rug).
Foto Algemeen Hollands Fotopersbureau/NLMD

Ter gelegenheid van de bouw van een nieuw provinciehuis in Arnhem schreef de provincie Gelderland in 1954 een literaire wedstrijd uit. Nico Verhoeven (1925-1974) won de poëzieprijs voor ‘Het Gelderse sonnet’. Op de dag van de opening van het gebouw, 8 september, vond de prijsuitreiking plaats. De commissaris van de koningin voor de provincie Gelderland, jhr. dr. C.G.C. Quarles van Ufford, overhandigt de prijs aan Verhoeven (links). Foto Spaarnestad Fotoarchief

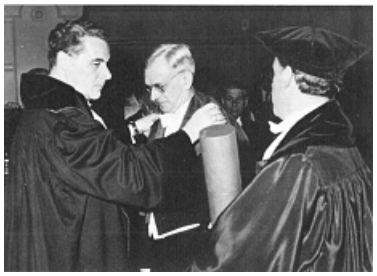

Criticus, essayist en bloemlezer Dirk Coster kreeg op 1 november aan de Universiteit van Amsterdam een eredoctoraat. Coster (1887-1956) had samen met Just Havelaar het tijdschrift *De Stem* (1921-1940) opgericht. Foto Anefo/Spaarnestad

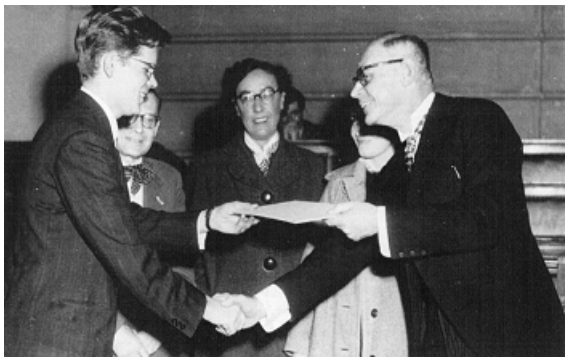

Op 24 november overhandigde de heer R.J. Prinsen Geerligs de Reina Prinsen Geerligsprijs 1954 aan Henk Romijn Meijer voor zijn roman *Consternatie*. Achter hen op de foto de jury van dat jaar, van links naar rechts Antoon Coolen, Anna Blaman en Hella S. Haasse.
Collectie NLMD

Diner ter afsluiting van de tweedaagse Conferentie der Nederlandse Letteren, die op 26 november geopend werd in Den Haag. Van links naar rechts Julien Kuypers, vertegenwoordiger van het Belgische ministerie voor Openbaar Onderwijs; prof. dr. W.J.M.A. Asselbergs; de heer Couvreur, de Belgische Ambassaderaad; minister Beel en Herman Teirlinck.
Foto ANP/NLMD

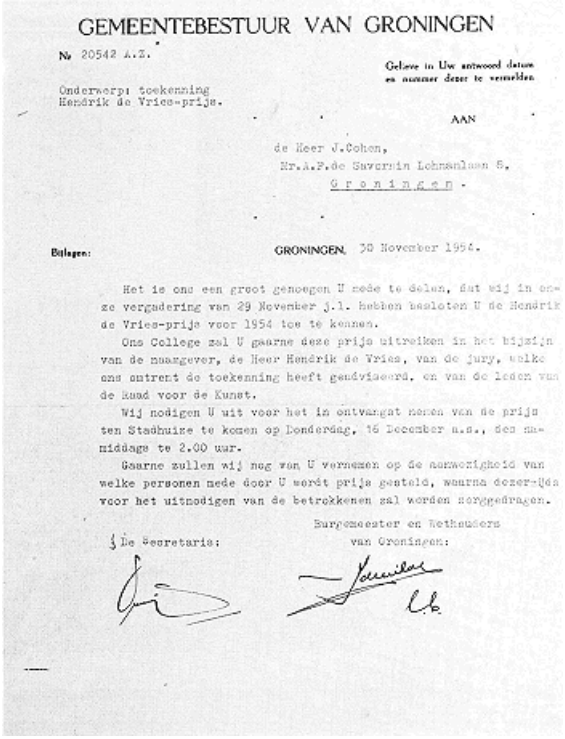

GEMEENTEBESTUUR VAN GRONINGEN

Nr 20542 A.Z.

Gelieve in Uw antwoord datum en nummer dezer te vermelden.

Onderwerp: toekenning Hendrik de Vries-prijs.

AAN

de Heer J.Cohen,
Mr.A.F.de Savornin Lohmanlaan 8,
Groningen.

Bijlagen:

GRONINGEN, 30 November 1954.

Het is ons een groot genoegen U mede te delen, dat wij in onze vergadering van 29 November j.l. hebben besloten U de Hendrik de Vries-prijs voor 1954 toe te kennen.

Ons College zal U gaarne deze prijs uitreiken in het bijzijn van de maatgever, de Heer Hendrik de Vries, van de jury, welke ons omtrent de toekenning heeft gedviseerd, en van de leden van de Raad voor de Kunst.

Wij nodigen U uit voor het in ontvangst nemen van de prijs ten Stadhuize te komen op Donderdag, 16 December a.s., des namiddags te 2.00 uur.

Gaarne zullen wij nog van U vernemen op de aanwezigheid van welke personen mede door U wordt prijs gesteld, waarna dezerzijds voor het uitnodigen van de betrokkenen zal worden zorggedragen.

De Secretaris:

Burgemeester en Wethouders van Groningen:

Brief van het gemeentebestuur van Groningen aan Josef Cohen van 30 november 1954, waarin de toekenning van de Hendrik de Vriesprijs aan hem bekend wordt gemaakt. Cohen (1886-1965) was van 1914 tot de tweede wereldoorlog directeur van de Openbare Bibliotheek in Groningen. Hij publiceerde onder meer *Een vrouw zoekt liefde* (1934), *De tocht van een dronken man* (1950) en *Een aap danst op het Rembrandtsplein* (1954). Collectie NLMD

Ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de 's-Gravenhaagsche Boekhandelaars Vereeniging schreef F. Bordewijk de verhalenbundel *Haagse mijmeringen*.
Omslagillustratie Nacieron / Particuliere collectie

Op 1 december trad Gerrit Borgers (1917-1987) als conservator in dienst van het Letterkundig Museum aan de Groenmarkt in Den Haag. Borgers zou tot 1 januari 1979 aan het museum verbonden blijven. Daarna bekleedde hij de leerstoel Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Het door hem bezorgde *Verzameld werk* van Van Ostaijen werd op 7 januari 1954 bekroond met de H.N. Werkmanprijs voor de best verzorgde typografie (door Helmut Salden).
Foto A. Dingjan/NLMD

Op 12 december 1954 vierde uitgeverij De Bezige Bij haar tienjarig jubileum met een feestje op het Muiderslot. Onder de gasten Adriaan Morriën (in het midden) en Harry Mulisch (rechts). Van laatstgenoemde verscheen in 1954 de novelle *De diamant*.
Foto Paul Huf/NLMD

Adriaan Morriën
‘Poëzie is kinderspel’
Over de gedichten rond 1954

Adriaan Morriën (1912) was redacteur van een aantal literaire tijdschriften als *Criterium* en *Libertinage*, en richtte in 1946 *Literair Paspoort* (voor buitenlandse literatuur) op. In 1954 verscheen van hem de bundel *Vriendschap voor een boom*. Naast oorspronkelijke poëzie schreef hij ook regelmatig essays over het genre, onder andere in *Concurreren met de sterren* (1959).
Foto Nico Jesse/Nederlands Fotoarchief nfa

Voor mij ligt een lijst met de titels van de dichtbundels die in 1954 zijn verschenen. Met uitzondering van Rudo Durant, van wie *De eikehouten stap op de grens van de stilte* wordt vermeld, ken ik de namen van alle dichters die op de lijst staan. Ik heb hun bundels indertijd gelezen of in elk geval ingekeken. Maar wie in de jaren zestig is geboren, Nederlands heeft gestudeerd en net als ik in de vaderlandse dichtkunst geïnteresseerd is, heeft waarschijnlijk nooit gehoord van Willem Brandt, Hans Edinga, Okke Jager, Jo Landheer, Nel Noordzij, Gabriël Smit en Jan Wit, die allen in 1954 een dichtbundel hebben gepubliceerd. Genoemde dichters behoren tot de geschiedenis. De namen en op zijn minst een aantal gedichten van Achterberg, Nijhoff, Vasalis en Andreus, die ook op de lijst voorkomen, zijn daarentegen levend gebleven.

Het werk van Lucebert is heden ten dage zeer beroemd. Van hem verscheen in 1954 een herdruk van *Apocrief. De analphabetische naam*. En van de bloemlezingen die in 1954 het licht hebben gezien, kent men toch zeker *Nieuwe griffels, schone leien* en *Vijf 5tigers*, niet het minst door de inleidingen van respectievelijk Paul Rodenko en Gerrit Kouwenaar. Hans Andreus, Lucebert, Paul Rodenko en Gerrit Kouwenaar maakten deel uit van de stroming in onze moderne literatuur die als de Beweging van Vijftig te boek staat. Het Letterkundig Museum heeft er al

in 1965 een Schrijversprentenboek aan gewijd. In het begin, en daarmee bedoel ik de latere jaren veertig, waren de Vijftigers niet als groep zichtbaar. In de bloemlezing *Atonaal* (oktober 1951), die als een eerste algemene presentatie van de nieuwlichters in onze naoorlogse literatuur kan worden beschouwd, neemt Simon Vinkenoog werk op van de volgende elf dichters: Hans Andreus, Remco Campert, Hugo Claus, Jan G. Elburg, Jan Hanlo, Gerrit Kouwenaar, Hans Lodeizen, Lucebert, Paul Rodenko, Koos Schuur en zichzelf. In de derde druk (1955; de tweede verscheen al in 1952) voegt hij er bijdragen van Rudy Kousbroek, Sybren Polet en Bert Schierbeek aan toe. In *Vijf 5tigers* is uitsluitend werk opgenomen van Remco Campert, Jan G. Elburg, Gerrit Kouwenaar, Lucebert en Bert Schierbeek, zonder dat Kouwenaar in zijn inleiding de beperking tot juist dit vijftal van de Vijftigers met zoveel woorden duidelijk maakt. Van de literaire activiteiten van een aantal van de enkel- of tweevoudig gebloemleesde dichters was ik al veel eerder op de hoogte dan aan het begin van de jaren vijftig. Ik laat nu maar in het midden dat Schuur, Elburg, Schierbeek en Kouwenaar zelfs nog tijdens of vlak na de oorlog met min of meer traditioneel werk waren gedebuteerd. Maar de vernieuwing hing een beetje in de lucht. Er waren voortekenen.

In de zomer van 1944, toen het erop leek dat de bevrijding niet zo lang meer op zich zou laten wachten, was ik door de uitgever Meulenhoff aangezocht de herverschijning van *Criterium* na de oorlog voor te bereiden. In het eerste nummer van het nieuwe *Criterium* had ik twee fragmenten opgenomen uit *Conserve*, de roman van Willem Frederik Hermans, die ik in de oorlog had leren kennen en die al spoedig tot de redactie van het tijdschrift toetrad. Welnu, in het septembernummer 1946 publiceerden wij een lang gedicht van Paul Rodenko, wiens werk Hermans en mij in een aan poëzie gewijde aflevering van het clandestiene jongerentijdschrift *Parade der Profeten* was opgevallen. Rodenko's ‘De dichter’ kan als een schoolvoorbeeld van ‘experimentele’ poëzie worden beschouwd, niet het minst door de programmatische uitspraken over wie of wat ‘de dichter’ is of zijn moet, namelijk iemand die opschudding veroor-

Omslag van *Vijf 5tigers* (1954). ‘In deze bloemlezing hebben de vijf 5tigers Remco Campert, Jan G. Elburg, Gerrit Kouwenaar, Lucebert en Bert Schierbeek hun gedichten en proza bijeengebracht zoals zij die op vele avonden voorlazen.’ Gerrit Kouwenaar schreef de inleiding.
Omslagfoto Paul Huf/ Collectie NLMD

zaakt, onrust sticht. Enkele maanden na de publikatie van Rodenko's gedicht vond ik tussen de inzendingen voor *Criterium* gedichten van een mij volslagen onbekende heer J. Hanlo. Gedichten die mij onmiddellijk als heel bijzonder opvielen. Ik liet ze aan Hermans lezen, die met mijn oordeel instemde, en schreef J. Hanlo een briefje om hem te melden dat wij zijn gedichten in het januarinummer van 1947 zouden opnemen. Enkele dagen later kwam Hanlo, wiens initiaal zich als Jan ontpopte op de uitgeverij, hij vroeg naar mij en ik maakte kennis met een van de geestigste, origineelste en aardigste tirannen die ik in het literaire leven ben tegengekomen. In de zomer van 1949 ontmoette ik, door tussenkomst van Adriaan van der Veen, Hans Lodeizen, die mij het manuscript van zijn dichtbundel *Het innerlijk behang* liet lezen. *Criterium* was ter ziele gegaan en ik was redacteur van *Libertinage* annex *De Vrije Bladen* geworden. Lodeizens gedichten zijn als cahier van *De Vrije Bladen* verschenen, weliswaar nog als aflevering van de jaargang 1949 maar in werkelijkheid pas in het voorjaar, ik meen in mei 1950. Ten tijde van de verschijning verbleef Hans Lodeizen in Zwitserland waar hij in juli 1950 is gestorven, maar hij heeft de bundel nog zelf in handen gehouden. Afgezien van het debuut van Hans Lodeizen die door Vinkenoog als de Jacques Perk van de Beweging van Vijftig is begroet, heb ik slechts momenten aangeduid van een verandering of vernieuwing die in de latere jaren veertig in de lucht hing. Er broeide iets, dat viel niet te ontkennen. Er waren eclatantere voortekenen: tijdschriften zoals *Het Woord, Reflex* en *Braak*, maar daarvoor verwijs ik naar het Schrijversprentenboek waarin de Beweging van Vijftig van het allereerste begin, in 1946, tot aan 1956 de revue passeert.

Vinkenoog, die toch een beetje de gangmaker, de Johannes de Doper van de Beweging is geweest, vermeldt Achterberg en Vroman in de inleiding bij zijn bloemlezing, samen met Guillaume van der Graft en J.B. Charles, maar hij neemt geen werk van ze op, omdat hij ze als ‘goede buren’ of ‘niet-te-verre vrienden’ beschouwt. Vroman is in de naoorlogse dichtkunst een nieuw en grandioos verschijnsel en je kunt hem moeilijk een traditioneel dichter noemen, hoewel bij hem ook nooit sprake is geweest van enig verzet of van opwinding inzake dichterlijke tradities. Toen hij begon te schrijven moet hij zijn voorbeelden hebben gehad, maar ik heb het altijd moeilijk gevonden die te achterhalen. Vroman wortelt, voor mijn gevoel, eerder in een picturale dan in een literaire traditie. Hij is een autonome figuur, een koortsachtig kind dat altijd wel een beetje ijlt, met een verbluffend vermogen tot verinnerlijking en differentiëring van zijn fantasieën. Ik word er wel eens moe van, maar dat betekent niet dat ik het niet op zijn waarde weet te schatten.

In bepaalde opzichten, bij voorbeeld wat betreft het gebruik van de technische middelen, zijn Vroman en Lucebert voor mij vergelijkbaar, meer dan Campert en Kouwenaar. Lucebert evenwel is nooit terughoudend geweest wat betreft de invloeden die hij heeft ondergaan, maar hij heeft zich al even ‘verschijnsel’-achtig gemanifesteerd als Vroman dat heeft gedaan. Ik kan mij, althans achteraf want ik ben er niet bij geweest, heel goed het enthousiasme van Kouwenaar en Elburg voorstellen, wanneer zij in de winter van 1948 met Lucebert kennis maken en zijn gedichten lezen. Van alle Vijftigers belichaamt Lucebert het meest het explosieve karakter van de Beweging en is hij het duidelijkst en op een overrompelende wijze de voltooier van een modernistische traditie die in andere landen dan Nederland al in de eerste wereldoorlog haar beslag had gekregen. Lucebert heeft de Nederlandse

taal en de op het taalgebruik berustende wereld van de verbeelding op hun grondvesten doen schudden.

De komst van de Vijftigers stuitte op verzet. Eigenlijk had het niet zoveel te betekenen, dat verzet. De Vijftigers hebben het ook uitgedaagd. Het lag in hun 'kleine mooie revolutie' besloten. Zij weigerden de voor de hand liggende draad op te nemen en verder te spinnen, zoals vorige generaties dat hadden gedaan. Zij schikten zich niet in de rij, maar streefden een breuk na: 'Er is een lyriek die wij afschaffen.' Dat klinkt ferm en pathetisch maar dat moest het ook zijn. Zie de foto in het Schrijversprentenboek over de Vijftigers waarop jongemannen met bleke ernstige gezichten een ideologische brandstapel hebben opgericht (of liever neergevlijd), een veld van

dichtbundels en esthetisch-literaire beschouwingen, die zij niet in brand hebben gestoken maar wel bekruist, om de boze geesten erin tot zwijgen te brengen en uit te bannen. De Vijftigers kwamen met een heilsboodschap, een verkondiging met zowel literaire als maatschappelijke of politiserende implicaties. Voor hun poëzie stelden zij zich ‘de ruimte van het volledig leven’ ten doel. Dergelijke leuzen en aanspraken moesten wel op verzet stuiten bij gevoelige dichterzielen, die hun artistieke zaakjes naar eer en geweten meenden te hebben geregeld. Ik moet bekennen dat de experimentele zee, wat de prediking betreft, mij ook wel eens te hoog is gegaan, zodat ik, of ik wilde of niet, met mijn ogen knipperde. Maar goed, in november 1950 publiceerde *Elseviers Weekblad* een enquête waarin een aantal voor het merendeel oudere en gevestigde literatoren zich over ‘de jonge Nederlandse poëzie’ uitsprak. Zelfs Godfried Bomans, toen nog een betrekkelijk jonge man, deed een grappige duit in het zakje, hoewel hij in zijn literaire smaak waarschijnlijk niet verder dan de negentiende eeuw was geslenterd. De intrigerendste uitspraak kwam uit de mond van A.A.M. Stols, destijds directeur van een kleine, maar zeer exclusieve uitgeverij in Den Haag. Stols constateert (klaagt) op bezorgde toon dat ‘er een groot gebrek is aan talent’. Een jaar later geeft hij de bloemlezing *Atonaal* uit, een onmiskenbare staalkaart van wat hij nog maar zo kortgeleden over het hoofd blijkt te hebben gezien. Ik weet het niet zeker maar ik durf te wedden dat Simon Vinkenoog hem vanuit Parijs heeft benaderd met het voorstel voor hem een

Geen gemeenschappelijk programmatisch streven, wel een gemeenschappelijk gevoel: ‘Er is een lyriek die wij afschaffen.’ Foto uit de reeks waarvan er een gekozen is voor het omslag van *Vijf 5tigers*. Hier zijn de Vijftigers nog geen tijgers. Foto Paul Huf/NLMD

bloemlezing samen te stellen. Vinkenoog werkte in Parijs bij de Unesco en gaf een blaadje uit, *Blurb*, dat hijzelf met een nimmer falende jeugdige opgewondenheid volschreef en gratis aan allerlei mensen, mijzelf incluis, toezond. Na de enquête in *Elsevier* vroeg Vinkenoog Hermans, Rodenko, Campert, Hanlo en Andreus naar hún mening over 'de stand van de Nederlandse jongerenpoëzie'. Die meningen drukte hij in het zesde nummer van *Blurb* af (februari 1951). Het is heel goed mogelijk dat Stols in elk geval die aflevering van *Blurb* onder ogen heeft gehad en van zijn kant Vinkenoog heeft benaderd. Hoe het zij, de publikatie van *Atonaal* bundelde de talenten en tegelijk de krachten. De Vijftigers werden in één klap zichtbaar. Alle verzet of voorbehoud werd door die publikatie, bij voorbaat eigenlijk, achterhaald.

Verscheidene van de Vijftigers waren mij al bekend voordat zij elkaar hadden gevonden. Aan de verschijning van het werk van enkelen had ik daadwerkelijk meegewerkt. Over vrijwel alle Vijftigers heb ik van meet af aan en zo onbevangen mogelijk geschreven, artikelen die eerst in *Het Parool* zijn verschenen en die ik, met beschouwingen over het dichtwerk van anderen, in 1959 verzameld heb uitgegeven (*Concurreren met de sterren*). In de inleiding tot die bundel schreef ik dat de Vijftigers voor mij als 'geroepen' kwamen, omdat het veel interessanter, prikkelender is om te schrijven over werk dat je nog niet kent dan over werk waarmee je, om zo te zeggen, bent opgegroeid. Ik heb het schrijven over poëzie altijd een beetje beschouwd als een soort oplossen van cryptogrammen. Al doende leerde ik het

Clare Lennart in gesprek met Remco Campert, Lucebert en Bert Schierbeek in café Reynders, Amsterdam 1954; 'ik heb tegen dit gesprek met vertegenwoordigers van de experimentele dichtkunst opgezien. Ik was bang dat het moeilijk zou zijn met deze jonge mensen te praten, dat ze je op een hooghartige manier zouden laten merken dat ze je als "voorbij" of als "nooit geweest" beschouwden, een vertegenwoordigster van de wereld, die hun felle haat opwekte. Dat hun blikken je zouden treffen met een koud licht van hoon. Maar het valt heel erg mee. Ze zijn van een trouwhartige, ontwapenende vriendelijkheid, graag bereid om te praten over wat hen zo zeer ter harte gaat, over hun werk, over de wereld, over deze grimmige tijd, de boze menseneter' (Clare Lennart in: *Op schrijversvoeten door Nederland*, 1955, p. 70).
Foto Nico Jesse/Nederlands Fotoarchief nfa

werk van de Vijftigers kennen en de dichters onderling van elkaar onderscheiden. Aan het slot van mijn inleiding bij *Concurreren met de sterren* schrijf ik dat de Vijftigers aan onze dichtkunst een uitbreiding hebben gegeven die 'historisch gezien noodzakelijk was, maar door de voorafgaande generaties te weifelend was begonnen of verzuimd'. Ik kan nu wel zeggen dat zij op een beslissend moment in de vaderlandse literatuur een intentie hebben vernieuwd die voor mij inherent is aan alle kunst, namelijk die van de verrassing, de betovering. Hun beste gedichten waren verrassend, betoverend. Zo hoort het ook. Een kunstenaar moet kunnen toveren. Hoe en met welke middelen hij dat doet komt er minder op aan.

Ikzelf heb mij nooit zozeer met bewegingen of stromingen kunnen vereenzelvigen. Ik had ook geen sterke band met mijn eigen generatiegenoten. De Vijftigers propageerden een 'leer', al was die nog zo proefondervindelijk. Ik schuw alle leerstelligheid en ook het pathos dat ermee gepaard gaat. Ik moest bij voorbeeld wennen aan het 'geschal' dat mij in eerste instantie uit de gedichten van Lucebert en het experimentele proza van Schierbeek tegemoet klonk. Het deed mij onwillekeurig aan de kerk, de kansel denken, de stemverheffing waarmee ik in mijn jeugd zoveel te stellen heb gehad. De toon van dichters als Kouwenaar en Polet die, lijkt het, als dichter een beetje in het vergeetboek is geraakt, was en is eenstemmiger, minder orkestraal en voor mij, op het eerste gehoor, minder beladen met auditieve reminiscenties. Wat mijn eigen dichterlijke werkzaamheid betreft, had ik na de oorlog, en eigenlijk al eerder, het gevoel dat ik mij moest heroriënteren. Al voor de oorlog had ik Duitse bewerkingen van Chinese dichters onder ogen gehad. Na de oorlog leerde ik het vertaalwerk van Arthur Waley kennen. Vooral de gedichten van Po Tsjoe I, tegenwoordig spelt men Bai Juyi (772-846), maakten een grote en blijvende indruk op mij. Zijn poëzie heeft iets vanzelfsprekends, iets achteloos, zonder aan kracht of gevoel in te boeten, alsof je als lezer alles zelf bedenkt, zelf beleeft terwijl je het leest, alsof zijn regels spontaan in je eigen hoofd, je eigen spraakorgaan opwellen. Je kijkt ernaar en denkt: ben ik dat? William Carlos Williams heeft dat ook, vooral in zijn korte gedichten die op notities lijken, snel neergeschreven (door pen en papier aan hem ontfutseld), indrukken van ogenschijnlijk weinig betekenende voorvallen, die je toch bijblijven, die onvergetelijk zijn, omdat je aandacht niet door spraak- of beeldgeweld wordt afgeleid. Zo eenvoudig mogelijk proberen te schrijven is een waagstuk, is ook proefondervindelijk.

Op de lijst van in 1954 verschenen poëziebundels staan twee bundels van Achterberg, het *Verzameld werk* van Nijhoff, van Vasalis *Vergezichten en gezichten*, en *Vogels en vissen* en *Mythologisch* van Guillaume van der Graft. De lijst vermeldt ook een curiositeit als *De kruidentuin* van Kees van Bruggen. Van Bruggen was een romancier met een omvangrijk oeuvre waarvan *Het verstoorde mierennest*, een in de schaduw van H.G. Wells geschreven toekomstroman, ooit grote bekendheid verwierf. *De kruidentuin* was Van Bruggens debuut als dichter en tijdens een feestelijke bijeenkomst, ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag, november 1954, werd de schrijver het eerste exemplaar aangeboden. Theun de Vries hield een toespraak en A. Roland Holst, de toenmalige prins der Nederlandse dichters, kwam er zijn opwachting maken. De feestelijkheid speelde zich af te Amsterdam, niet ver van waar een halfjaar ervoor aan Lucebert, verkleed als keizer, met gemalin en gevolg, de toegang tot het Stedelijk Museum was geweigerd, toen hij er de Poëzieprijs van de Gemeente Amsterdam in ontvangst kwam nemen, die hem voor zijn dichtbundel

Apocrief was toegekend. Wanneer je je weer eens in het werk van de Vijftigers hebt verdiept, werkt het lichtelijk vervreemdend om in een gedicht van Kees van Bruggen over de zaterdagavondmarkt te Amsterdam de volgende trouwhartige regels te lezen:

> Mijn moeder bij het walmend lamplicht zocht
> Komijnekaas, soepgroente, zure krenten.
> De kleine jongen in de hoop bevocht
> Een P.C. Hooft, in perkament, met prenten...
>
> En Keesje had dat wonder graag gekocht,
> Maar moeder had voor zoiets mals geen centen.
>
> ('Biografisch' in: *De kruidentuin*, 1954)

Paul Rodenko aan het Lange Voorhout in Den Haag, 2 februari 1955. Rodenko debuteerde in 1951 met de bundel *Gedichten*. Hij werd echter vooral beroemd als essayistisch voorvechter van de Vijftigers en zat van 1947 tot 1951 in de redactie van *Podium*. 'Het gekke is: ik ben in die redactie gekomen, nadat er in *Podium* een parodie had gestaan op mijn gedicht "De dichter", dat ik in *Criterium* had gepubliceerd. Oorspronkelijk zat ik in de redactie van *Columbus*, dat op een gegeven ogenblik een fusie met *Podium* aanging, zodat ik werd overgeheveld. De kwestie van dat gedicht speelde er toen doorheen, zodat wij van het begin af aan in de redactie van *Podium* druk diskusieerden over de nieuwe poëzie' (Rodenko in: Piet Calis *Gesprekken met dichters*, 1964, p.70).
Foto Nico Naeff/Nederlands Fotoarchief nfa

Omslag van *Nieuwe griffels, schone leien. Bloemlezing uit de poëzie der avant-garde* (1954), samengesteld en ingeleid door Paul Rodenko. In de inleiding voorzag Rodenko de Vijftigers van een traditie. De bloemlezing verscheen direct als Ooievaarpocket in de omvangrijke oplage van 10 000 exemplaren. Binnen enkele maanden was de eerste druk al uitverkocht. Omslag Hermanus Berserik/ Collectie NLMD

Het zijn de in elkaar overlopende terzinen van een sonnet, een versvorm die door Lucebert in een grimmige parodie als volstrekt verwerpelijk in de ban was gedaan. Van Bruggens *Kruidentuin* werd uitgegeven door de Stichting De Beuk, ook toen al de toevlucht voor dichters wier werk door de befaamde uitgeverijen werd versmaad. Maar goed, Achterberg. De lijst vermeldt twee titels: *Cryptogamen* III en *Autodroom*. *Cryptogamen* III is een verzameling van eerder verschenen afzonderlijke bundels. *Autodroom* heeft de omvang van een plaquette. Het is voor een deel de neerslag van

een autotocht die Achterberg al in april 1949, in gezelschap van het echtpaar Ter Kuile, naar Zuid-Frankrijk had gemaakt, met reminiscenties aan zijn tumultueuze verblijf met Ed. Hoornik in de Franse Alpen, eind juni 1952. Achterberg was onmiskenbaar een groot tovenaar (was zich

daar ook zeer wel van bewust). Sterker nog: Achterberg was een magiër wiens bezweringen nog altijd nawoeden. Ik veronderstel dat er ook nu jonge mensen zijn die, door welk toeval ook, zijn poëzie ontdekken en zich in de lectuur van zijn gedichten op een verschrikkelijke manier, om zo te zeggen, uitleven. Ik ben voor zijn poëzie altijd een beetje beducht geweest. Ik heb er nooit al te diep in willen doordringen, in dat oerwoud van een tot in de verste schuilhoeken van de taal en van het leven geperverteerd christendom. In zijn algemeenheid is Achterbergs werk voor mij op een geniaal niveau stereotiep, versteend. De bijzetting, de graftombe heeft zich tot de hele wereld uitgebreid. Achterberg was in 1954 nog geen vijftig jaar oud en had het allergrootste deel van zijn werk al geschreven. Voordat hij in januari 1962 plotseling sterft, verschijnen er nog maar twee bundels, *Spel van de wilde jacht*, waarover hij met vrienden als over zijn 'toneelstuk' spreekt, en *Vergeetboek*. Na 1958 schijnt het met het dichten afgelopen te zijn. Daarover zijn uiteraard, zoals over alle zaken die het werk en het leven van Achterberg betreffen, hypothesen en theorieën geuit. Piet Calis heeft, als ik mij goed herinner, opgemerkt dat Achterberg met dichten is opgehouden toen de terbeschikkingstelling eindelijk werd ingetrokken en hij dus pas werkelijk, getrouwd, als dichter erkend en bejubeld, ook formeel een vrij mens werd. Met andere woorden: hij hoefde het met zijn gedichten niet langer op een zowel overtreffende als paradoxale manier te bewijzen. Het is een interessante theorie die bij een zo magisch en ritualistisch ingestelde natuur als van Achterberg niet helemaal onwaarschijnlijk lijkt. Er zijn uit zijn gedrag allerlei verschijnselen bekend (en door Wim Hazeu in Achterbergs biografie vermeld) die een dergelijke verklaring 'werkzaam' maken. De laatste jaren worden door de psychiater L.H. Fontein, zijn voormalige toezichthouder, als 'de rustigste, evenwichtigste periode van zijn leven' omschreven. Achterberg neemt rijlessen, haalt zijn rijbewijs, net als iedereen. Het is een christelijke gedachte, één onder velen te zijn. Het duidt op verootmoediging, vergiffenis: 'In het huis mijns Vaders zijn vele woningen...' De heilsboodschap kan ook op een genadige manier spoken.

Maar laten wij naar een dichter kijken die met zijn werk van een blijmoediger religieuze opdracht uitgaat, Guillaume van der Graft, van wie in 1954 de bundel *Vogels en vissen* is verschenen. Van der Graft wordt door Vinkenoog in zijn inleiding bij *Atonaal* met een zekere welwillendheid genoemd. Hij heeft dat stellig te danken aan de vrijheid die hij in eerder verschenen bundels tegenover het traditionele taalen beeldgebruik had gedemonstreerd. Titels als *Mythologisch* en *Woorden van brood* wijzen daar bij voorbaat op. Van der Grafts vrijheid is minder radicaal dan die van de Vijftigers. Bepaalde grenzen worden niet overschreden, zoals in de poëzie van Lucebert of Hanlo, hoewel hij met de laatste en ook met Andreus in *Muziek voor kijkdieren* een zekere speelsheid en bevalligheid gemeen heeft. Maar de speelsheid van Van der Graft is de gelukkige keerzijde van zijn door en door christelijke ernst, het besef dat de mens aan een goddelijke wetgeving is onderworpen. Ook door zijn symbolisme onderscheidt Van der Graft zich van de Vijftigers. Het wordt in dienst gesteld van een religieuze herschepping van de wereld, een aanhoudende terugkeer tot een innerlijk paradijs waar het leven en het namen geven opnieuw kunnen beginnen. In mijn bespreking, destijds, van zijn bundel, heb ik erop gewezen dat Van der Grafts symboliek zowel een religieuze als een erotische component bezit. Voortdurend stuiten wij in zijn gedichten op woordspelingen die aan die tweevoudige symboliek uitdrukking geven. Ze ligt ook in de titel van zijn bundel besloten. Vogels

en vissen kunnen wij zien als zinnebeelden van het ‘hogere’ en het ‘lagere’, het ontstijgende en het driftmatige.

Ik kan niet alle dichtbundels uit 1954 de revue laten passeren. Toch zijn er in dat jaar dichtbundels verschenen die de moeite waard waren om te lezen, al waren zij dan traditioneel volgens de strenge maatstaf van de Vijftigers. Ik noem *Apologie der varkens* van Alfred Kossmann en *De rand van de horizon* van Clara Eggink. Ook verschenen er *Verzamelde gedichten* van Jac. van Hattum en Herman van den Bergh. De laatste streefde, niet alleen in zijn poëzie maar ook in zijn theoretische beschouwingen, aansluiting met de vernieuwingen na die na de eerste wereldoorlog elders aan de gang waren. Van Marti-

nus Nijhoff kwam het eerste deel van zijn *Verzameld werk* uit. In april van dít jaar was het een eeuw geleden dat Nijhoff werd geboren en het feit dat door de Jan Campert-stichting in het najaar een symposium aan ‘De blijvende actualiteit van Martinus Nijhoff’ wordt gewijd, spreekt boekdelen.

Maar de belangrijkste gebeurtenis, wat de jaargang poëzie betreft, was ongetwijfeld de verschijning van *Vergezichten en gezichten* van M. Vasalis. Het werd in alle kranten en weekbladen en tot in de verste uithoeken van ons land besproken. De besprekingen die ik erover onder ogen heb gehad, vormen op zichzelf een klein boekwerk. Terecht, denk ik ook nu nog. Al van Vasalis' debuut *Parken en woestijnen* was het duidelijk dat vorm en inhoud voor deze dichteres geen categorieën waren die zo nodig moesten worden vernieuwd of aan een bepaalde ‘hedendaagsheid’ aangepast. Ook kan haar niet verweten of zelfs maar toegevoegd worden dat zij zich ooit schools aan traditionele voorschriften heeft gehouden. Haar dichtregels zijn jambisch, op enkele uitzonderingen na waar de jambische regelmaat moet wijken voor de drang van een woord dat zijn verschijning op die bepaalde plaats in het gedicht door zijn betekenis noodzakelijk en onvermijdelijk maakt. Vasalis' dichterschap bestendigt minder een traditie dan dat het de vrucht is van een dichterlijke cultuur waarvan de wortels zich tot in de oudheid uitstrekken en tegelijk in gebieden die wij als primitief en mythisch aanduiden. Door die geïnspireerdheid, die zich bij haar uit als het kenmerk van een hartstochtelijke persoonlijkheid, beantwoordt zij meer en eerder aan bepaalde doelstellingen van de Vijftigers dan de heren waarschijnlijk ooit hebben beseft en dan Vasalis zichzelf aanvankelijk misschien bewust is geweest. In het maart-aprilnummer 1952 van *Libertinage* publiceerde zij een snibbige bespreking van *Atonaal*, waarin zij op grond van de paar gedichten die er van Lucebert zijn opgenomen niettemin opmerkt dat hij haar uit de bloemlezing het meest is bijgebleven. ‘Heel waarschijnlijk is hij een dichter, hij schijnt zich in ieder geval thuis te voelen in zijn val, die hij zeer wonderlijk bewoonbaar heeft gemaakt.’ Zij zegt ook verheugd te zijn over de verschijning van een nieuwe dichtkunst ‘die uitdrukking geeft aan een hedendaagse mentaliteit’. Een dergelijke uitspraak uit de mond van een dichteres die voor haar eigen werk blijkbaar zo weinig met die hedendaagsheid is gebaat, spreekt voor haar onbevangenheid en grootmoedigheid, die gunstig afsteken bij de zuinige voorzichtigheid van de literaire gezagdragers in de enquête van *Elsevier*.

Goed, laten wij besluiten met een gedicht, want een gedicht mag bij de herdenking van een jaargang poëzie in het verre verleden niet ontbreken. Om Lucebert te eren, die in dit jaar is overleden, heb ik van hem het volgende gedicht gekozen:

Poëzie is kinderspel

over het krakende ei
dwaalt een hemelse bode
op zoek naar zijn antipode
en dat zijt gij

mogelijk dat men op zulk een kleine schaal
niet denken kan het maakt nijdig
of men is verveeld dus veel te veilig
dan is men verloren voor de poëzie

u rest slechts één troost ligt gij op sterven
gij verveelt u dan ook niet
en plotseling kan dan pop en bal
laat herinnerd u laten weten
dit was ik en dat was het heelal

(Uit: *Val voor vliegengod*, 1959)

De dichters in beeld

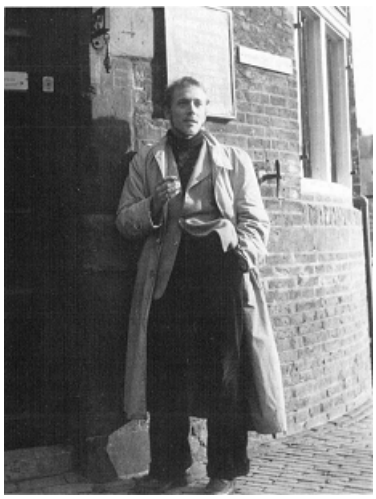

Hans Andreus (pseudoniem van Johan Wilhelm van der Zant, 1906-1977) was van 1951 tot 1956 (met een korte onderbreking tijdens zijn verblijf in het buitenland) redacteur van het tijdschrift *Podium*. Al vroeg in zijn carrière besloot hij dat hij van zijn pen wilde leven. In 1954 verscheen zijn dichtbundel *Schilderkunst*, waarvoor hij in 1955 de Poëzieprijs van de Gemeente Amsterdam kreeg. In 1956 debuteerde hij als schrijver van kinderboeken met *De reis van Langbaard de Twaalfde*. Naast Han G. Hoekstra en Annie M.G. Schmidt heeft hij een belangijke rol gespeeld bij de vernieuwing van de kinderpoëzie.
Foto Leo Klatser/Giny Oedekerk/NLMD

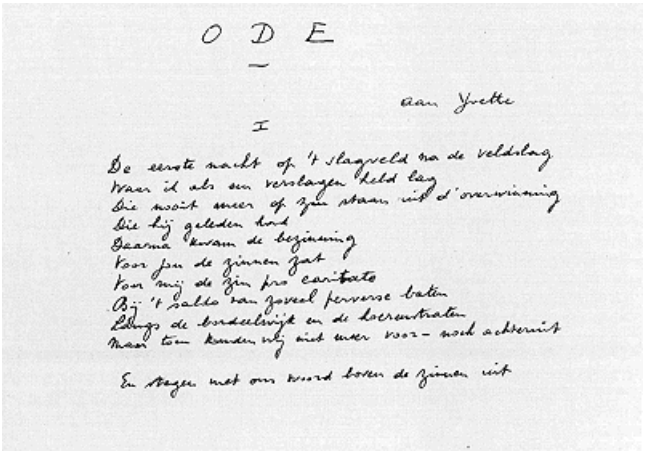
O D E

aan Yvette

I

De eerste nacht op 't slagveld na de veldslag
Waar ik als een verslagen held lag
Die nooit meer op zijn staan uit d'overwinning
Die hij geleden had
Daarna kwam de bezinning
Voor jou de zinnen gat
Van mij de zin pro caritate
Bij 't ballo van zoveel perverse baten
Zelfs de broederliefde en de koorsmatten
Maar toen kenden mij niet meer voor- noch achteruit

En stegen met een woord boven de zinnen uit

Handschrift van het eerste gedicht voor de bundel *Ode* (1954) van Gaston Burssens (1896-1965). Burssens was, samen met zijn vriend Paul van Ostaijen, een vertegenwoordiger van het organische expressionisme. In later jaren maakte hij zich los van het expressionisme en streefde meer naar lyrische, op klankassociaties gebouwde gedichten. Burssens was begin jaren vijftig redacteur van het Vlaamse *Tijd en Mens* en van het Nederlandse *Podium*. Collectie NLMD

Dichter/schilder Jan G. Elburg (1919-1992) in zijn woning aan de Herengracht, gezeten voor een schilderij van Lotte Ruting, juli 1954. In 1952 verscheen de eerste experimentele dichtbundel van Elburg, *Laag Tibet*. Datzelfde jaar werd hij docent Ruimtelijke Vormgeving aan de Rietveldacademie (leraar 'houtje-touwtje' in zijn eigen woorden). Hij was kortstondig (1954-'55) redacteur van *Podium*. 'Ik heb [...] een regel geschreven, die je als motto voor mijn hele werk kan zien: "ik hoop dat ik stoor." Een goed gedicht, schilderij, beeldhouwwerk, moet de lezer of beschouwer storen: het moet iets in hem in beweging brengen in tegengestelde richting en in een ander ritme dan hij gewend is. Ik wil een gedicht alle kansen meegeven om dat bij de ander teweeg te brengen, het moet soms hard behandeld worden om op de juiste manier te werken. Ik zou het zo kunnen formuleren: een gedicht moet, als een pasgeboren kind, een paar klappen voor zijn kont krijgen om het te laten ademen' (Elburg in: *Bzzlletin*, jrg. 1976, nr. 33, p.21).
Foto Eddy Posthuma de Boer/ NLMD

Giny Oedekerk en Gerrit Kouwenaar (1923) op het terras voor het Centraal Station in Amsterdam, zomer 1954. Kouwenaar kwam eind jaren veertig in aanraking met de Cobragroep en publiceerde samen met schilder Constant een combinatie van gedichten en tekeningen in *Goede morgen haan* (1949). Zijn eerste experimentele dichtbundel, *Achter een woord* (1953), verscheen in de De Windroos-reeks, onder redactie van Ad den Besten. In de jaren vijftig werkte hij als vertaler en free-lance medewerker voor *Vrij Nederland*. 'Het enige waarvan ik overtuigd ben, is dat de schilderkunst en de poëzie, om die twee maar te noemen, in hun huidige verschijningsvorm zullen ophouden te bestaan, niet als gevolg van ruimtevaart en komputors, maar als fenomeen in een samenleving die ook die dingen uitvond. [...] Maar wat kan ik daaraan doen? Ik kan alleen maar gedichten schrijven, waarvan ik vind dat ze in mijn tijd passen. Een beetje anti-gedichten zijn het misschien al wel' (Kouwenaar in: Piet Calis *Gesprekken met dichters*, 1964, p. 95).
Foto Leo Klatser/Giny Oedekerk/NLMD

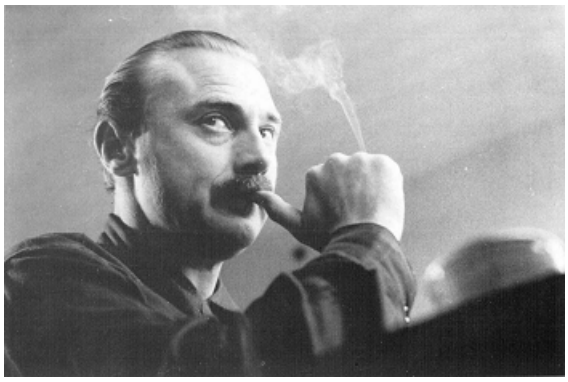

Bert Schierbeek met snor, Amsterdam, juli 1954. Schierbeek (1918) schreef met *Het boek IK* (1951) het eerste experimentele prozawerk in de Nederlandse literatuur. Om in de beginjaren van zijn schrijverschap in zijn onderhoud te voorzien schreef Schierbeek wel eens een reisgids. Zo verscheen in 1954 *Op reis door Italië*. De gids werd door Michel van der Plas in *Elseviers Weekblad* nogal negatief beoordeeld, wat Rudy Kousbroek een polemische reactie ontlokte, die in *Podium* (juni-juli 1954) gepubliceerd werd. 'Hij doet het trouwens niet voor zijn plezier, dat reisgidsen schrijven. Het is met de schrijvers van andere dingen dan de reisgidsen namelijk zo gesteld dat ze niet zo heel veel verdienen. Er wordt zelfs wel gezegd dat sommigen het vreselijk arm hebben, maar dat behoeft U natuurlijk niet te geloven. In elk geval, men verzint andere dingen om aan de kost te komen. Soms valt dat niet mee, want allemaal bij Elsevier reisgidsen bespreken, U begrijpt wel, dat gaat niet.' Foto Eddy Posthuma de Boer/ NLMD

Rudy Kousbroek met kat, 1954. Kousbroek (1929) richtte in 1950 samen met Remco Campert het tijdschrift *Braak* op. Hij debuteerde in 1953 met de dichtbundel *De begrafenis van een keerkring*, maar kreeg vooral bekendheid als essayist.
Foto Giny Oedekerk/NLMD

Van links naar rechts Leo Klatser (1916), Greet Polder, Bert Bakker (1912-1969), Tineke Mooij, Lucebert en Tony Swaanswijk tijdens een feestje naar aanleiding van het huwelijk van Lucebert en Tony, 13 december 1954.
Foto Leo Klatser/Giny Oedekerk/NLMD

Omslag van het tijdschrift *Podium* (juni-juli 1954). Sinds de fusie van *Columbus* en *Podium* in 1947 bepaalden Gerrit Borgers en Paul Rodenko het gezicht van de redactie. Het tijdschrift werd gaandeweg meer en meer een platform voor experimentelen. Vanaf het juni-julinummer 1954 maakten de volgende personen deel uit van de redactie: Hans Andreus, Gerrit Borgers, Remco Campert, Jan G. Elburg, Gerrit Kouwenaar en Sybren Polet.
Omslagontwerp Tientje Louw. Het vignet op de omslag is van Jan G. Elburg.
Collectie NLMD

Dichter/schilder Lucebert (1924-1994) en beeldend kunstenaar Jaap Mooij (1915-1987) in het atelier van Mooij, ± 1954. ‘Als ik moest kiezen, [tussen schilderen en dichten] zou ik de beeldende kunst houden, om verschillende redenen. In de eerste plaats het rustige gevoel dat ik als schilder voortdurend creatief bezig kan zijn, dag en nacht, terwijl je niet altijd kunt dichten. En verder, als ik me moest beperken tot dichten, zou ik me enorm vervelen. En dan nog de economische kant. Ik zou dan een

heel ander nevenberoep moeten kiezen, journalistiek, de hemel beware me, of copywriting. Het klinkt misschien heel gek, je leeft als schilder veel gezonder. Doordat het een handwerk is, een aards bedrijf, je zit niet steeds in jezelf te boren. Je raakt minder getourmenteerd. Schilders zijn evenwichtige mensen, al heb je uitzonderingen als Van Gogh' (Lucebert in: H.U. Jessurun d'Oliveira *Scheppen riep hij gaat van Au*, 1964, p.40-41).
Foto Leo Klatser/Giny Oedekerk/NLMD

Podium-avond in Leiden, mei 1954. Regelmatig werd er gedicussieerd over ‘de drang tot vernieuwing’ op door de redactie georganiseerde literaire avonden. Van links naar rechts Remco Campert, Freddy Rutgers, Lucebert, Sybren Polet, Willem Frederik Hermans, Gerrit Kouwenaar en Gerrit Borgers.
Collectie NLMD

Gerrit en Cathrien Achterberg, ± 1954. Van Achterberg (1905-1962) verschenen in 1954 de bundel *Autodroom* en de verzamelbundel
Cryptogamen III. ‘[Mijn werkwijze] gaat lukraak. Er valt me een regel in, soms meer. En dan zeg ik met Nijhoff, dan moet het maar gebeuren. Het is een noodzaak. Bij het uitschrijven komen er onderweg soms weer nieuwe regels vanzelf. In het algemeen komt het als ik in een bewegingstoestand ben, wanneer ik wandel of fiets, en nu ook wel als ik autorijd. Maar daar heb ik nog teveel aandacht voor nodig. Ook 's avonds laat, als het waait, is er misschien een holte. Ook ben ik 's nachts wel eens opgestaan, maar dat is soms bedrieglijk; wat er dan uitkomt lijkt mooier dan het is, 's ochtends. [...] Als de regels komen, blijf ik ze angstvallig bewaren, en dan leg ik ze weg. Er verloopt veel tijd tussen de eerste aanloop en het uitschrijven en bewerken van het gedicht. Dat kan jaren duren’ (Achterberg in: H.U. Jessurun d'Oliveira *Scheppen riep hij gaat van Au*, p. 31).
Foto Henk Jonker/Particam Pictures/NLMD

Van links naar rechts Ad den Besten (1923), Klaas Heeroma (1909-1972), Jan Wit (1914-1980), Jan Willem Schulte Nordholt (staand, 1920) en Guillaume van der Graft (pseudoniem van W. Barnard, 1920).
Protestants-christelijke dichters bijeen in de tuin van de Pietersberg te Oosterbeek, 1955. Den Besten werd in 1950 redacteur van de cahierserie De Windroos, waarin vele begaafde dichters debuteerden en publiceerden. Hij stelde een groot aantal bloemlezingen van poëzie samen, waarvan *Stroomgebied* I en II in 1953-1954 verschenen. Heeroma was vanaf 1953 - na een langdurig verblijf in Jakarta - hoogleraar in de Nedersaksische taal- en letterkunde in Groningen en publiceerde een aantal dichtbundels onder het pseudoniem Muus Jacobse. De blinde dichter Jan Wit debuteerde illegaal in 1945 met de bundel *Bottende knoppen*. Van hem verscheen in 1954 de bundel *In den metalen stier*. Schulte Nordholt debuteerde eveneens met een clandestiene uitgave, de bundel *Het bloeiende steen* (1943), onder het pseudoniem W.S. Noordhout. Van hem verscheen in 1953 *Tijd voor eeuwigheid*. Van der Graft kreeg voor zijn bundel *Vogels en vissen* in 1954 de Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs.

Particuliere collectie/NLMD

Pierre Kemp (1886-1967), 1954. ‘Ik werk soms zeer eigenaardig. Toen ik een kind was, zeg zo van een jaar of 5, 6, woonde ik op de Meerssenerweg en daar speelde ik met kinderen en daar kon men het koren ingaan, want de korenvelden lagen daar vlak tegenover en daar heb ik nu pas in 1955 een gedichtje over geschreven. Ik wil maar zeggen: die dingen werken niet direct, die kunnen tientallen jaren nadien werken. Vandaar is het ook verklaarbaar dat u in die veel latere gedichten zoveel jonge dingen aantreft en in de vroegere gedichten oudere dingen. In mijn eerste bundel staat: “En daarom weende in mij de oude man.” Ik was toen 27, 28 jaar. En daarna ben ik aan het verjongen geslagen’ (Pierre Kemp in: *Man in het zwart, heer van het groen*, 1980, p.96).
Foto Foto-, Pers- en Filmbureau ‘Het Zuiden’/ NLMD

Harriet Laurey (1924) publiceerde in 1954 de dichtbundel *Oorbellen* die, evenals de twee jaar daarvoor verschenen bundel *Loreley*, een groot publiek trok. *Oorbellen* werd op 25 juli 1954 bekroond met een literatuurprijs van de Gemeente Hilvarenbeek. Verder kreeg Laurey grote bekendheid als schrijfster van tientallen kinderboeken, waarvan *Sinterklaas en de struikrovers* (1958) en *Verhalen van de spinnende kater* (1970) werden uitgeroepen tot 'Kinderboek van het jaar'.
Foto United Photos De Boer/ Spaarnestad Fotoarchief.

Van links naar rechts de dichter J.C. Bloem (1887-1966); H. Martin, romanschrijver en directielid van de KLM (1886-1964); en A. den Hertog, toneel- en romanschrijver (1889-1958) tijdens een bijeenkomst, 27 november 1954. Bloem kreeg in 1953 de P.C. Hooftprijs voor zijn gehele oeuvre. In 1954 verscheen *Terugblik op de afgelegde weg*, de tekst van een door Bloem uitgesproken lezing voor de Civitas Academica te Amsterdam, december 1953. Den Hertog kreeg in 1954 de H.G. van der Viesprijs voor zijn toneelstuk *Sybrech Willemsdochter*.
Foto Nico Naeff/NLMD

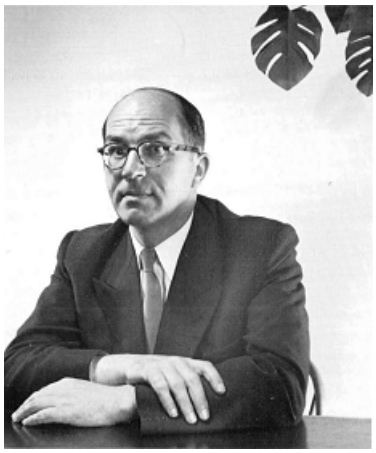

J.B. Charles (pseudoniem van W.H. Nagel, 1910-1983) kreeg in 1954 voor *Volg het spoor terug* (1953) de Prozaprijs van de Gemeente Amsterdam. Gedeelten van deze polemieken over goed en fout in de oorlog, en daarna, werden eerst afzonderlijk gepubliceerd in *Podium*. In 1954 verscheen zijn dichtbundel *Waarheen, daarheen*.
Foto Annelies Romein/De Bezige Bij

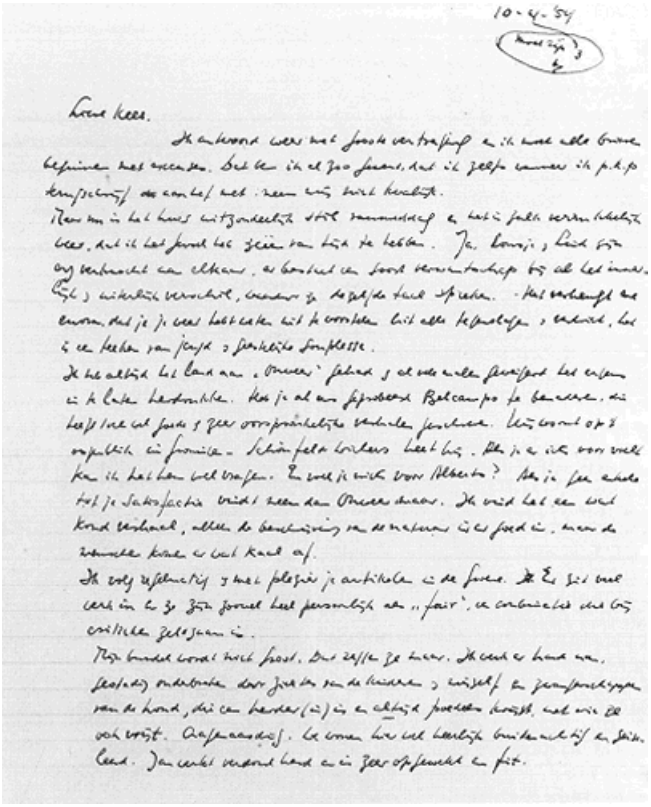

Brief van M. Vasalis aan C.J. [Kees] Kelk, 10 maart 1954. Kelk (1901-1981) wilde een verhaal van Vasalis opnemen in zijn bloemlezing *Nederlandse verhalen* (1954). Van Vasalis (1909) verscheen in 1954 de dichtbundel *Vergezichten en gezichten*.

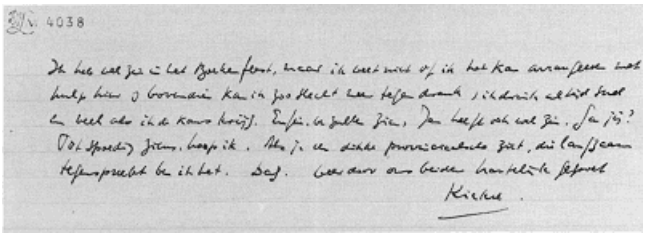

Transcriptie: '*10-4-'54 / Lieve Kees / Ik antwoord weer met groote vertraging en ik moet alle brieven / beginnen met excuses. Dat ben ik al zoo gewend, dat ik zelf wanneer ik p.k.p. / terugschrijf aanhef met: neem mij niet kwalijk. / Maar nu is het huis uitzonderlijk stil vanmiddag en het is zulk verrukkelijk / weer, dat ik het gevoel heb zeeën van tijd te hebben. Ja, Lousje & Leid zijn / erg verknocht aan elkaar, er bestaat een soort verwantschap bij al het inner / lijk & uiterlijk verschil, waardoor ze dezelfde taal spreken. Het verheugt me / enorm, dat je je weer hebt weten uit te worstelen uit alle tegenslagen, verdriet, het is een teeken van jeugd & geestelijke souplesse. / Ik heb altijd het land aan "Onweer" gehad & al vele malen geweigerd het ergens / in te laten herdrukken. Heb je al eens geprobeerd Belcampo te benaderen, die / heeft goede & zeer oorspronkelijke verhalen geschreven. Hij woont op 't / oogenblik in Groningen - Schönfeld Wichers heet hij. Als je er iets voor voelt / kan ik het hem wel vragen. En voel je niets voor Alberts? Als je geen enkele / tot je satisfactie vindt neem dan Onweer maar. Ik vind het een wat / koud verhaal, alleen de beschrijving van de natuur is er goed in, maar / de menschen komen er wat kaal af. / Ik volg regelmatig & met plezier je artikelen in de Groene. Er zit veel / werk in en ze zijn zoowel heel persoonlijk als "fair", een combinatie die bij / critieken zeldzaam is. / Mijn bundel wordt niet groot. Dat zeggen ze maar. Ik werk er hard aan, / gestadig onderbroken door ziektes van de kinderen & mijzelf en zwangerschappen van de hond, die een herder(in) is en* altijd *poedels krijgt, met wie ze / ook vrijt. Eigenaardig. We wonen hier wel heerlijk buitenachtig en geïso- / leerd. Jan werkt verdomd hard en is zeer opgewekt en fit. // Ik heb wel zin in het Boekenfeest, maar ik weet niet of ik het kan arrangeeren met / hulp hier & bovendien*

kan ik zoo slecht meer tegen drank, ik drink altijd snel / en veel als ik de kans krijg. Enfin, we zullen zien, Jan heeft ook wel zin. Ga jij? / Tot spoedig ziens, hoop ik. Als je een dikke provinciaalsche ziet, die langzaam / tegenspreekt ben ik het. Dag. Weer door ons beiden hartelijk gegroet / Kiekie.'
Collectie NLMD

Zelfportret van Leo Vroman (1915), 1954. Het werd samen met het gedicht ‘Zelfportret, 1954’ gepubliceerd in de *Schrijversalmanak voor het jaar 1955*. ‘Ik bij voorbeeld zit voor een spiegel, / tragisch wit en vaag wiegelend, en bis. / En denk “hoe kijk ik als ik niet kijk” / en kijk tegelijk. / De hand die in zijn potlood bijt / scheidt ons tot de dood. / Wij tweeën, die hij beheert, / grijnzen vereerd; / de kop tot de lippen getekend / niet meegerekend.’

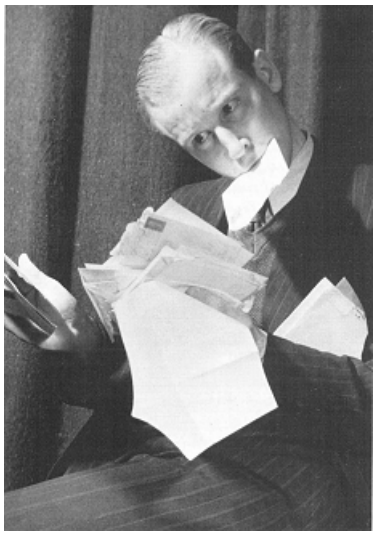

Michel van der Plas (pseudoniem van B.G.F. Brinkel, 1927) bekijkt de post, begin jaren vijftig. (Tekst)schrijver, dichter en journalist Van der Plas is vanaf 1949 verbonden aan *Elseviers Weekblad*. Hij publiceerde naast oorspronkelijk werk ook vertalingen van onder anderen T.S. Eliot en Heinrich Böll en schreef talloze teksten voor het cabaret, onder anderen voor Wim Sonneveld (‘Tearoom Tango’) en Frans Halsema. Voor de poëzie van de Vijftigers had Van der Plas weinig waardering. ‘Nee, met die poëzie had ik niets op; zij was mij volkomen vreemd. [...] Ik was opgegroeid met de traditie en ik had geleerd steeds met bewondering en respect “achterom” te kijken, juist omdat je van de geschiedenis zoveel kunt leren. De Vijftigers daarentegen predikten de revolutie. Zij wilden de culturele bakens verzetten die ik zo had leren waarderen’ (Van der Plas in: *Van veel te veel een spaarzaam deel*, 1993, p. 54).
Foto Spaarnestad Fotoarchief

Carel Peeters
‘Er is geen nieuwe mens, alleen in onze dromen’
Over de romans in 1954

Terwijl Ad den Besten, S. Carmiggelt, J.B. Charles, Albert Besnard en Jacques den Haan op vrijdag 26 maart 1954 op het Boekenbal in het Haagse Gebouw van Kunsten en Wetenschappen dansten (nadat ze zich eerst samen met M. Vasalis, Nes Tergast, Lucebert, Adriaan Morriën, Fokke Sierksma, Ellen Warmond en A. Alberts met koningin Juliana hadden onderhouden, op gepaste afstand gadeslagen door dezulken als A. Roland Holst, Adriaan van der Veen, Bert Voeten, Anthonie Donker, Remco Campert, Jan Willem Hofstra en Clara Eggink) lag in de boekhandels het recente boek van Willem Frederik Hermans: de verhalenbundel *Paranoia*, verschenen eind 1953, voor het eerst gerecenseerd op 2 januari 1954, maar tot ver in het jaar besproken. Het was het opmerkelijkste bock van dat jaar. Hermans was dit keer niet op het Boekenbal aanwezig voor zover uit de verslagen valt op te maken.

Samen met J.C. Bloem, Victor E. van Vriesland en C.J. Kelk, kon men die avond aan de bar Hermans' vriend J.B. Charles aantreffen, die volgens de *Haagse Post* ‘zekerlijk op dat ogenblik geen spoor terug volgde’. De essayist Fokke Sierksma had, volgens de *Haagsche Courant*, ‘zijn Friese smoking aan en trok met zijn lange witte kousen twee rechts twee averechts zeer de aandacht’. S. Carmiggelt, van wiens *Honderd dwaasheden* een herdruk verschenen was, was volgens dezelfde krant ‘niet bereid een dwaas-

heid te begaan, laat staan honderd'. Hij had het dan ook te druk om traditiegetrouw als luisterpost te fungeren en daar verslag van uit te brengen in *Het Parool*, met afgeluisterde uitspraken als 'Hij is zo onverkoopbaar. Zijn drukproeven liggen al bij De Slegte', of 'Heb je al genoeg voor een bundel?' De pers was eenstemmig van mening dat er feestvreugde heerste op het Boekenbal. Die werd nog verhoogd omdat over de verkoop van boeken een 'optimistisch geluid' kon worden gehoord. Cijfers onthulden dat de Nederlander per persoon per jaar voor *ƒ* 7,50 aan boeken uitgaf. In Engeland was dat maar *ƒ* 6, -.

Het gemêleerde gezelschap op het Boekenbal was min of meer representatief voor de diversiteit in het proza van het jaar 1954. Op grond van de bijna zestig romans die in dat jaar verschenen zou je niet zeggen dat de eerste tien jaar na de oorlog in de literatuurgeschiedenis terecht zijn gekomen met typeringen als 'landerig', 'cynisch', 'negatief' en dat het existentialisme, nihilisme en absurdisme de filosofische mentaliteit van de literatuur het dichtst benaderden. Dat klimaat was veroorzaakt door *De avonden* (1947) van Simon van het Reve, *De tranen der acacia's* (1949) van Willem Frederik Hermans, *archibald strohalm* (1952) van Harry Mulisch, *Eenzaam avontuur* (1948) van Anna Blaman en door romans van Vestdijk als *De dokter en het lichte meisje* (1951) en *De schandalen* (1953). Met zijn 'vlucht in het cynisme', schreef Bordewijk in 1952, waren de boeken van Vestdijk 'wezenlijke tijdverschijnselen'. 'Men mag zelfs zeggen dat hij voor de Amsterdamse jeugd de schrijver is.'

Dit waren de schrijvers die het klimaat bepaalden. De polemieken en de morele verontwaardiging die het 'nihilisme' in kranten en literaire tijdschriften veroorzaakte hielpen mee aan die sfeer. Ze gaven Gerrit Kouwenaar in *Vrij Nederland* (27 maart 1954) een verdediging in de pen: 'Het zijn tot nog toe vrijwel alleen de jongeren geweest, die de moed hebben gehad zich onverbloemd met de tijd en het doen en laten van de contemporaine mens te engageren. En wat men deze jongeren zo graag verwijt, nl. dat zij zo ongegeneerd in de zieke plekken van onze samenleving wroeten, dat hun werk zich invreet in dat complex levensverschijnselen, dat men doorgaans angstvallig onder een dikke laag moraal en taboe's verborgen houdt, maakt er voor een niet gering deel juist het belang van uit.'

Dit was weliswaar de sfeer, ondertussen publiceerde een groot aantal totaal verschillende schrijvers hun boeken, een gezelschap zo divers en onvergelijkbaar als op het Boekenbal: Margot Bakker, Willem G. van Maanen, Ferdinand Langen, Theun de Vries, Til Brugman, François Pauwels, Aar van de Werfhorst, Albert Helman, Jan Gerhard Toonder enzovoort. De 'landerigheid' en het 'nihilisme' onttrokken zich veelal aan het gezichtsveld van deze schrijvers. Ze hadden hun eigen wereld, die niet raakte aan de tijdgeest, of ze keerden zich impliciet tegen die geest door hun personages te begiftigen met enig idealisme. 'Een jaartal in de literatuur' werd 1954 vooral door de bloemlezing uit de poëzie van de avant-garde 'van Gorter tot Lucebert, van Gezelle tot Hugo Claus': *Nieuwe griffels, schone leien* van Paul Rodenko. Wat zich in de poëzie voltrok bij de Vijftigers, een algemene vernieuwing van het vocabulaire en van de mentaliteit, had geen parallel in het proza; Bert Schierbeek schreef ongeveer als enige experimenteel proza met *Het boek* IK (1951). 'De nieuwe mens' die volgens Rodenko moest komen vertoonde zich niet in het proza. Voor de essayist van het tijdschrift *Podium*, Fokke Sierksma, bestond de

nieuwe mens niet eens: ‘Er is geen nieuwe mens; alleen in onze dromen, die verdwijnen bij het ontwaken.’

1954 was het jaar van een aantal individuele uitschieters, zoals *Paranoia*, en *De diamant* van Harry Mulisch, *Zolang te water* van Simon Vinkenoog, *Zelfportret als legkaart* van Hella S. Haasse, *De wereld gaat aan vlijt ten onder* van Max Dendermonde, *De lange nacht* van Marnix Gijsen, *Op leven en dood* van Anna Blaman en *Vergeelde portretten* van E. Breton de Nijs (Rob Nieuwenhuys), allemaal romans die een duidelijke plaats hebben in het oeuvre van deze schrijvers en die meermalen zijn herdrukt, tot in onze tijd.

Op zaterdag 27 maart publiceerde *Vrij Nederland* een fragment uit de in *Paranoia* opgenomen novelle ‘Het behouden huis’ en een recensie van Gerrit Kouwenaar. Daarin noemt hij *Paranoia* ‘een van Hermans' boeiendste boeken’ en de novelle ‘een gran-

Omslag van *De wereld gaat aan vlijt ten onder* (1954) van Max Dendermonde. ‘Zijn uitgever vond het manuscript helemaal niets, maar het boek was reeds bij de boekhandel aangeboden. Misschien kon Dendermonde de titel nog veranderen in *Vlijt*? “Ik weigerde en tot ieders verbazing verkocht het boek meteen als een tiet”’ (Dendermonde in: *Elsevier*, 17 november 1990).
Omslagillustratie Henk Broer/ NLMD

Max Dendermonde (pseudoniem van Hendrik Hazelhoff, 1919) werd in 1950 redacteur van *de Groene Amsterdammer* en vier jaar later free-lance medewerker van *Het Parool*. ‘De alcoholische gevaren van het vak - het was een berucht jenevertijdperk, met café Scheltema aan de Nieuwezijds Voorburgwal als middelpunt - zou Dendermonde later treffend beschrijven in *De dagen zijn geteld* (1955)’ (*Elsevier*, 17 november 1990).
Foto Hans Roest / NLMD

dioos verhaal’. ‘Het behouden huis’ had zijn licht vooruit laten schijnen, want de novelle was al eerder afzonderlijk in de Ultimatum-reeks gepubliceerd. Paul Rodenko schreef toen in *Critisch Bulletin* dat Hermans hiermee een ‘eclatante bevestiging’ van zijn schrijverschap had geleverd. Het was van een ‘fascinerende overtuigingskracht’.

Dit verhaal over een Nederlander die in het zuiden van Europa aan de kant van de partizanen tegen de Duitsers vecht en na het veroveren van een kleine stad een door de bewoners luxueus ingericht verlaten huis betrekt, hoefde Hermans' reputatie niet te vestigen. Een reputatie had hij al door de gunstige kritische reacties op *De tranen der acacia's* (1949) en de verontwaardigde reacties op *Ik heb altijd gelijk* (1951), waarin hij het katholieke volksdeel zou hebben beledigd. Aan die reputatie was ook bijgedragen door zijn regelmatig opduikende polemische pamfletten en artikelen (later opgenomen in *Mandarijnen op zwavelzuur*). ‘Het behouden huis’ deed wel iets anders: het was (en is) zo'n meesterlijk verhaal dat zelfs de grootste sceptici ten

aanzien van de persoon van Hermans door de knieën gingen (H.A. Gomperts: ‘een fascinerend verhaal’). Het verdrong voor even de provocerende Hermans en vestigde de aandacht louter op zijn schrijverschap. Het was vooral de suggestieve kracht van de novelle die indruk maakte. Aan de oppervlakte was het een realistisch vertelde episode uit de oorlog, maar in elke alinea speelde een onderliggende betekenis mee

(Rodenko sprak dan ook van het ‘sprookje van het behouden huis’). Hermans' visie op het bestaan is er in een notedop in te vinden. Wanneer de ik-figuur het huis betrekt koester je je ook als lezer in de illusie van veiligheid die hij ondergaat: hij betrekt ‘het niemandsland tussen barbaarse primitiviteit en overcultuur’ zegt Kouwenaar, het is een ‘uterusfantasie’ zegt Rodenko. Maar dat duurt bij Hermans natuurlijk niet lang: het huis wordt na enige tijd bestormd en tot de ik-figuur dringt het door dat hij zich heeft laten beetnemen door zijn onbewuste wensen en de bedrieglijke veiligheid van het huis. Het is alsof hij wraak neemt op zijn eigen onnozelheid wanneer hij het huis op de laatste pagina ‘een hol, tochtig brok steen, inwendig vol afbraak en vuiligheid’ noemt.

‘Het behouden huis’ zorgde voor een standaard. Van geen enkele novelle of roman uit 1954 gaat zoveel overtuigingskracht uit. Een van de in vergetelheid geraakte schrijvers die opduiken bij een excursie door het jaar 1954, Ferdinand Langen, staat model voor het tegendeel van het schrijverschap van Hermans zoals dat in ‘Het behouden huis’ te vinden is. In dat jaar publiceerde hij *Wacht even, Brasem*, een van de humoristische romans die hij schreef nadat hij was vastgelopen in het romantische escapisme van zijn vroegste verhalen en romans (zoals *Helene in het heelal*, 1945). Langen was met Bert Schierbeek en Koos Schuur in de jaren veertig redacteur geweest van het tijdschrift *Het Woord*. Direct na de oorlog, in de zomer van 1945, had hij een reeks korte essays geschreven die opvallen door het verbazingwekkende pleidooi dat hij houdt voor ‘de droom’ in het leven. Het zijn verdedigingen van ‘de betoverde wereld’, zoals het boekje ook heette dat De Bezige Bij in 1945 uitgaf. ‘Steden en dorpen kunnen in puin worden gelegd’, staat daarin te lezen, ‘paleizen en kathedralen in as, landen verwoest en verbrand, maar onaantastbaar is de betoverde wereld’. Het verbaast niet dat Langen hiermee vastliep. Zijn terugkeer tot de werkelijkheid (zoals hij het zelf eens noemde) leidde wel tot enige nuchterheid, maar bleef op zijn beurt weer steken in geamuseerde relativering. *Wacht even, Brasem* is een roman over het uitstel om echt aan het leven deel te nemen. Brasem, de nieuwe baas van de hoofdpersoon, moet tot de laatste pagina op zijn employé wachten omdat die zich de hele roman door laat afleiden. Hoe onderhoudend en humoristisch Langen dit uitstel ook beschrijft, het blijft een escapistische roman. In vergelijking met het werk van Hermans, en speciaal ‘Het behouden huis’, wordt Langen het exemplarisch andere uiterste: de man van het humoristische akkoord met de werkelijkheid. Bij Hermans geen akkoord, de ‘betoverde wereld’ van het behouden huis houdt geen stand. Wanneer de Duitsers er na een nieuwe bestorming in tekeer zijn gegaan maar het er van buiten nog gaaf uitziet, gooit de ik-figuur zelf nog een handgranaat om de verwoesting compleet te maken. Langen liep met zijn humor vast en schreef na enige jaren niet meer, Hermans ontwikkelde uit zijn genadeloosheid een oeuvre. Langen is vergeten, Hermans is er nog.

Er zijn maar weinig van de minder bekende schrijvers uit 1954 echt vergeten. Ze mogen niet meer op ieders lippen liggen, maar ze hebben zich ergens een plaats in de literatuur veroverd: zoals Piet van Aken (*Klinkaart*, een huiveringwekkende sociaal-realistische novelle), Siegfried E. van Praag (*De Hebreeuwse lichtekooi*), Manuel van Loggem (*Buiten zijn de mensen*), Inez van Dullemen (*Het verzuim*), Jan Gerhard Toonder (*Heksenest*), Aya Zikken (*Als wij groot zijn, dan misschien*) en de, vooral om zijn literaire causerieën op de radio bekende, dr. P.H. Ritter jr. (*Het welkom schandaal*). Ook H.J. Oolbekkink behoort tot deze categorie. Hij gaf na *Met lege*

handen (1952) en de desertieroman *Het recht van ongelijk* (1954) de literatuur op: ‘Als ik dan Claus en Mulisch en Hermans lees denk ik: wat zal ik me nou in een onbeduidende concurrentie storten.’ Hij werd filmcriticus van *Het Parool* en schreef in hoog tempo een groot aantal detectives. Ruth Zimmerman (= Ruth Wolf) schreef de door Hella S. Haasse geprezen historische roman over Madame de Staël, *In zand geschreven*, maar was in die tijd bekender als critica van *Vrij Nederland*.

Wel zijn schrijvers als Margot Bakker vergeten (*Een man of een prijs*?). En Jaap Romijn, niet de man die jarenlang redacteur was van Bruna en daarna directeur van Het Princessehof in Leeuwarden, maar zijn werk (*Rechtvaardiging van Don Juan*). Ook

Josef Cohen (*Een aap danst op het Rembrandtsplein*), Fré Dommisse (*De glans der dagen*), Wim Meewis (*Geen scherzo voor de goden*) en Jos Panhuijsen (*Leven alleen is niet genoeg*) kennen we niet meer. J.J. Klant, de schrijver van *De geboorte van Jan Klaassen* (1946) en de aardige allegorie *De fiets* (1954) is niet vergeten, maar hij schreef niet veel meer. De naam van Ina Boudier-Bakker (1875-1966) is niet verdwenen, maar zij staat in de kast van ongelezen boeken, waarin ook haar zoetelijke *Kleine kruisvaart* uit 1954 te vinden is. S. Greup-Roldanus (1893-1984) was een echte damesschrijfster die met *De humeuren in de straat der weduwen* een half parodistische roman over het kleine-stadsleven van vier weduwen in de achttiende eeuw schreef. Ze beleefde er zoveel damesachtig genoegen aan dat het verschil tussen parodie en ernst wel erg vaag is ('Daar luidde het, dat zou notaris Cloetenius zijn. Wat? Nog andere mannenstemmen? Ontsteld keek zij naar de deur, doch de notaris trad alleen binnen.'). Hans Warren (in de *Provinciale Zeeuwse Courant*, 7 augustus 1954) eindigde zijn vriendelijke recensie van de roman met een zin die er ook om vraagt geparodieerd te worden: 'Deze roman kan u menig uur op de alleraangenaamste wijze bezig houden.'

Van sommige boeken dacht men dat ze nog lang diepe indruk zouden maken, zoals *Tijgers* van François Pauwels (1888-1966). Dat was volgens J. Greshoff in *Het Vaderland* (20 november 1954) 'een van de grootste, belangrijkste romans uit de Nederlandse letterkunde'. Dat vond hij ondanks het feit dat Pauwels 'zonder veel aandacht voor stylistische details' schreef. Het zijn allerminst de 'tijgerachtige' trekken van de vrouwelijke hoofdpersoon die de roman nu onleesbaar maken, maar het maar-aanschrijven van Pauwels, en het totale gebrek aan psychologische finesse. Pauwels' andere hoofdpersoon, de oppasser in de dierentuin, is stekeblind voor de tijgerin in zijn liefdesleven.

Er werd trouwens in de kritiek over het algemeen heel welwillend tot positief geoordeeld. *Stad met rose huizen* van Clare Lennart (1899-1972) is een romantisch en idealistisch boek, waarin de roze huizen dezelfde betekenis en functie hebben als 'de droom' bij Ferdinand Langen: de hang naar een betoverd en ideaal leven achter het 'schrikbewind van uur en feit' (A. Roland Holst). In zijn genre is het misschien wel gaaf te noemen, maar je leest het met historische welwillendheid, het is verouderd, maar zo werd er in die tijd nu eenmaal ook geschreven. Hans Warren schrijft desondanks in de *Provinciale Zeeuwse Courant* (22 april 1954) naar aanleiding van dit boek over Clare Lennart: 'Zij maakt ons gelukkig en weemoedig; lezend in haar werk raakt men in een lichte, heerlijke roes van zonnigheid en jeugd en milde wijsheid.' Johan Fabricius (1899-1981) wordt ook helemaal niet zo afgekraakt als men op grond van zijn reputatie zou denken. Hij publiceerde in 1954 twee boeken, het in Indië spelende drama *Het duistere bloed* en de historische roman *Toernooi met de dood*, over het jaar van de Florentijnse pest, 1348. Men moet hem weliswaar het etiket 'geboren verteller' opplakken om de ruimte voor de lof te creëren, maar dan kan hij ook nog maar weinig kwaad doen.

Een uitzondering op de algemene lof en welwillendheid is Greshoffs kritiek over *De glazen wand* van David de Jong (1898-1963), schrijver ook van *Muiterij op de gracht* (1952) en een reeks historische romans. Van hem zei men toen al dat hij zijn 'eigen weg' ging en zich niet stoorde aan 'clans of bepaalde tijdstromingen'. *De glazen wand* (1954) is een roman over een dichter die niet met het leven en zijn veronderstelde talent overweg kan, ook al wordt hij daarbij voortvarend geholpen

door zijn vrouw en vrienden. Greshoff ergert zich aan deze Joris de Hurlu omdat hij veel weg heeft van een slapjanus die zo met zijn dichterlijke aanstellerij is vergroeid dat hij er het recht aan ontleent iedereen om hem heen aan te steken met zijn gemelijkheid. Toch is De Jong juist uit geweest op het tot 'leven' brengen van de chronische halfheid van zijn personage, reden waarom hij de andere figuren in de roman zoveel kleur geeft en zoveel werk van ze maakt. Op de sympathie van de lezer moet De Jong niet gerekend hebben. Die kreeg hij in ieder geval niet van Greshoff: 'Er komt in *De glazen wand* niet een, ook maar enigszins fatsoenlijk, normaal, opgewekt, redelijk en beminnelijk mens voor. De Hurlu is een onpasselijk makende mislukking, die zijn mislukking in alle opzichten verdiend heeft. Hij is zulk een ellendeling, dat men zich over

zijn mislukking verheugt, omdat deze bewijst dat er toch nog wel een vorm van rechtvaardigheid in het leven bestaat' (*Het Vaderland*, 2 oktober 1954). Wat niet wegneemt dat Greshoff het toch ook een 'knappe' roman vindt en de grootste bewondering zegt te hebben voor De Jongs talenten.

1954 was geen jaar waarin veel schrijvers debuteerden (Vinkenoog als prozaïst), des te meer het jaar waarin schrijvers voortgingen aan hun aanzienlijke oeuvre te bouwen, zoals Gerard Walschap (*Manneke Maan*), Albert Helman (*Spokendans*), Marnix Gijsen (*De lange nacht*), Raymond Brulez (*Het mirakel der rozen*), Aar van de Werfhorst (*Twee rode reeën*) en Theun de Vries (*Pan onder de mensen* en *Hagel in het graan*). De laconieke stijl die Marnix Gijsen (1899-1984) ontwikkelde nadat hij in de jaren veertig van zijn geloof was gevallen maakt *De lange nacht* nog heel leesbaar. De katholieke bekrompenheid die hij in de jaren dertig tentoonspreidde (en die Walschap, die hem in zijn afvalligheid voor was gegaan, veel last bezorgde) is omgeslagen in nuchtere openhartigheid. Daarmee beschrijft hij de homoseksuele avances waarmee de hoofdpersoon Leo wordt geconfronteerd en de sensuele en morele verwarring die dat tot gevolg heeft. De ongenade waarin Gijsen de laatste twintig jaar is gevallen zou alleen al vanwege *De lange nacht* wel eens niet gerechtvaardigd kunnen zijn. *Het mirakel der rozen* is onderdeel van de Raymond Brulez' (1895-1972) cyclus *Mijn woningen* en daar zit het boek goed, want op eigen benen kan het niet meer staan. Aar van de Werfhorst (1907-1994) was een van die schrijvers die door F. Bordewijk en Greshoff hoog werden geschat, hoger dan andere vertellers als A. den Doolaard, Herman de Man en Antoon Coolen. Bordewijk sprak zelfs de verwachting uit dat hij beter zou worden dan Vestdijk, Blaman en Hermans. Ook door lezers werd hij gewaardeerd. Streekromans die zich afspeelden rond de Overijsselse Vecht als de reeks *De eenzame* (1949-1956) en *De grote, stille knecht* (1936), het pleidooi voor 'het simpele leven' in een wanhopige tijd, beleefden vele drukken. Van een Omnibus van zijn werk die in 1953 verscheen werden 150 000 exemplaren verkocht.

Wanneer een roman tot een bepaald genre wordt gerekend wil dat meestal zeggen dat aan de literaire waarde een facultatief belang wordt gehecht. Het is iets extra's als daar sprake van is, maar het is ondergeschikt aan de typische kenmerken van het genre. Toch kan er dan nog veel discussie over zijn, zoals te zien is aan de romans die Theun de Vries in 1954 publiceerde. *Hagel in het graan*, het laatste deel van zijn trilogie *De vuurdoop*, over het revolutiejaar 1848, behoort tot het historisch-epische genre waarvan de brede schildering van tijd, plaats en omstandigheden aan De Vries wel is toevertrouwd. Maar De Vries heeft ook altijd gewild dat zijn taferelen bevolkt werden met echte mensen, geplaatst tegen het decor van de onverbiddelijke gang der geschiedenis die gestuwd wordt door 'een hoger medelijden'. Wat *Hagel in het graan* betreft sta ik geheel aan de kant van Rico Bulthuis (*Haagse Post*) die het een pamflet met te veel zwart en wit vond en de wirwar van personages een druk, maar vlak schimmenspel. Hoe wonderlijk dan dat C. Buddingh' (*Nieuwe Rotterdamse Courant*) er in alle opzichten door gegrepen is en het als een 'zeer spannend, levendig overtuigend boek' ziet. En dat De Vries door de scepsis van W.L.M.E. van Leeuwen (*Haagsch Dagblad*) wist heen te breken. Van Leeuwen wijst op een aardig detail dat verklaart waarom De Vries nooit definitief tot de historisch-materialistische breedschilderende genreschrijvers gerekend kon worden: dat zijn aristocratische personages beter uit de verf komen dan zijn helden Marx of Engels. Zijn

‘individualisme’ heeft De Vries altijd behoed voor te veel zwart-wittonen, al keert precies het bepalen van de mate waarin hij schematisch te werk gaat steeds in recensies terug. Over De Vries' omgang met de taal is men het ook nooit eens geworden. Johan van der Woude (*Vrij Nederland*) is uitzonderlijk coulant wanneer hij naar aanleiding van *Pan onder de mensen* schrijft: ‘En met hoeveel genot, met hoeveel plezier in de taal, met hoeveel liefde voor het proza en zijn rijkdom is dit boek geschreven. Op elke bladzijde staan zinnen, even bondig en helder als poëtisch van taal.’ *Hagel in het graan* was al een tijdje klaar (het kon aanvankelijk geen uitgever vinden), vandaar dat *Pan onder de mensen*, het tweede deel van *Fuga van de tijd*, in hetzelfde jaar kon verschijnen en zo de indruk kon ontstaan

dat De Vries het estafettestokje van duivelskunstenaar van Vestdijk had overgenomen (die in 1953 *De schandalen* publiceerde en droog stond tot 1956, toen *Het glinsterend pantser* uitkwam). In *Pan onder de mensen* beschrijft De Vries de lotgevallen van een zoon van Drentse landarbeiders die, aan het eind van de vorige eeuw, de kans krijgt muziek te studeren in Rotterdam. Het verdient volgens C. Buddingh' 'een ereplaats onder de Nederlandse productie der laatste jaren'.

In de praktijk van de literaire erkenning is het lange tijd kwakkelen geweest met Willem G. van Maanen, die in 1953 debuteerde met *Droom is 't leven*. Daar kwam verandering in toen T. van Deel hem in *Het literair klimaat 1970-1985* tot de onderschatte auteurs rekende. *De onrustzaaier* kon in 1954 op veel bijval rekenen, al waren er ook critici die bij de bekroning van de roman met de Van der Hoogtprijs hun bedenkingen hadden: weer een milde satire op het drijven van christenen, weer een seculiere Christus-figuur die het moet afleggen tegen het gegluip van rechtzinnigen op een achterlijk eiland. Een nog steeds steekhoudend, nu retrospectief bezwaar tegen de roman (zesde druk als Salamander in 1983) is dat de figuur van meester Chris, die door wat notabelen op een school wordt aangesteld om de macht van de bijbel te breken, vaag blijft, en ook wat hij voorstaat tegen de rechtzinnigen. Zijn Christusallure, compleet met de achter hem aan hollende stoet sympathisanten, komt bij Van Maanen niet boven het cliché uit.

Door zijn intensieve belangstelling voor de astrologie werd de aandacht voor het werk van Jan Gerhard Toonder (1914-1992) onvermijdelijk altijd gekleurd. Dat er krachten aan het werk zijn waar mensen niet bij kunnen, maar die wel van invloed zijn op hun leven, is al vroeg in zijn werk te vinden. Niet in de zeeroman *Uitvaart*, die het in 1940 in belangstelling moest afleggen tegen *Hollands glorie* van Jan de Hartog, maar wel in *Heksenest*. Dit is een dromenroman met kafkaeske trekjes, waarin niet zozeer de bizarre en lastig te duiden dromen de aandacht trekken, maar het kader waarbinnen die dromen te voorschijn komen: het raam van de vertelling is de ondervraging van de erfgenamen van de overleden dromer door een ambtenaar. De ambtenaar denkt herhaaldelijk dat hij klaarheid heeft omtrent de doodsoorzaak, tot er weer andere gegevens op tafel komen. Dit is echt een roman voor symbolenwichelaars. Toonder heeft nadien nog menige roman geschreven, zoals het Boekenweekgeschenk *Kasteel in Ierland* (1970) en *Hartjacht* in 1981. Hij had trouwe lezers in Rico Bulthuis en Ab Visser. Hoe groot de artikelen ook waren die ze over hem schreven, de vonk sloeg naar mij niet over. Evenmin bij Max Dendermonde, terwijl ik daar toch bijna alleen in sta als men bedenkt dat *De wereld gaal aan vlijt ten onder* inmiddels vijfentwintig drukken beleefde. Bij vlagen is het een aangename, zonder poespas geschreven roman die de aandacht weet vast te houden, maar bij elke passage die de kant van de science-fiction op gaat dwaal ik af. Het gebrek aan vlijt bij de hoofdpersoon is een bedenksel dat maar niet wil overtuigen omdat Dendermonde weigert verder te kijken dan de oppervlakte.

Juist de schrijvers die in het midden van de jaren vijftig het literaire klimaat bepaalden publiceerden in 1954 geen roman. *De Kapellekensbaan* van Louis Paul Boon is van 1953; Hugo Claus publiceerde in 1954 met *Natuurgetrouw* alleen schetsen en verhalen, evenals Hermans. Reve schreef na de consternatie omtrent zijn geweigerde reisbeurs (1951) in ballingschap verhalen in het Engels (gepubliceerd in 1956 als *The Acrobat and other Stories*) en Nooteboom moest in 1955 nog debuteren met *Philip en de anderen*). Soms, zoals in het geval van *Zolang te water* van Simon

Vinkenoog, vertolkt een roman uit 1954 iets van de tijdgeest, zoals ook met de poëzie van de Vijftigers het geval was. In vergelijking met de schelmenwereld van Vinkenoogs roman maken de vele andere romans vooral een nobele en literaire indruk. Als er iets gemeenschappelijks in al die andere romans zit dan is het een vaag idealisme, de restanten van de droom van Ferdinand Langen. Zo iets was toen bij Vinkenoog niet te vinden, dat kwam bij hem later. Wat opvalt is de anarchistische ongebondenheid in *Zolang te water* en het minimum aan reflectie. Het is geen zorgelijk boekje. Er wordt maar gedaan. ‘Een geschriftje als *Zolang te water* kan niet anders dan overbodig zijn,’ schreef Greshoff (*Het Vaderland*, 25

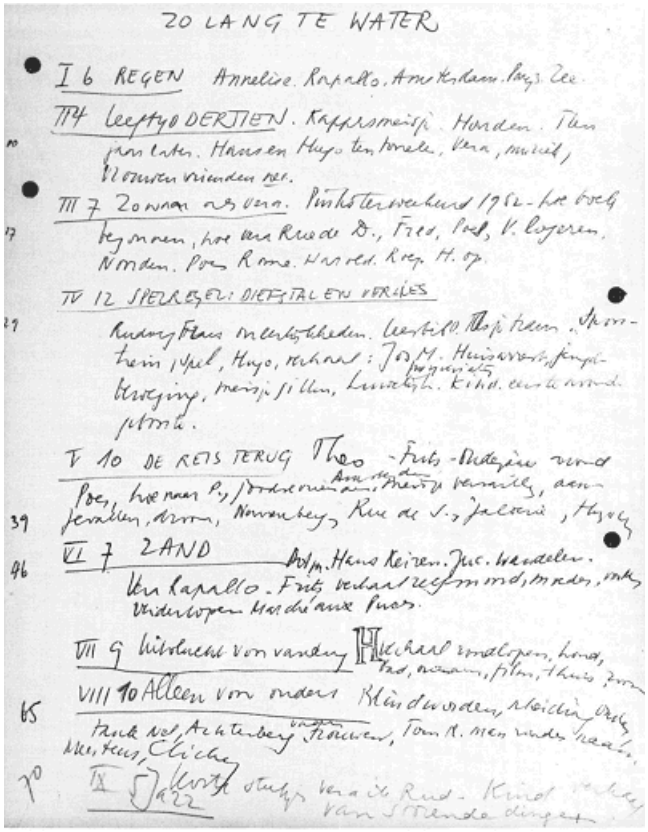
ZO LANG TE WATER

Hoofdstukindeling voor *Zolang te water. Een alibi* (1954), van Simon Vinkenoog (1928). Vinkenoog vertrok in 1948 naar Parijs, waar hij van 1949 tot 1956 als archivaris bij de Unesco werkte. Vanuit Parijs gaf hij in 1950-'51 het gefotocopieerde avantgardistische tijdschrift *Blurb* uit. Ook verscheen in 1951 een door hem samengestelde bloemlezing, *Atonaal*, met poëzie van de Vijftigers.
Collectie NLMD

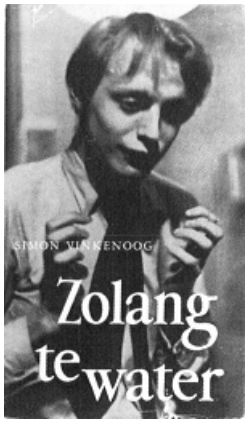

Omslag van *Zolang te water*, het eerste prozawerk van dichter Vinkenoog. ‘Hoewel voor de waarheid van dit verhaal wordt ingestaan, kunnen de hier beschreven voorvallen onmogelijk op deze wijze plaatsgevonden hebben. Elke overeenkomst met bestaande personen en gebeurtenissen is derhalve uitgesloten.’
Omslagfoto Ed van der Elsken/Typografie Karel Beunis/NLMD

Hella S. Haasse (1918), april 1954. Haasse publiceerde in 1954 het autobiografische *Zelfportret als legkaart*. Ze was in 1945 gedebuteerd met de dichtbundel *Stroomversnelling*. Bekend bij het grote publiek werd zij in 1948, met de publikatie van het Boekenweekgeschenk, *Oeroeg*.
Foto Frits Gerritsen/NLMD

juni 1955). En: ‘Dit boekje is er een van vele, waarin ik meende te horen het verschaalde eunuchengejuich, dat in de nieuwe proefletterkunde onvermijdelijk blijkt te zijn.’ Maar daarin vergiste hij zich, de hoofdpersoon is een jaren-vijftig-picaro die met een lichte toets en zonder schuldgevoelens zijn pekelzonden beschrijft, door god en iedereen in die tijd beïnvloed, als een spons die maar opzuigt. Vinkenoog kondigt er ook het proza van de jaren zestig mee aan (Jan Wolkers, Jan Cremer, Remco Campert, C.B. Vaandrager) waarin de bevangenheid van de jaren vijftig wordt afgelegd en alles losser wordt, van de zeden tot het maatschappelijk engagement: ‘frisheid en durf enerzijds’, zoals W.L.M.E. van Leeuwen het in zijn nobele openheid in 1964 noemde, ‘te weinig eerbied voor de rijpe cultuur’ anderzijds.

Bijna elk decennium kent zijn stroming, maar in de jaren vijftig wilde die maar niet echt opwellen. Ook al was er wel belangstelling voor internationale filosofieën als het existentialisme en het absurdisme, behalve bij Anna Blaman duikt die niet volwaardig in het proza op. De zelfonthulling in het autobiografische proza neemt iets krachtiger vormen aan, maar *Zelfportret als legkaart* van Hella S. Haasse heeft nog niet de schaamteloosheid van tien jaar later. Zij wil een persoonlijk ‘grondpatroon’ ontdekken bij het beschrijven van herinneringen aan haar kinder- en meisjesjaren: ‘het waarneembaar worden in uiterlijke gebeurtenissen en innerlijke ervaringen van die persoonlijke problematiek die slechts een variant is van de menselijke situatie in het algemeen’. Het klinkt te gedragen en te algemeen, en dat is ook het verwijt dat Jeanne van Schaik-Willing haar maakt in *Critisch Bulletin* (januari 1955) wanneer ze schrijft dat ze bij alle met sfeer getekende milieus nooit een glimp krijgt te zien van de ‘ik’ van het zelfportret. Dat lijkt me ook weer overdreven, maar het is goed gezien dat het zelfonderzoek in *Zelfportret* te omfloerst is. *Zelfportret als legkaart* vervulde voor Haasse een bepaalde functie in haar ontwikkeling, schreef ze zelf aan de begripvolle Van Leeuwen naar aanleiding van zijn recensie in het dagblad *Tubantia*, de functie ‘van het apparaat dat loodgieters gebruiken, wanneer er een leidingbuis verstopt is’.

Over de komst van ‘de nieuwe mens’ mochten Paul Rodenko en Fokke Sierksma het niet eens zijn, ze waren niet de enigen die het over hem hadden. De vanzelfsprekendheid waarmee hij optreedt in een discussie die de hoofdpersoon Stefan in *Op leven en dood* van Anna Blaman voert met communisten, wil zeggen dat hij geen onbekende was. Het lijkt wel of de vraag of er een nieuwe mens op komst was (of moest komen) voor een intellectuele waterscheiding zorgde in de jaren vijftig. Anna Blaman en haar Stefan geloven helemaal niet in hem. Stefan verstrikt zich in zijn eenzaamheid, absurde levensgevoel en luciditeit. De natuur (die in Clare Lennarts rooskleurige *Stad met rose huizen* zo'n levenwekkende rol speelt, op de rand van verheerlijking) krijgt te maken met Stefans genadeloos ontluisterende blik, niet minder negatief dan de gedachten die Hermans' ikfiguur over het behouden huis heeft wanneer hij eruit is gejaagd. Bij Hermans werkt het overtuigend, bij Blaman is het lachwekkend: wanneer Stefan naar een meer kijkt ziet hij dat het hele watervlak ‘zilverbrokaat’ wordt, zo ver het oog reikt. ‘Maar keek je nauwkeuriger toe op datzelfde watervlak, dan zag je dat het riool erop uitkwam.’ Deze contrastrijke ontluistering van het bestaan door Anna Blaman werd indertijd al zwaar op de hand gevon-

Til Brugman (1888-1958), 1954. Brugman debuteerde als vrouw van achtenvijftig met een roman, *Bodem* (1946). Naast romans en novellen schreef ze ook jeugdboeken. ‘Wie Til Brugman kende, vond haar overigens gemakkelijk in al haar werken terug: een militante vrouw, kordaat in haar meningen, geneigd tot paedagogisch filosoferen, bereid om tot het uiterste te gaan in overtuiging en humor, beheerst door drift tot inzicht en een grillige, satirische fantasie. Hij zag haar voor zich, klein en fel, mannelijk in kleding en optreden, het korte, dikke, grijs wordende haar los achterover gekamd, het gezicht vol sproeten, de bruine ogen met een grote en vastberaden blik’ (Alfred Kossmann in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse letterkunde* 1958-1959, p.50).
Foto Spaarnestad Fotoarchief

Omslag van *Kinderhand* (1954), een novelle van Til Brugman. ‘Ingetogen en zuiver is “Kinderhand” door Til Brugman (De Beuk); en van een poëtische zieligheid, welke als men het verhaal uitheeft nog lang in ons blijft nawerken. [...] Het verlangen om letterkundig mooi te doen heeft zij blijkbaar geheel overwonnen. En daaraan danken wij deze zeldzaam treffende novelle’ (J. Greshoff in: *Het Vaderland*, 3 maart 1956). Collectie Koninklijke Bibliotheek

den, niet om die ontluistering zelf, die doet zich immers ook bij Hermans voor, maar omdat Blaman het er zo dik op legt, het meer zegt en laat zeggen dan onontkoombaar voor je oproept.

Explicieter dan Anna Blaman in *Eenzaam avontuur* (1948) laat Dola de Jong in *De thuiswacht* de homoseksualiteit optreden. Het boek begint enigszins als een meisjesroman, maar geleidelijk wordt de verhouding tussen de bedeesde Bea en de grillige Erica minder kinderachtig. Het duurt bijna de hele roman voor het tot Bea doordringt dat haar lankmoedige vriendschap met Erica een zinloze is geweest, omdat ze zelf niet lesbisch is en omdat Erica met een heden en verleden kampt waar ze geen vat op krijgt, hoeveel moeite ze er ook voor gedaan heeft. Alles waar het om gaat speelt zich net buiten het gezichtsveld van Bea af, en wanneer ze het in zijn volle omvang te zien krijgt is ze niet meer nodig. Ook al munt De Jong niet uit door bijzondere stilistische vermogens, net als *En de akker is de wereld* (1946) houdt *De thuiswacht* je gevangen door de onopgesmukte vanzelfsprekendheid waarmee ze vertelt.

Bij Dola de Jong vergeet je dat het taal is wat je leest, bij de merkwaardige Til Brugman is dat onmogelijk: in elke alinea heeft zij wel een vreemd, Bordewijkachtig woord waar het woordenboek aan te pas moet komen (Bordewijk was een van haar kritische bewonderaars). Brugmans levensgeschiedenis (1888-1958) is een wonderlijke. Zij begon pas na haar vijftigste te publiceren nadat ze op verschillende plaatsen in Europa had gestudeerd en geleefd. Ze bevond zich in de periferie van *De Stijl* en was jaren intiem bevriend met Hannah Höch, maakster van Dada-collages. Zelf verklaarde ze dat ze voor elk boek een geëigende stijl koos. Dat is geen koketterie. De twee boeken die ze in 1954 publiceert (de roman *Spanningen* en de novelle *Kinderhand*) verschillen hemelsbreed, maar uit allebei spreekt een zekere hand van schrijven. Een eigenaardig talent, dat met nuchtere ironie en bloedige ernst te werk gaat. Het bijzondere van Brugmans proza werd wel herkend (‘een ongelofelijk veelzijdige vrouw’ - M. Sybr. Koops; ‘ze behoort tot de beste vrouwelijke auteurs van dit ogenblik’, ‘internationaal peil’ - Hans Warren). Een jaar na haar dood verscheen al een bloemlezing uit haar verhalen en grotesken met de voor haar treffende titel *Spiegel en lachspiegel*, ingeleid door Alfred Kossmann. In *Spanningen* laat ze rond twee hoofdfiguren die illegaal drukwerk maken een groot aantal heel verschillende personages optreden. Hun overeenkomst is dat ze zich verborgen hebben voor de Duitsers en het idee hebben dat ze met elkaar verbonden zijn. Op onderduikadressen op het platteland praten en discussiëren ze in het laatste jaar van de oorlog over alles, maar vooral over wat na de bevrijding nog waard is om voor te leven (‘Misschien moesten we toch liever als goede beesten leven’, zegt iemand). De gesprekken duren soms pagina's lang, waardoor je het gevoel krijgt dat ze in het luchtledige plaatshebben. Er ontstaat een claustrofobisch gevoel, alsof je gevangen zit in die gesprekken. De sfeer tussen de personages heeft soms iets jongensclubachtigs, de toon van de roman is ernstig-ironisch en bedrieglijk gemoedelijk. De spanning verslapt tegen het einde omdat Brugman dan te veel laat preken over de nabije toekomst. De spanning verdwijnt ook wanneer Brugman in de roman mensen van het platteland in hun eigen taal laat praten. Dat doet ze ‘knap’, maar het maakt een gekunstelde indruk. Er wordt in *Spanningen* ook gewoon doorgeleefd, met alle tragische gevolgen van dien.

Kinderhand van Til Brugman is een novelle over een simpele man die langzaam kinds wordt. Brugman ontwijkt het melodrama door de eigenaardige zelfverzekerdheid waarmee het verhaal geschreven is, alsof erin doorklinkt dat dit verhaal nu eenmaal zo en niet anders geschreven diende te worden. Dat Brugman zo door Bordewijk bewonderd werd is niet zonder betekenis. Ze is wel enigszins aan hem verwant. Haar groteske verhalen, haar zorgvuldige, gedecideerde stijl en humor doen zelfs aan Frans Kellendonk denken.

Van de betoverde wereld van Ferdinand Langen uit 1945 is in 1954 niet veel meer over, niet in de werkelijkheid en niet in de literatuur. ‘Het behouden huis’ was voor Hermans' ik-figuur eerst ook een betoverde wereld, maar dat duurde ook niet lang.

De romanschrijvers in beeld

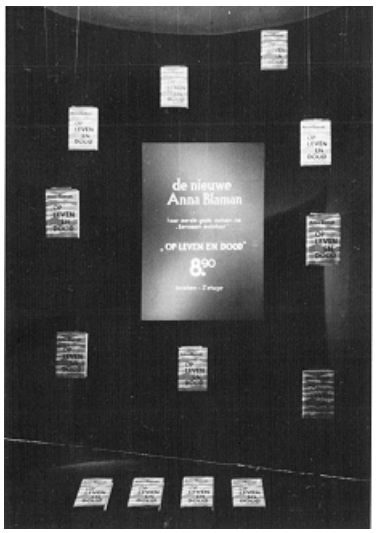

Etalage van een Rotterdamse boekhandel, met alle aandacht voor de laatste roman *Op leven en dood* van Anna Blaman (pseudoniem van Johanna Petronella Vrugt, 1905-1960). ‘Wat nu de meisjesroman is voor het meisje, dat is de mannetjesroman - overigens een nog vrijwel onontgonnen genre - voor het mannetje. Voor het mannetje met kalend hoofd en krakende gewrichten, dat de open groeve al zo duidelijk de kaken ziet sperren, en vóór zijn heengaan nog wel graag een tijdje het bed wil delen met een bloedwarm jong deerntje. Anna Blaman heeft in haar - naar ik wil hopen - laatste roman “Op leven en dood” het ontstaan, het branden, en tenslotte de bevrediging van een dergelijke begeerte op alleszins incompetente wijze geschilderd. Wie zou ook mogen verwachten, dat zuster Anna het liefdeleven van “the human male” (“het menselijke mannetje”) op adequate wijze zou kunnen weergeven? Dat zou spotten met de wetten der natuur’ (*Propria Cures*, 20 november 1954).
Foto J. van Maanen/NLMD

Omslag van *Een man of een prijs*? van Margot Bakker (pseudoniem van G.A. Kuiper, geboortedatum geheim). ‘Margot Bakker is een nieuwelinge in het vak. Haar romannetje *Een man of een prijs*? bewijst echter, dat nieuwelingen soms meteen de slag beet hebben’ (*De Linie*, 24 december 1954). Bakker was jarenlang werkzaam als vertaalster van onder meer detectiveromans.
Omslag Jenny Dalenoord / Collectie De Arbeiderspers

Frederique Carolina Wilhelmina (Fré) Dommisse (1900-1971) achter haar bureau, 1955. In 1954 publiceerde zij de roman *De glans der dagen*, over een dochter die haar blinde moeder begeleidt tijdens het laatste bezoek aan haar geboortedorp.
Foto Spaarnestad Fotoarchief

Omslag van *Adieu, Pandora*! (1954) van Hans Edinga (pseudoniem van Hans Heidstra, 1918-1980). Edinga debuteerde als dichter in 1952 met de bundel *Een vrouw in de herfst*, die bekroond werd met een reisbeurs van de regering. In 1954 verscheen ook zijn dichtbundel *De wintertuin*.
Omslagillustratie Constance Wibaut/NLMD

Dola de Jong (1911) werd bekend met *En de akker is de wereld* (1946), een roman over oorlogsvluchtelingen. In 1940 was ze als joodse vluchteling naar New York verhuisd. Naast proza voor volwassenen schreef ze een aantal kinderboeken. In 1954 publiceerde zij *De thuiswacht*, dat erg

positief besproken werd, al had de recensent van *Vrij Nederland* (13 november 1954) enige moeite met de thematiek. Volgens hem had de schrijfster ‘een thema aangeslagen, dat bij mijn weten nog door niemand eerder, in Nederland althans, zo voluit tot klinken gebracht: het leed van de sexueel niet normaal gerichte vrouw. [...] ik meen te mogen zeggen: het eerste Nederlandse boek over de nood der homophile vrouw is een verantwoord kunstwerk geworden’.
Foto Spaarnestad Fotoarchief

Sysbrecht Clasina (Sini) Regtdoorzee Greup-Roldanus (1893-1984) was lerares geschiedenis. Zij schreef een aantal historische romans, waaronder *Een vrouw in rook en regen* (1954). Een jaar eerder verscheen *De humeuren in de straat der weduwen*, dat op 2 september 1954 bekroond werd met de Literatuurprijs van de stad Middelburg.
Foto Spaarnestad Fotoarchief

Omslag van *Een vrouw in rook en regen* (1954), een historische roman van S. Greup-Roldanus, die zich afspeelt in het Nederland van de achttiende eeuw. Wanneer ze het bureau van haar overleden man opruimt, krijgt een vrouw aan de hand van nagelaten papieren een beeld van zijn leven.
Stofomslag Pim van Boxsel/ Collectie De Arbeiderspers

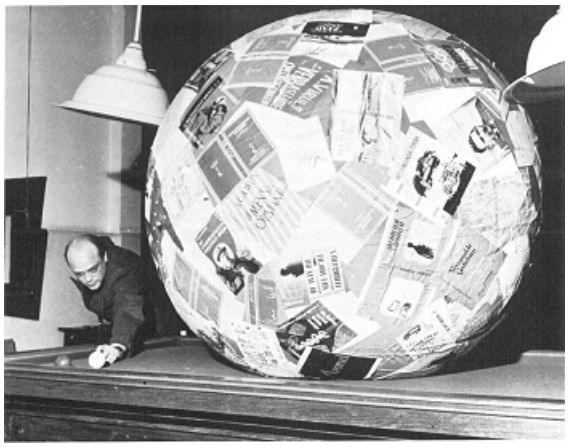

Manuel van Loggem (1916) aan de biljarttafel in kunstenaarssociëteit De Kring in Amsterdam, 1953. Van Van Loggem verscheen in 1954 de roman *Buiten zijn de mensen*. Naast romans, novellen en toneel- en televisiespelen schreef Van Loggem ook studies over het toneel.
Foto Particam Pictures/ Spaarnestad Fotoarchief

Omslag van *Wacht even, Brasem* (1954) van Ferdinand Langen (pseudoniem van Egbertus Pannekoek, 1918). Langen richtte in 1945, samen met Koos Schuur en Jan G. Elburg, het tijdschrift *Het Woord* op. Hij debuteerde als dichter, maar werd vooral bekend als prozaschrijver van ironische boeken, waaronder *Mijn oom Peter* (1950) en *Samen suiker eten* (1953).
Omslag Bertram A.Th. Weihs/ Collectie De Arbeiderspers

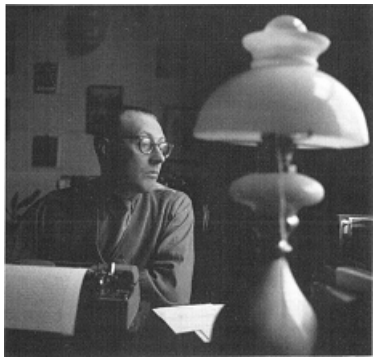

Theun de Vries (1907) achter de typemachine, 1954. De Vries voltooide met de roman *Hagel in het graan* (1954) zijn trilogie *De vuurdoop*, ter herinnering aan de Revolutie van 1848. Voorgaande delen verschenen in 1948 (*Een spook waart door Europa*) en in 1949 (*Nieuwe rivieren*).
Foto Cas Oorthuys/ Nederlands Fotoarchief nfa

Omslag van *De onrustzaaier* (1954) van Willem G. van Maanen (1920). Van Maanen debuteerde in 1953 met de roman *Droom is 't leven*. 'De critiek - de officiële - heeft me invloeden laten ondergaan van Aart van der Leeuw, Barbusse en Bordewijk. Een gemengd gezelschap, waarin ik me maar gedeeltelijk thuisvoel. Als ik zelf mijn leermeesters zou aanwijzen zouden het zijn: mijn vader die me de liefde voor het schrijven heeft meegegeven, Elsschot die me de liefde voor het juiste woord heeft bijgebracht (ik hoop dat het te merken is), en Carry van Bruggen die me de liefde voor de personages heeft geleerd. En verder leert men natuurlijk van De Liefde (met dank aan mijn vrouw) en van Het Leven. Ik zou niet weten wie ik daarvoor eigenlijk zou moeten bedanken. Het is een van die aangeboden diensten waarvan men niet weet of men ze moet afwijzen of aanvaarden' (Van Maanen in: *Vierentwintig biografieën*, 1954, p.41).
Collectie NLMD

Clare Lennart (pseudoniem van C.H. van den Boogaard-Klaver, 1899-1972) en Ruth Zimmerman-Wolf (1918), 1955. Van Lennart verscheen in 1954 de roman *Stad met rose huizen*. In het Boekenweekgeschenk van 1955, *Op schrijversvoeten door Nederland*, deed zij verslag van bezoeken die zij in 1954 bracht aan een aantal Nederlandse auteursonder wie de 'Experimentelen' Campert, Lucebert en Schierbeek, Belcampo, Harriet Freezer en Guillaume van der Graft. Ruth Wolf debuteerde (onder de naam Ruth Zimmerman) in 1954 met *In zand geschreven. Een vergeten episode uit het leven van Germaine de Staël*. Het boek, waarin Madame de Staël haar gedachten toevertrouwt aan een fictief dagboek, speelt zich af tegen de achtergrond van de Franse revolutie. Ruth Wolf studeerde geschiedenis en schreef een aantal historische romans. Begin jaren vijftig was zij verbonden aan de kunstredactie van *Vrij Nederland*.
Foto Ben van Meerendonk/ AHF/Stichting IISG/NLMD

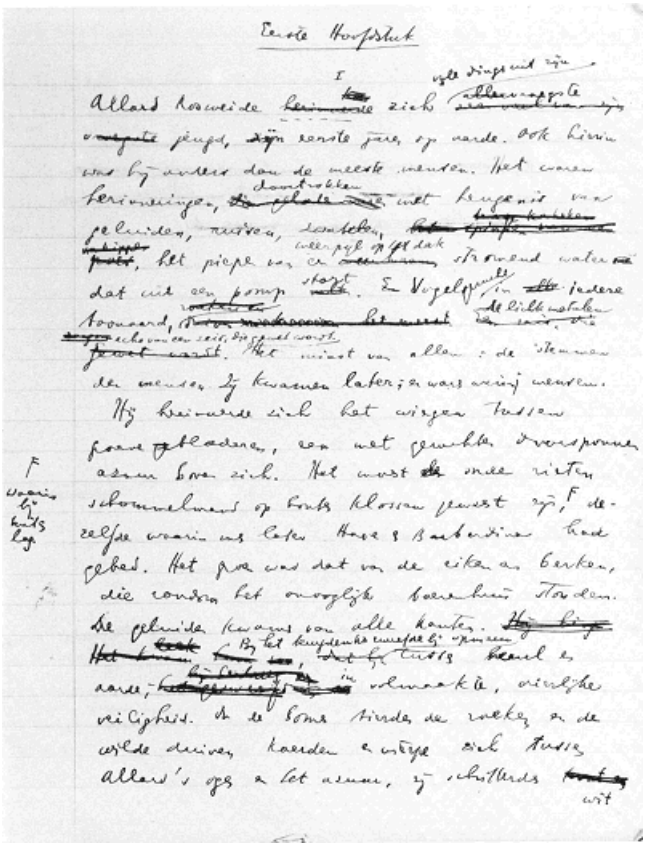

Handschrift van het eerste hoofdstuk van *Pan onder de mensen* (1954) van Theun de Vries. *Pan onder de mensen* is de tweede (zelfstandige) roman in een cyclus, of 'roman fleuve', *Fuga van de tijd*, die uit twaalf delen zou moeten gaan bestaan. De eerste roman van de cyclus, *Anna Casparii*, verscheen in 1952.

'Ik heb, toen de koude oorlog zich ook in het culturele leven van Nederland ging aftekenen, nog de illusie gehad dat ik voldoende stamina bezat om aanhoudende aanvallen en beledigingen te doorstaan, maar daar heb ik mij achteraf wel in vergist. Om te beginnen versaagde mijn doorzettingsvermogen ten opzichte van de kille ontvangst die de eerste delen van een nieuwe romancyclus *Fuga van de tijd* bij het publiek ontmoetten. Het ging hier om een romanreeks waarin ik grote momenten uit de Nederlandse samenleving in de twintigste eeuw - spoorwegstaking, eerste wereldoorlog, de nieuwe kunst, vooral de muziek, het kolonialisme, het oliekapitalisme, opkomst van het fascisme en dergelijke - wilde vastleggen, het geheel verbonden door de rode draad van een componistenleven. Mijn held Allard Rosweide is door mij na de roman over zijn jeugd *Pan onder de mensen* stilletjes ten grave gedragen...' (De Vries in: *Gesprekken op donderdag*, 1981, p.71).

Collectie NLMD

Maurik Dieudonné interviewt Gerard Walschap tijdens een boekenmarkt voor de radio, ± 1954. Walschap (1898-1989) kreeg in 1954 twee prestigieuze onderscheidingen: de Staatsprijs voor Vlaamse Letterkunde voor zijn roman *Zuster Virgilia* (1951) en de driejaarlijkse prijs voor Koloniale Letterkunde voor *Oproer in Congo* (1953). In '54 verscheen zijn roman *Manneke Maan*. 'Mijn romans bevatten mijn opvattingen, neigingen, beginselen, ervaringen. Ge moet van goede wil zijn. Ge moet trouwen. Ge moogt niet alleen blijven. Ge moet bij uw volk staan. Mijn boeken tonen wat ik zelf zou willen zijn of doen, geïllustreerd in een fictieve figuur. Ik heb alleen maar over mezelf geschreven in die zin, maar geen autobiografie' (Walschap in: *Beroepsgeheim 2*, 1977, p.155).
Foto Spaarnestad Fotoarchief

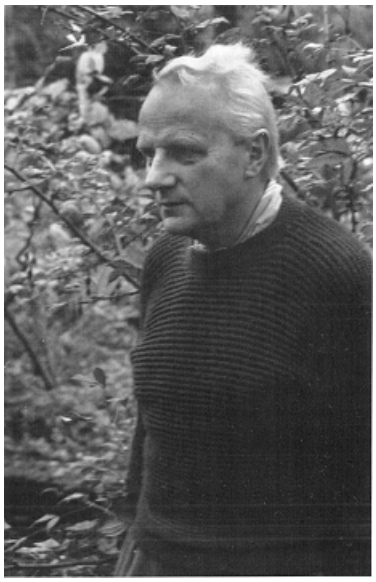

Aar van de Werfhorst (pseudoniem van P.G. Jansen, 1907-1994) op de Wageningse Berg, 1954; 'hij is en pension op de Noordberg bij Heelsum om de laatste hand te leggen aan zijn nieuwe roman. In eigen omgeving met bevriende mensen om zich heen kan hij niet werken. "Ik laat me te gauw afleiden. Ik houd te veel van gezelligheid." Daarom zoekt hij om te schrijven de eenzaamheid. Vroeger had hij een huisje in Ommen, maar als gevolg van de woningnood is dat in beslag genomen. Nu zit hij maar hier of daar, zoals het toevallig uitkomt' (*Op schrijversvoeten door Nederland*, p.43).
Foto Nico Jesse/Nederlands Fotoarchief nfa

Josepha Mendels (1902) in haar woning in Parijs, 1954. Mendels werd geboren in Groningen en verhuisde in 1936 naar Parijs, waar zij eind jaren veertig verbonden was aan de persafdeling van de Nederlandse ambassade. Zij debuteerde met *Rolien en Ralien* (1947) en werd bekend met onder andere *Als wind en rook* (1950), dat werd bekroond met de Vijverbergprijs, *Alles even gezond bij jou* (1953) en *Zoethout en etamien en andere novellen* (1956). In 1954 publiceerde zij een kookboek, *Bon appetit. Frans koken in de lage landen* en een jeugdboek, *De vader van Robinson Crusoë*.
Collectie NLMD

Omslag van de roman *Als wij groot zijn, dan misschien* (1954) van Aya Zikken. Herdrukken van het boek verschenen onder de titel *Dan misschien*.
Stofomslag Will H. Tweehuijsen/Collectie De Arbeiderspers

Aya Zikken (1919) debuteerde in 1953 met de novelle *Het godsgeschenk onbegrepen*. Al snel volgden de publikaties elkaar op; *Als wij groot zijn, dan misschien* (1954), *Alleen polenta vandaag* (1955), *De vrijwilliger* (1956) en *De atlasvlinder* (1958). 'De tijd voor mijn eerste novelle heb ik overigens heel slinks ontstolen aan mijn gezin. Mijn man en kinderen kregen de een na de ander zware griep. Toen ik ze alle drie verzorgd had, dacht ik nukkig: Ik krijg nooit griep en ik wil ook wel eens op bed verzorgd worden. Dus zei ik op een avond: "Ik voel me niet zo lekker, ik denk dat ik maar naar bed ga." Dat heb ik twee dagen volgehouden en in die twee dagen schreef ik mijn novelle, die ik als titel een dichtregel van Paul van Ostaijen meegaf: "Het godsgeschenk onbegrepen"' (*De Rotterdammer*, 20 september 1960).
Foto collectie Zikken NLMD

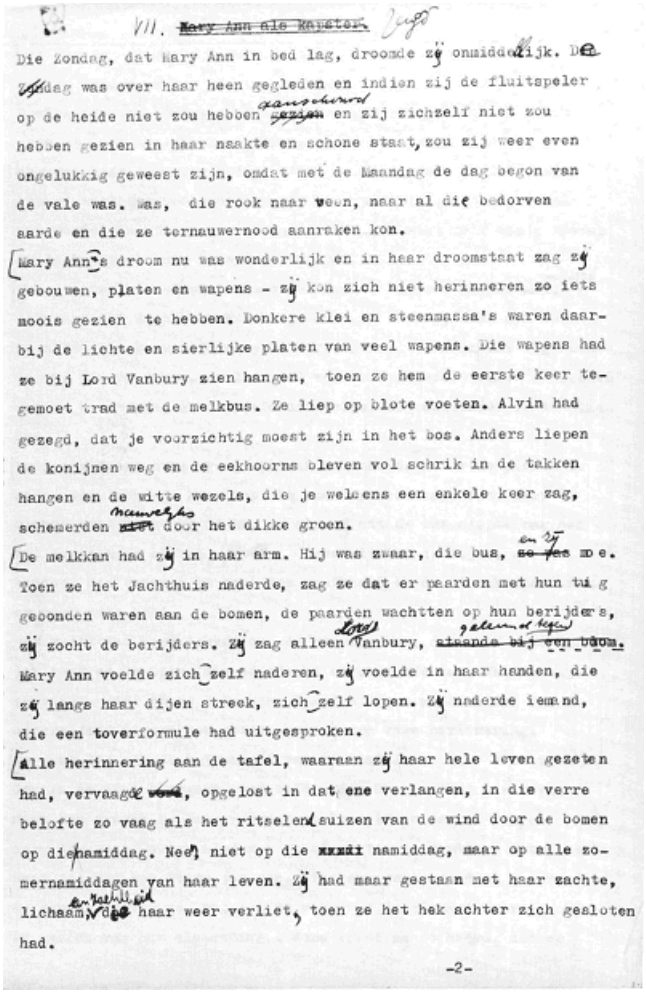

VII. ~~Mary Ann als kabouter.~~

Die Zondag, dat Mary Ann in bed lag, droomde zij onmiddellijk. De Zondag was over haar heen gegleden en indien zij de fluitspeler op de heide niet zou hebben ~~gezien~~ aangehoord en zij zichzelf niet zou hebben gezien in haar naakte en schone staat, zou zij weer even ongelukkig geweest zijn, omdat met de Maandag de dag begon van de vale was. Was, die rook naar veen, naar al die bedorven aarde en die ze ternauwernood aanraken kon.

Mary Anne's droom nu was wonderlijk en in haar droomstaat zag zij gebouwen, platen en wapens - zij kon zich niet herinneren zo iets moois gezien te hebben. Donkere klei en steenmassa's waren daarbij de lichte en sierlijke platen van veel wapens. Die wapens had ze bij Lord Vanbury zien hangen, toen ze hem de eerste keer tegemoet trad met de melkbus. Ze liep op blote voeten. Alvin had gezegd, dat je voorzichtig moest zijn in het bos. Anders liepen de konijnen weg en de eekhoorns bleven vol schrik in de takken hangen en de witte wezels, die je welzens een enkele keer zag, schemerden ~~zich~~ manwegs door het dikke groen.

De melkkan had zij in haar arm. Hij was zwaar, die bus, ~~zo fes~~ en zij moe. Toen ze het Jachthuis naderde, zag ze dat er paarden met hun tuig gebonden waren aan de bomen, de paarden wachtten op hun berijders, zij zocht de berijders. Zij zag alleen Lord Vanbury, ~~staande bij een boom~~ gelenigd tegen een boom. Mary Ann voelde zich zelf naderen, zij voelde in haar handen, die zij langs haar dijen streek, zich zelf lopen. Zij naderde iemand, die een toverformule had uitgesproken.

Alle herinnering aan de tafel, waarnaan zij haar hele leven gezeten had, vervaagde ~~vond~~, opgelost in dat ene verlangen, in die verre belofte zo vaag als het ritselen/suizen van de wind door de bomen op die namiddag. Neen, niet op die ~~xxxxi~~ namiddag, maar op alle zomernamiddagen van haar leven. Zij had maar gestaan met haar zachte, lichaam en ziel die haar weer verliet, toen ze het hek achter zich gesloten had.

-2-

Typoscript van *De droomgestalte* van Helma Wolf-Catz (1900-1979). Uitgever Stols was zeer ingenomen met dit boek. Hij schreef in een brief aan zijn vriend Jan Greshoff: ‘Ik vind het een uitstekend boek. Ken je haar vroeger werk (ik niet!), maar dit heeft mij zeer getroffen. Er zit een typische Alain-Fournier en Berkeley Square atmosfeer in. Het boek begint met een 1e deel (kort), dat in de Romeinse tijd speelt, en de karakters “gaan dan over” op hedendaagse figuren in Engeland’ (*Briefwisseling J. Greshoff-A.A.M. Stols*, deel 3, p.143).
Collectie NLMD

Anthony Mertens
‘Aardig bijwerk’
Over de verhalen in 1954

De redactie van de Vara-rubriek ‘Met en zonder omslag’ schreef in 1954 een prijsvraag voor korte verhalen uit, nadat eerder een wedstrijd in het dichten een groot succes was gebleken. Het aantal inzendingen moet ook de jury hebben verrast: de oogst bedroeg 635 bijdragen. Het concours was in ieder geval in kwantitatief opzicht geslaagd. Maar veel plezier zullen de leden van de jury - Max Dendermonde, Reinold Kuipers en Garmt Stuiveling - aan het lezen van de verhalen niet hebben beleefd, getuige hun opmerking dat nogal wat ‘lieden zonder talent’ naar de prijs hadden meegedongen. ‘Sommigen’ - schreven ze niet zonder lichte wrevel - ‘hebben zich na het aankondigen van de wedstrijd voor het eerst van hun leven tot het schrijven van een verhaal gezet en dit nog niet door zelf ontdekte mislukkingen gelouterde product ingestuurd.’ Veel verhalen waren geïnspireerd op het recente verleden en handelden over de oorlog, in Nederland en Indonesië, en de watersnood, maar de meeste schrijvers bleken niet over het stilistische en compositorische vermogen te beschikken om ‘wat zij allemaal hadden meegemaakt’ in een literaire vorm te gieten.

In feite konden maar twintig van de ruim zeshonderd inzendingen de goedkeuring van de jury wegdragen. Marcel Polfliet uit Evere (België) kreeg de tweede prijs en Henk Hovinga uit Amsterdam de derde. Eervolle vermeldingen waren er voor onder

anderen Esteban López en Ankie Peijpers. Van de gehonoreerde verhalen, constateerde de jury, waren er slechts heel weinig van de hand van auteurs die al eerder hadden gepubliceerd. Ook de auteur van het verhaal dat uiteindelijk werd bekroond, was nog geheel onbekend, maar daar zou spoedig verandering in komen.

Stijl en compositie maakten duidelijk dat de auteur wist hoe een kort verhaal verteld diende te worden. De spanning zit er vanaf de eerste regel in omdat in het vage wordt gehouden wie er aan het woord is, waar het verhaal zich afspeelt, wie er een rol in spelen en welke betrekkingen de paar personages met elkaar onderhouden. Geleidelijk aan, vaak zijdelings, krijgt de lezer informatie toegespeeld, en worden de vragen beantwoord die de eerste alinea's van het verhaal oproepen. Maar niet alles wordt opgehelderd. Aan het slot blijft hij toch nog met een paar vragen zitten. De mogelijke antwoorden kunnen hoogstens tot vermoedens leiden. Ze worden in het verhaal hooguit gesuggereerd.

Zo weet de auteur op knappe en intrigerende wijze een grenssituatie op te roepen: een vrouw sterft. De auteur behoorde niet tot de groep schrijvers wier verhalen het zo vaak treurigstemmende produkt van huisvlijt waren. Aan de zwaarte van het onderwerp had de verteller zich niet vertild: de toon was licht. De belichting van het innerlijk van de stervende vrouw was gedempt, waardoor het ineenvloeien van twee werkelijkheden op lucide wijze zichtbaar werd gemaakt. En ook al leed het verhaal nogal aan overtollige woorden, toch was het duidelijk dat zich hier een schrijver had aangediend van wie, dat had de jury goed gezien, het een en ander verwacht mocht worden. Het winnende verhaal bevatte geen verwijzingen naar de actualiteit, maar was niet tijdloos. Hier en daar deed de stijl denken aan het werk van auteurs die aan het begin van de jaren vijftig de literaire toon aangaven: Hermans, Reve en Blaman. De tweede alinea van het verhaal ademde de sfeer van *De avonden*: ‘Ze peuterde een schilfertje van haar kin en probeerde in het donker te zien hoe groot het was. Het deed er wel niet toe, maar ze was toch nieuwsgierig en daarom stelde het haar teleur dat ze het kwijtraakte voordat ze het bekeken had.’ De formulering mocht dan niet vlekkeloos zijn (wel, maar, toch), de microscopische observatie paste zeer goed in het verhaal over het zich vernauwende bewustzijn van de vrouw. In het verhaal schemert ook al de thematiek die in de lijn van Blaman karakteristiek is voor het proza van die dagen: het laat zich lezen als een illustratie van een opmerking die door de hoofdpersoon wordt gemaakt in een roman die eveneens in 1954 verscheen: Blamans *Op leven en dood*. ‘Zelfs in het stervensuur, dat de volmaakte eenzaamheid aan je voltrekt, worden die illusies [liefde, idealisme, geloof - AM] nog tot aan de laatste snik volgehouden.’

De schrijfster van het bekroonde verhaal was Nel Noordzij, op dat moment eenendertig jaar. 1954 zou voor haar het begin zijn van een snel oplaaiende literaire carrière. In hetzelfde jaar verscheen een gedichtenbundel van haar hand, *Bij nader inzien*, en een gecombineerde bundel proza-poëzie, *Om en om*. ‘De toon van Nel Noordzij's proza is bits, poedelnaakt, recht in de ogen kijkerig’, schreef de *Nieuwe Rotterdamse Courant* (19 november 1955). Net zoals het werk van Reve, Hermans en Blaman zal haar in de daarop volgende jaren nogal wat moralistisch getinte kritiek deelachtig worden; nihilistisch, obsceen, choquerend taalgebruik, het waren aantijgingen die de critici in die periode vaker bezigden. Toch was de kritiek mild en veroorzaakte haar werk niet echt grote opschudding. Twee jaar na de bekroning van haar verhaal zou Noordzij het opmerkelijkste romandebuut van dat seizoen

schrijven, *Het kan me niet schelen*. De titel van haar roman vatte voor de critici de mentaliteit samen die kenmerkend zou zijn voor een groep jonge auteurs. In zijn terugblik op de Nederlandse roman in de periode van 1945 - 1960 merkte Ton Anbeek op dat alle clichés van het moderne proza in de lijn Hermans, Reve, Blaman in die roman waren terug te vinden en zelfs op de spits gedreven. ‘Er zijn boeken die zozeer de toegespitste vorm van een bepaalde literaire tendentie laten zien, dat die daar bijna als in een lachspiegel verschijnt’ (Ton Anbeek, *Na de oorlog*. Amsterdam 1986, p. 104). Na zo'n oordeel is de vermelding dat de schrijfster in die dagen als de Nederlandse Françoise Sagan werd gezien niet echt een compliment. Noordzij ver-

tolkte de mode van de tijd, van de ‘ontluistering van de mooie-dingen-in-het-leven’, maar werkelijk choquerend - zoals dat van Blaman en Hermans - was haar proza niet, omdat de kritiek - zoals Anbeek opmerkte - onmiddellijk in de gaten had dat het moedwillige cynisme van Noordzijs romanpersonages de keerzijde vormde van een grote kwetsbaarheid.

Terwijl in het geboortejaar van het Letterkundig Museum Lucebert als ‘Keizer van de Vijftigers’ zijn opwachting maakte bij de poorten van het Stedelijk Museum, wat tot enig handgemeen leidde, en menige roman rumoer in de pers uitlokte, ontstond in een heel wat rustiger vaarwater een ander fenomeen, niet zo spectaculair. De wedstrijd van de Vara was het teken van een toegenomen belangstelling voor het verhaal, de novelle, kortom voor een literatuur naast de roman en de poëzie. Daar moest nog propaganda voor worden gemaakt. ‘Als men de uitgevers geloven mag, is het Nederlandse lezersvolk afkerig van verhalen. Dat zou te betreuren zijn, want een goede novelle schenkt, naar de ervaring mij leerde, een bijzonder genot.’ De woorden waren van Greshoff die in *Het Vaderland* (30 juli 1955) aan het slot van zijn bespreking de uitgevers nog een paar reclameleuzen cadeau deed. ‘Wanneer novellen werkelijk niet gewild zijn, is dat een betreurenswaardige stand van zaken. Wellicht zou een gemeenschappelijke reclame-veldtocht hier uitkomst brengen: “De Verhalen zijn weer Best”. Ik zeg, een goede novelle is beter dan een slechte roman. Leest novellen!’

Ondanks deze reclameadviezen, maakt Greshoffs artikel de indruk dat hij de novelle als een aardig bijverschijnsel in de literatuur zag: in kort bestek worden vijf boeken besproken. Hij wijdde een paar regels aan het ‘bundeltje’ van Campert, er was een alinea weggelegd voor de bespreking van een ‘verhaaltje’ van Piet van Aken, er waren een paar prijzende woorden voor de novelle van Theo Eerdmans, bemoedigende woorden vielen de novellen van Blijstra en Nathusius ten deel.

De schrijver van de letterkundige kroniek van de *Nieuwe Rotterdamse Courant* constateerde in zijn bijdrage aan de krant van 8 januari 1955 dat de onverschilligheid van het lezend publiek voor novellen en korte verhalen langzamerhand aan het verdwijnen was. ‘De vraag bij voorkeur naar dikke pillen van romans, liefst nog in drie delen, bestaat alleen nog bij het meest primitieve deel van de lezers. De roman zal in de meeste gevallen nog altijd een grotere groep van lezers bereiken dan de novelle, maar hij mag best bescheiden van omvang zijn. Het verlies van het prestige van de lijvige roman is stellig ook een van de oorzaken waardoor “het kleine boek”, het boek in zakformaat, dat kort na de oorlog niets voor ons land leek te zijn, geleidelijk aan een stevige plaats op de markt heeft veroverd.’

Wat de scribent van de NRC al bijna als een voldongen feit boekstaafde, mag hebben gegolden voor een beperkte groep van literair onderlegde lezers. Het grote lezerspubliek, tuk op romanturven, moest nog voor het korte proza, de short story en de novelle gewonnen worden. (Commercieel) succes was in die dagen (in feite gedurende heel de jaren vijftig) weggelegd voor Coolen, Fabricius, Willy Corsari, wier werk - zoals Ton Anbeek schreef in zijn bijdrage aan *Nederlandse literatuur, een geschiedenis* - ‘in kloeke gebonden delen met stofomslag’ werd verspreid, het liefst in de vorm van een omnibus. De Herman de Man-omnibus trok in 1954 de meeste aandacht. Waar het werk van schrijvers als Hermans en Reve in die periode

mondjesmaat werd verkocht, haalden de trilogieën van Mens, Coolen en De Man oplagen van rond de 150 000 exemplaren. Maar wat de schrijver van de NRC in zijn artikel opmerkte, was niet helemaal van waarheid gespeend. De uitgevers waren in de eerste helft van de jaren vijftig begonnen de markt te verkennen voor boeken op zakformaat, misschien geïnspireerd door het succes van de Prismapockets, die vanaf 1951 voor de luttele som van *f* 1,25 konden worden gekocht. Zo begon Bert Bakker in 1954 met zijn Ooievaarreeks. Alleen de Salamanderreeks en de ABC'tjes dateerden al van voor de oorlog.

Het bekroonde verhaal van Nel Noordzij verscheen samen met de negentien andere uitverkoren bijdragen aan de Vara-wedstrijd onder de titel *Met en zon-*

der schoolslag als deeltje van De Boekvink, de reeks waarmee De Arbeiderspers ‘litteratuur in miniatuur’ presenteerde. Wie zich een beeld probeert te vormen van wat er in 1954 verscheen aan kort proza, kan niet om De Boekvink heen. De reeks was gezichtsbepalend. Ze liet zien welke mogelijkheden de uitgevers met het nieuwe fenomeen exploreerden: nieuw talent kon voorzichtig op de markt worden gebracht; men kon in kortlopende uitgaven het succes voortzetten van verhalen die elders (in de kolommen van de kranten) al een groot publiek hadden bereikt; succesvolle auteurs konden hun werk, dat niet in lijvige romans uitmondde, in deze kleine uitgaven kwijt. Met die uitgaven hielden de uitgevers de aandacht van het publiek voor de auteurs gaande in de periode waarin deze aan hun romans werkten. Verspreide verhalen van auteurs konden bijeengebracht en herdrukt worden; de afstand tussen (literair) tijdschrift- en boekpublikatie werd erdoor verkleind. Door de lage prijs bestond ook de kans een nieuw publiek te bereiken en te interesseren voor de literatuur.

Deze aspecten bepalen het beeld van het korte proza in het jaar 1954. Opmerkelijk was bij voorbeeld dat vooral beginnende vrouwelijke auteurs zich in dit domein van de literatuur manifesteerden: behalve Nel Noordzij debuteerde Aya Zikken in De Boekvink met haar novelle *Het godsgeschenk onbegrepen* (1953), waarin een driehoeksverhouding via brieven wordt geanalyseerd. Marie-Sophie Nathusius debuteerde met de novelle *De partner*, die zich afspeelt in de wereld van het variété. Het is het verhaal van een al wat oudere danseres in ruste, die nog een keer verleid wordt om met haar vroegere partner een comeback te maken. Inez van Dullemen had al twee novellen op haar naam staan, maar kreeg voor *Het verzuim* de Prozaprijs van Amsterdam. De prijs, die in 1955 voor novellen werd uitgereikt, ging eveneens naar Marie-Sophie Nathusius en naar Rein Blijstra.

Van Dullemen schreef in de voetsporen van Couperus, maar vooral van Van Schendel, een in pasteltinten gekleurd verhaal over de wederwaardigheden van een vrouw, op vakantie in Bretagne, die bij de oever van een rivier een vondeling aantreft. Het zou achteraf gezien niet het belangrijkste werk in

Nel Noordzij (1923), ‘verwerkt afval dat zij tijdens boswandelingen verzamelt tot houtplastieken’ (*Groot Nieuws*, 5 maart 1956, p.51). In 1954 won Noordzij een prijsvraag voor korte verhalen met het verhaal ‘Geen eten’ dat in de bundel *Met en zonder schoolslag* (onder redactie van Max Dendermonde, Reinold Kuipers en Garmt Stuiveling) gepubliceerd werd. Datzelfde jaar verscheen haar poëziedebuut, *Bij nader inzien*. ‘Daarna volgde het opmerkelijke bundeltje verhalen en gedichten *Om en om*, gedeeltelijk een naakt, direct proza, met fantastische stukken die doen denken aan een

wat lugubere Annie M.G. Schmidt, helemaal van de “gezelligheid” ontdaan’ (NRC, 19 november 1955).
Foto Spaarnestad Fotoarchief

Maria Dermoût (1888-1961) debuteerde in 1951 op drieënzestigjarige leeftijd met *Nog pas gisteren*, een verhaal over haar kinderjaren op Midden-Java. In 1954 verscheen van haar de verhalenbundel *Spel van tifa-gongs*.
Foto Manon van Suchtelen/NLMD

het brede oeuvre van Van Dullemen blijken. Dat geldt voor bijna al het korte proza dat in 1954 verscheen, vrijwel geen van de toen verschenen novellen heeft het tot de canon van de literatuur gebracht. Misschien zou een uitzondering gemaakt kunnen worden voor de verhalen die Maria Dermoût in deze periode begon te publiceren. In 1951 was zij op drieënzestigjarige leeftijd gedebuteerd, drie jaar daarna publiceerde ze bij Querido haar tweede boek, *Spel van tifa-gongs*. Maar algemeen wordt haar roman *De tienduizend dingen* (1956) als een hoogtepunt in haar oeuvre beschouwd. Heel haar werk echter mag zich tot op de dag van vandaag in een grote belangstelling verheugen. Haar verhalen, bijeengebracht in de publikatie van 1954, laten zich ook achteraf beschouwen als de beste literaire prestatie van het korte proza dat in dat boekjaar verscheen. Alle elementen die in de latere roman zo schitterend worden uitgewerkt, zijn in die novellen al aanwezig, met name de evocatie van de Indische belevingswereld die zijn akoestische vertaling vindt in het slaginstrument tifa-gong, en ook vinden we hier de aansluiting bij de orale traditie, in de vrije bewerkingen van episoden uit overgeleverde verhalen van de bevolking van de Molukken. Mythische en sprookjesachtige motieven zijn op subtiele wijze door het vertelpatroon geweven. Erg druk werd de bundel van Dermoût in het jaar van verschijnen niet besproken, maar haar talent werd wel onmiddellijk geregistreerd. Hoewel hij de verhalen niet ‘zo aansprekelijk’ vond als haar debuut, besloot Rico Bulthuis zijn ultrakorte bespreking (*Haagse Post*, 13 november 1954) van de bundel met de voorspellende conclusie: ‘het zou ons niet verwonderen als er van de hand van Maria Dermoût nog belangrijk proza zou verschijnen.’ De criticus werd niet lang daarna op zijn wenken bediend.

De series boeken in zakformaat bleken een uitgezochte gelegenheid om het publiek hernieuwd kennis te laten maken met auteurs wier werk enigszins uit de belangstelling verdwenen was. *Voorbijgangers* van Top Naeff verscheen in 1954 (postuum), een

bundel van vier verhalen, stuk voor stuk ingeleid door J.W.F. Werumeus Buning. Literair stonden schrijfsters als Naeff en Boudier-Bakker, die aan het

begin van de eeuw veelgelezen waren, na de venijnige kritieken van Ter Braak en Du Perron in de jaren dertig niet meer in hoog aanzien: geen criticus die, ook in de jaren na de oorlog, zonder ironie over de ‘damesromans’ van deze auteurs zou schrijven. Ten onrechte als het om Top Naeff gaat, meende Werumeus Buning in zijn inleiding: misschien mag men haar van de oude school achten omdat zij weinig aandacht schonk aan het psychologisch binnenwerk, omdat zij zich te veel aan de beschrijvingskunst overgaf, en ook omdat haar verhalen altijd in de deftige burgerlijke omgeving der Hollandse steden speelden, maar het ‘is werk uit een goede Hollandsche school, persoonlijk en kostelijk van menschelijkheid’. ‘Top Naeff’, schreef hij in zijn verdedigingsrede, ‘heeft geen eerherstel nodig, zij was en blijft een onzer eerste prozaschrijfsters.’ Maar ook in 1954 was de afstand tussen het werk van Noordzij en Blaman tot de verhalen van Boudier-Bakker en Top Naeff al erg groot.

De miniatuurboeken bleken ook zeer geschikt voor het bundelen van korte schetsen en journalistieke vruchten van veelgelezen en bewonderde courantiers. In 1954 verscheen een hele reeks bundelingen van gerenommeerde dag- en weekbladschrijvers als Henri Knap, Willem Wittkampf, Jac. van der Ster en Daan van der Vat, toen de Londense correspondent van *De Tijd*. Maar ook toen al trokken de kronkels van Carmiggelt de meeste aandacht. Van hem verscheen jaarlijks een bundel, ditmaal onder de titel *Ping pong*. Nog geen jaar later wijdde Paul Rodenko een serie essays aan ‘De wereld van Carmiggelt’, waarin hij een verwantschap zag met het ‘moderne humanisme, zoals wij dat in overigens zeer verschillende schakeringen aantreffen bij Camus en de precommunistische Sartre, bij Denis de Rougemont en Menno ter Braak’. De krantelezer zal zijn wenkbrauwen hebben opgetrokken bij de vaststelling van deze affiniteiten. Rodenko moet zich van die reserve bewust zijn geweest. ‘De schakeringen zijn inderdaad zo verschillend’, vervolgde hij zijn betoog, ‘dat het eigen gezicht van Carmiggelt erin dreigt te verdwijnen; maar niettemin lijkt het mij, waar wij van de wereld van Simon Carmiggelt willen spreken, van belang, deze affiniteiten vast te stellen. Te gemakkelijk wordt hij immers als “stukjesschrijver” bij een categorie van opgewekte leukerds - na de oorlog als paddestoelen uit de grond verrezen - ingedeeld, waar hij in feite niet meer dan het beroepsetiket mee gemeen heeft.’ Het waren even behartigenswaardige als opmerkelijke woorden uit de pen van de woordvoerder van de Experimentelen.

De stroom van dagbladcorrespondenties en humoristische schetsen bracht Greshoff ertoe de verhouding van literatuur en journalistiek in een van zijn kronieken ter sprake te brengen. Zijn onderscheid dat de literatuur ‘tot stand komt onder innerlijke drang’ en dat de journalistiek vooral maakwerk is, zal ook in 1954 niet als geheel bevredigend zijn ervaren. Het gaf hem wel de mogelijkheid Willem Wittkampf tot de categorie van de journalistiek te rekenen en de krantestukken van Bertus Aafjes als een bijdrage aan de literatuur te beschouwen. In *Geldverdienen*, de bundel van Wittkampf, bespeurde hij de ‘automatiek van de beroepsvermakelijkheid’. Bertus Aafjes daarentegen was volgens Greshoff ‘een uitstekend prozaïst en dat blijft hij ook als hij weet dat zijn proza voor dagbladkolommen bestemd is’. Aafjes' verzuchting in het voorwoord van zijn nieuwe boek, dat de werkzaamheden van de auteur nu eenmaal niet alleen zijn bepaald door zijn eigen voorkeur, ‘maar evenzeer als de werkzaamheden van iedere sterveling, door de wet van vraag en aanbod’, met andere woorden de verzuchting van de auteur dat een aantal stukken uit zijn boek maakwerk

was, zal Greshoff als een captatio benevolentiae hebben opgevat. Greshoff schreef zijn lovende woorden naar aanleiding van het dat jaar bij Meulenhoff verschenen boek *Morgen bloeien de abrikozen*, verhalen over de reizen die Aafjes door Egypte maakte. De roem van *Een voetreis naar Rome* (1946) gloeide nog na en de critici (naast Greshoff, Stuiveling en Knuvelder) prezen zijn ongekunstelde stijl, zijn gevoel voor humor en de onbevangenheid en onbevooroordeeldheid ten opzichte van vreemde culturen, een instelling die hem tot vriend van de vreemden maakte. Zo kon hij vertellen over zijn ervaringen bij geheime godsdienstige plechtigheden en onderhield hij contacten met even ge-

Bertus Aafjes (1914-1993) en echtgenote in zijn werkkamer in kasteel Hoensbroek, 9 december 1954. Aafjes kreeg als dichter grote bekendheid met *Een voetreis naar Rome* (1946). In 1954 verscheen zijn bundel reisschetsen over Egypte, *Morgen bloeien de abrikozen*. 'Schrijven is voor mij een vak. [...] Ik probeer er alles uit te halen. Of ik nu de paus op de via Dolorosa volg of de sprinkhanen achterna ga, of een kinderboek schrijf of een gedicht moet maken... zelfs al was het over een anti-poëtisch onderwerp, dan zou ik dat doen als ik een gevoel had dat het een sociale functie had. Ik zie het als een taak zoals een boer een akker omspit of zoals een schoenmaker in een dorp de schoenen van de gemeenschap verzorgt' (Aafjes in: *Te gast bij Nederlandse auteurs*, 1966, p.9-10).
Foto Spaarnestad Fotoarchief

heime politieke samenzweringen, zoals die van de Soedanese bevrijdingsbeweging. 'Men hoeft in dit boek geen raadsels op te lossen', schreef Knuvelder in zijn recensie en die opmerking klonk in 1954 minder onschuldig dan hij op het eerste gezicht lijkt, want in het voorafgaande jaar had Aafjes in *Elseviers Weekblad* zijn harde aanval, ('SS de poëzie binnen gemarcheerd') op de poëzie van de Vijftigers geopend. Dat het werk van Lucebert en anderen hem hoog zat, bleek ook nog eens in het verder nogal gemoedelijke reisboek. In een van zijn verhalen beschrijft hij een 'ietwat stille, droge en ondoorgrondelijke Soedanees', Aziz genaamd, die hem zijn verzen liet lezen. 'Ik las zijn verzen. Toentertijd dacht ik dat zij surrealistisch waren en enigszins passé. Maar sinds ik in eigen land vernam dat er zoiets bestaat als atonale poëzie en dat deze poëzie volkomen up to date heet te zijn, acht ik het best mogelijk dat zijn verzen misschien wel hoogst modern waren. Hoe dan ook, de verzen waren witgloeiend van haat. Zij geleken kleine stukjes witsissend metaal die zojuist met een tang uit het vuur waren gehaald. Rond de verzen en door de verzen heen waren met nerveuze hand tekeningen aangebracht: doodshoofden en skeletten in de vorm van onontwarbare labyrinten. Toevallige krabbels, spelenderwijs ontstaan, dacht ik toentertijd. Maar ook dat was misschien niet waar. Later zag ik immers ditzelfde soort tekeningen veelvuldig op de bandjes van de Nederlandse Experimentelen terug.'

De vernieuwingen in de poëzie leidden niet direct tot gelijksoortige experimenten in de romankunst en ook niet in de novellen of de verhaalkunst. In 1954

gold het proza van Paul van Ostaijen als een ontdekking, zoals uit menige bespreking blijkt van het derde deel van diens verzameld werk. Hierin werden de grotesken als ‘De Bende van de Stronk’, ‘De Trust der Vaderlandsliefde’ en ‘Het Bordeel van Ika Loch’ voor het grote publiek weer toegankelijk gemaakt. De dichter Van Ostaijen was bekend, zijn proza moest echter nog op waarde worden geschat in 1954. ‘Van het scheppend proza van Van Ostaijen,’ schreef Rodenko, ‘lag een gedeelte in moeilijk bereikbare uitgaven begraven, terwijl een ander gedeelte niet eerder gepubliceerd was [...]. Het schijnt ook wel aan de onvermoeide speurzin van de consciëntieuze tekstverzorger G. Borgers te danken te zijn, dat verscheidene ongepubliceerde manuscripten überhaupt terug werden gevonden.’ Rodenko hoopte dat door de uitgave van deze korte prozastukken met hun elektrisch geladen stijl invloed zou uitgaan op de ontwikkeling van het jonge proza. Gust Gils (in 1955 medeoprichter van het avant-gardetijdschrift *Gard Sivik*), Ivo Michiels, Willy Roggeman, René Gysen en vele anderen zullen de jaren daarna Rodenko's wens in vervulling doen gaan. De experimenteerlust op het terrein van het proza zou - afgezien van Bert Schierbeek en *De god Denkbaar Denkbaar de god* van Hermans - inderdaad vanuit het zuiden komen.

De dertig korte prozateksten die Claus in 1954 bijeenbracht in de bundel *Natuurgetrouw* toonden met hun surrealistische details en groteske trekken grote verwantschap met de prozaïst Van Ostaijen. Een korte schets als ‘Het verjaardagscadeau’, waarin twee kinderen in een speciaalzaak een oude huishoudster voor hun moeder gaan kopen, lijkt zich ook achteraf te laten lezen als een hommage. De critici meenden in de bundel voor het eerst het ware gezicht van Claus te zien, waarin men hem van zijn luchtige en zonnige kant leerde kennen, niet zo zwaar op de hand als in *De hondsdagen* (1952), waarvan het hermetische in die dagen als al te gekunsteld werd beschouwd.

De korte schetsen werden in de kritiek voornamelijk gezien als mengelwerk, al oordeelde Gomperts toen al dat Claus ‘een veel te intelligent schrijver [is] om zich over te geven aan pure pallieterij’. Curieus was het oordeel dat Bordewijk in zijn recensie van de bundel uitsprak en waarin hij meende dat *Natuurgetrouw* een typisch ‘mannenboek’ was vanwege ‘de bizarrerieën, de ongerijmdheden, de enorme sprongen, de ongehoorde ontknopingen. De uitersten van de rede en de uitersten van het absurde zijn het terrein van de man; dat van de vrouw ligt daartussen. Daarom zal Claus ook vooral door mannen op zijn werkelijke waarde worden geschat. [...] Men zou wensen méér (Nederlandse) mannelijke breinen’ (*Utrechts Nieuwsblad*, 4 december 1954).

In Nederland had het werk van Boon al de aandacht getrokken, onder andere met *De Kapellekensbaan* (1953). In de al eerder genoemde reeks De Boekvink zou Boon in 1954 een start maken met zijn eenmanstijdschrift *Boontje's reservaat*, waarvan de eerste aflevering nagekomen opmerkingen over zijn het jaar daarvoor verschenen roman bevatte, een verslag van zijn speurtocht naar de schim van de vergeten Vlaamse schrijver Gustaaf Vermeersch (1897-1944) en een aantal schetsen van Brussel, niet bepaald idyllisch door zijn aandacht voor de sfeer van armoe en uitbuiting in de stad.

Kreeg het baanbrekende proza van Claus en Boon in ons land ruime aandacht, waardoor de indruk zou kunnen ontstaan dat in de Vlaamse literatuur zich een zelfde literaire revolutie voltrok als in de poëzie, het waren toch de allesbehalve

vormvernieuwende vertellers die bij het lezerspubliek en de literaire kritiek het meeste krediet genoten, zoals Piet van Aken, wiens *Klinkaart* in de Boekvinkreeks verscheen.

De kritiek hield van deze vertellers met hun menselijke stem, had er in ieder geval meer waardering voor dan voor de miniatuurschetsen à la Claus, waarvan men de lichte toon wel kon appreciëren, maar die men als literaire prestatie niet helemaal serieus nam. Amusant, dat was nog het beste oordeel dat men in huis had in de besprekingen van het werk van auteurs die het spelelement in de literatuur brachten. De schrijvers zelf commiteerden zich aan dat standpunt, zoals blijkt uit het voorwoord dat Bordewijk aan zijn korte verhalen in *Mevrouw en mijnheer Richebois* toevoegde, waarin hij zich leek te verontschuldigen voor zijn ‘particuliere liefhebbe-

rij' zoals hij zijn voorkeur voor het korte verhaal noemde. Kennelijk werd het de romanschrijver kwalijk genomen als hij zich aan andere genres wijdde, schreef Bordewijk. 'Met name de Nederlandse lezer toont dit vooroordeel in sterke mate, m.i. minder het gevolg van Nederlandse ernst dan van Nederlandse topzwaarheid.' Toch wilde hij 'het spel-element' in de literatuur enige plaats verschaffen. 'Het korte verhaal leent zich daartoe bij uitstek.' De kritiek was allerminst onder de indruk: de Sherlock Holmes-pastiches werden als oubollig afgedaan.

De meester van het korte verhaal diende zich eerder aan in de toen nog jonge Remco Campert, die zijn bundel *Eendjes voeren* publiceerde, ook in de Boekvinkreeks. Michel van der Plas was in zijn recensie in *Elseviers Weekblad* (9 september 1954) vol lof over de 'frisheid en jongensachtige nonchalance', die uit de verhaaltjes sprak. 'Remco Campert blijkt over een verrassend talent voor het korte verhaal te beschikken,' merkte hij op en kwam tot de conclusie: 'In het algemeen schrijft hij zeer amusant.' Welwillend, zo werden de verhalen van Campert bejegend. Het belang van zijn (verhalend) werk werd in die tijd nog niet groter geacht dan dat van Kees Stempels, die in 1952 de Reina Prinsen Geerligsprijs had gekregen voor het manuscript van *De glazen bol*, dat in 1954 eveneens in De Boekvink werd gepubliceerd: 'een zuiver talent', oordeelde dezelfde Van der Plas toentertijd, 'van wie zeker meer [valt te] verwachten voor de toekomst.'

Welwillendheid was er ook voor Jac. van Hattum, die sprookjesachtige elementen vermengde met ingrediënten van de fantastische vertellingen in *Het hart aan de spijker*. Het titelverhaal was representatief voor het sprookjeskarakter van de korte verhalen: een zoon sloeg een spijker aan het graf van zijn moeder, hing er zijn hart aan en nam afscheid van haar. Harteloos trok hij door Angermanland, dood en ver-

Remco Campert (1929), Fritzi Harmsen van Beek (1927) en Giny Oedekerk (1928), zonnend op een dakterras, ± 1955.
Campert debuteerde in 1950 met de gedichten *Ten lessons for Timothy* (eerst gepubliceerd in *Podium*), die in Parijs op gehectografeerde exemplaren langs de straat werden verkocht. Om in zijn onderhoud te voorzien werkte hij begin jaren vijftig onder andere als vaste medewerker van de *Haagse Post*. In 1953 kreeg hij de Reina Prinsen Geerligsprijs voor zijn dichtbundel *Berchtesgaden*. In 1954 verscheen van hem de verhalenbundel *Eendjes voeren*.
Foto Leo Klatser/Giny Oedekerk/NLMD

derf zaaiend. Na jaren keerde de gevreesde jager terug naar het graf waar hij zijn moeder hoorde wenen, kwam tot inkeer en nam zijn hart weer op, waarna de moeder pas echt kon inslapen. Voor Campert, Van Hattum en Claus geldt dat de kritiek hen toch eerder beoordeelde naar hun 'specialisme': het dichterschap of de romankunst. De bundels kort proza werden vooral als 'aardig bijwerk' beschouwd.

Hetzelfde kan worden gezegd van de novelle van Albert Helman, *Spokendans*, die een aardige illustratie geeft van de ontluikende behoefte aan schrijvers van novellen in die jaren. *Spokendans* vertelt namelijk het verhaal van een schrijver die de opdracht heeft ontvangen vóór 15 september een novelle te schrijven met een omvang van niet meer dan 22 000 woorden, geschreven in de Nederlandse taal, oorspronkelijk en nog niet eerder gepubliceerd. Bovendien mocht het geen enkele bevolkingsgroep aanstoot geven. Men leest er als het ware de uitnodigingsbrief in van de uitgever die aan het begin van de jaren vijftig op zoek was naar talent voor de novelle. Helman gebruikte elementen van de gothic novel (een spookhuis op de Veluwe) om zich van de opdracht te kwijten.

Als de echte pure novellist in die dagen werd vooral Rein Blijstra beschouwd, die ook als de onvermoeibare pleitbezorger van het genre gold. Van zijn hand verscheen een tweetal novellen in één band, *Hoogtevrees*, met naast het titelverhaal 'Een schot in de bergen'. Het eerste verhaal speelt zich af in de Zwitserse Alpen, waar twee vrienden een bergtocht maken en hun vriendschap tot het uiterste op de proef wordt gesteld. In sommige passages ademt het de sfeer die Willem Frederik Hermans twaalf jaar later in *Nooit meer slapen* zo treffend (met meer ingehouden spanning) wist op te roepen. De tweede novelle behandelde het thema van de relatie tussen individu en gemeenschap in de geschiedenis van een jachtopziener die weigerde mee te doen aan de dubieuze rituelen van zijn collega's. Hij werd erdoor buiten de groep gesloten. In zijn hoedanigheid van novellist werd ook Adriaan van der Veen geapprecieerd, die zijn *Alibi voor het onvolkomen hart* (1953) in De Boekvink publiceerde, het verhaal in de vorm van een brief die een man aan zijn vriend schrijft over het verlies van zijn geliefde.

Clara Eggink (1906-1991) in gesprek met Rein Blijstra (1901-1975), 26 maart 1954. Van Blijstra verschenen in 1954 de novellen 'Hoogtevrees' en 'Een schot in de bergen'. Eggink publiceerde in dat jaar een dichtbundel, *De rand van de horizon*, die was samengesteld uit drie eerdere bundels. 'Men kan zich na herlezing en lezing niet aan de indruk onttrekken, dat het werk van deze dichteres

lang niet altijd op zijn juiste waarde is geschat, omdat het te vaak in één adem wordt genoemd met de poëzie van J.C. Bloem met wie zij gehuwd is geweest. [...] De poëzie van Clara Eggink is klaar, bijna manlijk sterk, op de man af en bondig' (Jan Spierdijk in *De Telegraaf*, 23 april 1955). Eveneens in 1954 stelde zij met Guus Sötemann de *Schrijversalmanak* samen en *Het week-end boek*, een boek met gedichten, verhalen en spelletjes.
Foto Nico Jesse/Nederlands Fotoarchief nfa

Maar een werkelijke ontdekking in 1954 was het werk van F.C. Terborgh, van wie zeven jaar eerder al een novelle was verschenen (*Het gezicht van Peñafiel*), maar die daarna niets meer van zich had laten horen. De verschijning van zijn verhalenbundel *De meester van de Laërtes* maakte de critici onmiddellijk enthousiast. Greshoff, die al in eerdere besprekingen zijn hartstochtelijke voorkeur voor Terborghs verhalen onder woorden had gebracht, besloot zijn recensie van de bundel met de opmerking: 'Indien de critiek enige macht bezit [...] dan zou het mogelijk moeten zijn, aan Terborgh onmiddellijk de plaats te geven welke hem toekomt. Naar mijn opvatting is hij, in weerwil van de samenstellers van handboeken, een van de allereersten onder de prozaïsten.' Wie een blik waagt in het meest recente handboek van de Nederlandse literatuurgeschiedenis, zal zijn naam in het register niet tegenkomen, ondanks de hernieuwde en grote belangstelling voor zijn werk in de jaren zeventig.

Wat de oogst van het boekjaar 1954 betreft, is dat een kenmerkend gegeven: niets van het korte proza van dat jaar zal later worden gecanoniseerd. In het oeuvre van de schrijvers die ook vandaag de dag nog druk worden gelezen (Boon, Campert, Claus, Carmiggelt, Dermoût en anderen), wordt het korte proza dat zij in dat jaar publiceerden, niet als een hoogtepunt beschouwd. Het rumoer, de werkelijke vernieuwing vond elders plaats, in de poëzie en de polemiek.

De verhalenschrijvers in beeld

Simon Vinkenoog, Hugo Claus en Louis Paul Boon als lezers van de *Playboy*, 1955. Boon (1912-1979) publiceerde in 1954 het eerste deel van zijn eenmanstijdschrift *Boontje's reservaat*, dat in vijf deeltjes verscheen in de Boekvink-reeks. In 1953 verscheen het eerste deel van zijn omvangrijke - experimentele - tweeluik *De Kapellekensbaan* (1953), drie jaar later gevolgd door deel twee, *Zomer te Ter-Muren* (1956). 'De meeste van mijn werken zijn in een stortvloed geschreven. Om over het ontstaan te piekeren, daarvoor is mijn tijd nog niet gekomen. Ik trek enkele hoofdlijnen, maar voor de rest is het toch een scheepgaan op zee. Dat is juist het opwindende voor mij; het wordt een avontuur. Van het werk van mensen die plichtsgetrouw elke avond een uur verderbreien moet ik niets hebben: ik word gedreven naar Céline, Miller, mannen die in een storm schrijven. Maar nu moet ik ook bekennen dat ik nog nooit twee werken op dezelfde manier geschreven heb. Er zijn werken die ik in een lawine neergeschreven heb, en andere die ik welbewust volgens plan uitwerkte. [...] In *De Kapellekensbaan* zijn er gedeelten die werkelijk in een zondvloed eruitgekomen zijn. Maar er zijn ook momenten van stilstand, van hier heb ik geen lust meer, hier ben ik het beu, tot een nieuwe golf de auteur voortgejaagd heeft' (Boon in: *Tirade*, december 1960, p.336-337).
Foto Ed van der Elsken/NLMD

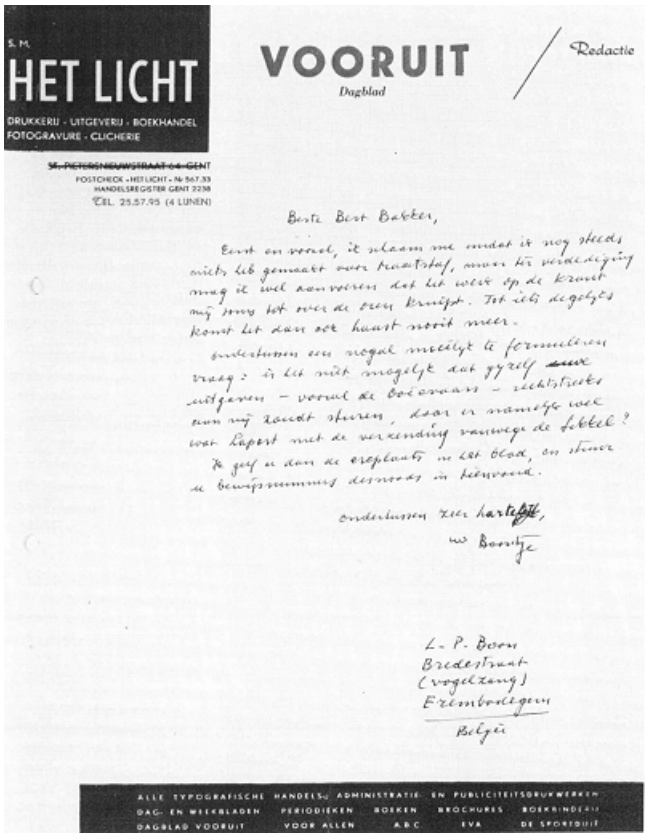
S. M.
HET LICHT
DRUKKERIJ - UITGEVERIJ - BOEKHANDEL
FOTOGRAVURE - CLICHERIE
VOORUIT
Dagblad
Redactie
Beste Bert Bakker,
Eerst en vooral, ik schaam me omdat ik nog steeds niets heb gemaakt voor Maatstaf, maar ter verdediging mag ik wel aanvoeren dat het werk op de krant mij soms tot over de oren kruipt. Tot iets degelijks komt het dan ook haast nooit meer.
onderhouden zeer hartelijk,
w Boontje
L. P. Boon
Bredestraat
(vogelzang)
Erembodegem
België
ALLE TYPOGRAFISCHE HANDELS- ADMINISTRATIE- EN PUBLICITEITSDRUKWERKEN
DAG- EN WEEKBLADEN PERIODIEKEN BOEKEN BROCHURES BOEKBINDERIJ
DAGBLAD VOORUIT VOOR ALLEN A.B.C. EVA DE SPORTDUIF

Brief van Louis Paul Boon aan uitgever Bert Bakker [1954] op briefpapier van het Gentse socialistische dagblad *Vooruit*, waar Boon in 1954 Richard Minne opvolgde als redacteur cultuur. Boon schrijft Bakker: ‘Eerst en vooral, ik schaam me omdat ik nog steeds niets heb gemaakt voor Maatstaf, maar ter verdediging mag ik wel aanvoeren dat het werk op de krant mij soms tot over de oren kruipt. Tot iets degelijks komt het dan ook haast nooit meer.’
Collectie NLMD

Omslag van *Ping pong* (1954) van S. Carmiggelt (1913-1987), een bloemlezing uit bijdragen die grotendeels onder het pseudnoniem Kronkel werden geschreven in *Het Parool*. Carmiggelt vindt zichzelf een natuur ‘die wel behoefte heeft aan de dwang van een krant. Als ik niet zou móeten, zou ik misschien toch wel schrijven, maar je begint dan met een heel andere “outfit”. Als je niet hoeft en je bent letterkundige dan moet je in beginsel een meesterwerk schrijven. Dat is héél wat, terwijl het prettige van een krant juist het onpathetische is. Het wordt morgen gehaald, hè, en dan moet je er binnen dat kader iets van maken of niet. Dat vind ik wel prettig’ (in: J. Bernlef en K. Schippers *Wat zij bedoelen*, 1965, p. 13).
Omslag Bertram A.Th. Weihs/Collectie De Arbeiderspers

Omslag van *Natuurgetrouw* (1954), een bundel van Hugo Claus, met schetsen, verhalen, fabels, gregueria's, metamorphoses, dialogen, dagboekbladen, een reisbeschrijving, drie gedichten en een brief. Eveneens in 1954 verscheen van zijn hand in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* een toneelstuk, getiteld ‘Een bruid in de morgen’.
Collectie Koninklijke Bibliotheek

Dichter, prozaschrijver, toneelschrijver, regisseur en schilder Hugo Claus (1929) in het atelier van Paul Huf, 1954. ‘Zijn gezicht heeft onregelmatige trekken, zijn haar is gemodelleerd à la Gertrude Stein, en profil lijkt hij een beetje op haar, hij spreekt in korte essentiële zinnetjes, zo ongeveer de manier waarop Hemingway schrijft, zijn conversatie is aangenaam, deels door het gebruik van een aantal grappig aandoende Vlaamse uitdrukkingen, deels door een verhalend element, hij kleedt zich stijlvol in Italiaanse kleren, misschien iets te stijlvol voor zijn type: een enigszins brede, kortgebouwde, corpulente jongen met een wijze van glimlachen die vrouwen wel charmant zullen vinden’ (Hans de Vaal in: *Boek van nu*, november 1953).
Foto Paul Huf/NLMD

Simon Carmiggelt, 26 maart 1954. ‘Mijn vrouw uit de stukjes en mijn vrouw uit de werkelijkheid komen natuurlijk niet overeen. Men zei - na Hamlet - toch ook niet tegen Shakespeare: Wat hoor ik nou, heeft uw oom uw pa vergiftigd? De vinnigheid van mijn vrouw-op-papier heeft een technische achtergrond. Ik speel de rol van de dupe en voor de zwart-witwerking moet zij wel agressief zijn. Was ze in werkelijkheid zo, dan nam ik echt een andere’ (Carmiggelt in: *Elseviers Weekblad*, 31 maart 1962).
Foto Nico Jesse/Nederlands Fotoarchief nfa

Omslag van *Nieuwe nonchalante notities* (1954) van journalist/schrijver Jacques Gans (1907-1972). Gans leidde jarenlang in binnen- en buitenland (Parijs, Londen) een bohémienbestaan. In 1951 werd hij medewerker van de *Haagse Post* met een rubriek 'Nonchalante notities', die in 1953 onder dezelfde titel werden gebundeld. In 1955 werd hij columnist bij *De Telegraaf*. Omslagillustratie Van Looij/Collectie Koninklijke Bibliotheek

Marnix Gijsen (pseudoniem van J.A.A. Goris, 1899-1984) op het balkon van zijn woning aan de Fifth Avenue, New York 1954. Gijsen woonde sinds het uitbreken van de tweede wereldoorlog in de Verenigde Staten. Hij publiceerde in 1954 de roman *De lange nacht* en de verhalenbundel *Wat de dag meebrengt*. Zijn verhalen noemde hij 'getransformeerde biografieën'. 'Dat zijn allemaal dingen die ik beleefd heb of die ik van dichtbij gezien heb. Maar in het leven zijn de meeste dingen niet afgerond. De fictie dient in de roman om het geheel af te ronden. Ik vind het feit dat het autobiografisch is of fictief is niet van belang. Nu ben ik nog in leven, maar als ik vijftig jaar dood zal zijn, welk belang heeft dat dan of het een getuigenis is of een geromanceerde geschiedenis?' (Gijsen in: *Beroepsgeheim*, 1975, p.309-310).
Collectie NLMD

Omslag (voor- en achterkant) van *Bent u ook zo'n vader*? van Henri Knap (1911-1986), een bundel grappige schetsen over het ouderschap. Knap gaf het boek een motto mee van Samuel Johnson: 'Het is een kwellende overdenking voor een mens, een vergelijking te maken tussen wat hij heeft gedaan en wat hij had kunnen doen.'
Omslag ontwerp Charles Boost/Collectie NLMD

Inez van Dullemen (1925) debuteerde in 1949 met *Ontmoeting met de andere*. Er volgden nog twee novellen, *Het wiel* (1950) en *Het verzuim* (1954). *Het verzuim* werd in 1955 bekroond met de Prozaprijs van de Gemeente Amsterdam.
Foto Spaarnestad Fotoarchief

Albert Helman (pseudoniem van Lou Lichtveld, 1903) achter zijn bureau, 1954. Helman publiceerde in 1954 *Spokendans*. 'De roman of novelle is gevaarlijk, je kunt niet clausuleren als in een filosofisch tractaat. Welbeschouwd spreken alle romanfiguren onzin, in die zin dat ze niet scherp definiëren. Maar dat is ook niet het doel van de roman, het doel is dat de lezer *Anklang* vindt, resonantie en afweer, zelfherkenning maar niet volledig - dan moest je hem zijn eigen leven vertellen. Het beste wat je bereiken kunt is dat de lezer zich een stuk van zijn eigen levensopvatting bewust wordt. Als parabel is de roman een prachtig middel' (Helman in: *Haagse Post*, 24 maart 1979).
Foto ANP/Spaarnestad Fotoarchief

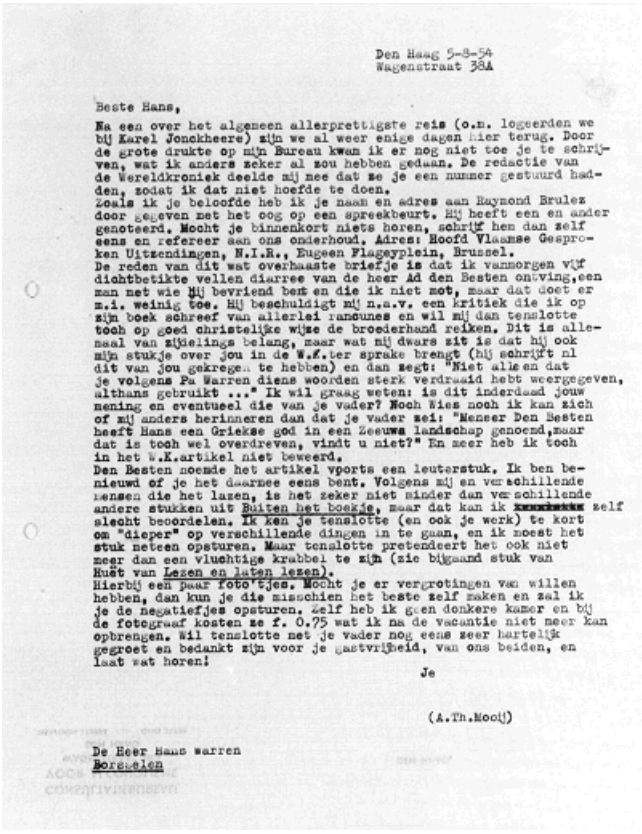

Den Haag 5-8-54
Wagenstraat 38A

Beste Hans,

Na een over het algemeen allerprettigste reis (o.m. logeerden we bij Karel Jonckheere) zijn we al weer enige dagen hier terug. Door de grote drukte op mijn Bureau kwam ik er nog niet toe je te schrijven, wat ik anders zeker al zou hebben gedaan. De redactie van de Wereldkroniek deelde mij mee dat ze je een nummer gestuurd hadden, zodat ik dat niet hoefde te doen.
Zoals ik je beloofde heb ik je naam en adres aan Raymond Brulez door gegeven met het oog op een spreekbeurt. Hij heeft een en ander genoteerd. Mocht je binnenkort niets horen, schrijf hen dan zelf eens en refereer aan ons onderhoud. Adres: Hoofd Vlaamse Gesproken Uitzendingen, N.I.R., Eugeen Flageyplein, Brussel.
De reden van dit wat overhaaste briefje is dat ik vanmorgen vijf diehtbetikte vellen diarree van de heer Ad den Besten ontving,een man met wie hij bevriend bent en die ik niet mot, maar dat doet er n.i. weinig toe. Hij beschuldigt mij n.a.v. een kritiek die ik op zijn boek schreef van allerlei rancunes en wil mij dan tenslotte toch op goed christelijke wijze de broederhand reiken. Dit is allemaal van zijdelings belang, maar wat mij dwars zit is dat hij ook mijn stukje over jou in de W.K.ter sprake brengt (hij schrijft nl dit van jou gekregen te hebben) en dan zegt: "Niet alleen dat je volgens Pa Warren diens woorden sterk verdraaid hebt weergegeven, althans gebruikt ..." Ik wil graag weten: is dit inderdaad jouw mening en eventueel die van je vader? Noch Wies noch ik kan zich of mij anders herinneren dan dat je vader zei: "Menzer Den Besten heeft Hans een Griekse god in een Zeeuwse landschap genoemd,maar dat is toch wel overdreven, vindt u niet?" En meer heb ik toch in het W.K.artikel niet beweerd.
Den Besten noemde het artikel vports een leuterstuk. Ik ben benieuwd of je het daarmee eens bent. Volgens mij en verschillende mensen die het lazen, is het zeker niet minder dan verschillende andere stukken uit Buiten het boekje, maar dat kan ik xxxxxxxx zelf slecht beoordelen. Ik ken je tenslotte (en ook je werk) te kort om "dieper" op verschillende dingen in te gaan, en ik moest het stuk neteen opsturen. Maar tenslotte pretendeert het ook niet meer dan een vluchtige krabbel te zijn (zie bijgaand stuk van Huet van Lezen en laten lezen).
Hierbij een paar foto'tjes. Mocht je er vergrotingen van willen hebben, dan kun je die misschien het beste zelf maken en zal ik je de negatiefjes opsturen. Zelf heb ik geen donkere kamer en bij de fotograaf kosten ze f. 0.75 wat ik na de vacantie niet meer kan opbrengen. Wil tenslotte met je vader nog eens zeer hartelijk gegroet en bedankt zijn voor je gastvrijheid, van ons beiden, en laat wat horen!

Je

(A.Th.Mooij)

De Heer Hans warren
Borsselen

Doorslag van een brief van A. Marja (pseudoniem van A.Th. Mooij, 1917-1964) aan Hans Warren, 5 augustus 1954. Marja refereert aan een artikel over Warren, door hem in de *Wereldkroniek* gepubliceerd. Warren schreef daarover in zijn *Geheim dagboek 1954-1955*: ‘Wat is mijn vader toch een eigenaardige man. Nog nooit heeft hij iets in me gewaardeerd of bij voorbeeld gezegd: “Het valt me van je mee, ik geloof dat je wat kunt.” Maar naar aanleiding van een onbeduidend artikel als dat van Marja in de *Wereldkroniek* van 31 juli zegt hij triomfantelijk: “We worden nog beroemd...” en hij laat het aan iedereen lezen’ (p.114). Een aantal van Marja's artikelen uit de *Wereldkroniek* werd in 1954 gebundeld in *Buiten het boekje. Geschreven portretten van vrienden en vakgenoten*. Warren (1921) publiceerde in 1954 de dichtbundels *Vijf in je oog* en *Leeuw lente*.
Collectie NLMD

Omslag van *De familie Doorsnee* (1954), indertijd Nederlands bekendste radio-feuilleton, waarvoor de teksten werden geschreven door Annie M.G. Schmidt (1911). De familie Doorsnee werd op 9 oktober 1954 door leerlingen van de Haagse Academie voor Beeldende Kunsten vereerd met de Academie-prijs. Het hoorspel was van 13 oktober 1952 t/m 21 april 1958 wekelijks te beluisteren op de Vara-radio.
Omslagillustratie Wim Bijmoer/Particuliere collectie

Marie-Sophie Nathusius (1906) biedt de helpende hand op de Montessori kleuterschool in Amstelveen, september 1954. Nathusius, geboren in Amsterdam in een Duitsjoods gezin, volgde een balletopleiding in Zürich en Berlijn. Op haar drieëntwintigste stapte zij over naar het toneel, speelde veel in Duitsland maar keerde in 1933 vanwege het opkomend nazisme naar Nederland terug. Ze trouwde met acteur Jan Teulings, met wie ze in de oorlog naar Zwitserland vluchtte. Na de oorlog vertaalde ze veel toneelstukken en hoorspelen.
Nathusius debuteerde op haar achtenveertigste met de novelle *De partner* (1954), die lovend werd ontvangen en bekroond werd met de Prozaprijs van de Gemeente Amsterdam (1955).
Foto particuliere collectie/ NLMD

Annie M.G. Schmidt op bezoek bij haar 'familie Doorsnee' in de studio, 29 augustus 1953. Van links naar rechts Wim Ibo, initiatiefnemer en regisseur van het hoorspel; Hetty Blok, die de rol van Sjaantje van Alles vervulde; Cees Laseur, die samen met Sophie Stein voor de rol van het ouderpaar Theo en Mien tekende en Annie M.G. Schmidt, die bijna zes jaar lang de teksten van deze succesvolle serie schreef. Schmidt publiceerde in 1954 nog een bundel gedichten voor volwassenen, *Weer of geen weer*. Ook verscheen er - natuurlijk - van haar het nodige voor de jeugd: *De lapjeskat* (met illustraties van Wim Bijmoer) en *De groe-ten van Jip en Jan-neke* (met illustraties van Fiep Westendorp).
Foto Frits Gerritsen/NLMD

Rinus Ferdinandusse
‘Volgens de regels van het spel’
Over misdaadliteratuur rond 1954

De bekende situatieschetsen van voor de tweede wereldoorlog, hoe precies lag het lijk tussen kachel en crapaud, welke gasten in welke kamers konden stiekem in mademoiselles boudoir kijken, komen al haast niet meer voor. Maar er zijn nog wel auteurs die een puzzel met zoveel verdachten hebben gemaakt dat een lijst met optredende personages, voor of achter in het boek, heel handig lijkt.

Hij staat in zo'n lijst ‘personen’. Frans Luyms, 32 jaar. Omschreven als: ‘begaafd jong kunstschilder, afkerig van Picasso’. Op pagina 73 van het boek wandelt Frans Luyms met zijn verloofde, Anne, rond het dorp. Anne, 27 jaar, ‘een kordate, maar zachte natuur, onderwijzeres’.

‘Frans: “Eerst nog eens zo'n zalige lange zoen.” Hij boog zich naar haar toe.

“Frans, je ruikt naar bier!”

“Ik was wat te vroeg in 't dorp en ik had dorst... Wacht, ik weet er wat op.” Hij trok een paar blaren van een boom, stak die in zijn mond en kauwde ze.

“Wat doe je nou? Je bent toch geen bok geworden?”

“Een nieuwe theorie, Anne. Bladgroen... Neemt alle luchtjes weg.” En met een triomfantelijk gebaar nam hij haar opnieuw in zijn armen.’

Uit deze amusante scène wordt in ieder geval duidelijk waarom Frans de kunstschilder afkerig is van Picasso: hij houdt niet van nieuwigheden. En de auteur, Johan W. Schotman, waarschijnlijk ook niet - anders zou hij het tafereel geen plaatsje in zijn misdaadroman hebben gegund. Een opvallend, en zeer eigentijds grapje in een voor 1954 tamelijk lange en gekunstelde moordgeschiedenis: *Het mysterie der zwarte pionnen*.

Ik neem maar aan, ik heb het niet nagezocht, dat Schotman zijn kunstschilder liet reageren op een van de eerste, met veel reclamepoeha omringde, verrijkingen van de vaderlandse tandpasta. Dank zij het zegenrijke werk van de wetenschap zaten er toen ineens groene strepen in het tubewit: chlorophyl, zo uit het boomblad op je tandvlees.

Wie wil weten hoe het dagelijks leven er in een bepaald jaar uitzag, wie wil weten hoe er op typische modeverschijnselen werd gereageerd, kan het best een populaire bestseller of, nog beter, een dat jaar geschreven misdaadverhaal lezen. Omdat een ongeluk - dat misschien juist geen ongeluk is - in een klein hoekje kan zitten, eist het schrijven van een detective accuratesse: ‘Ook zit er een klein tweewatts lampje op gemonteerd, dat behoort te branden, wanneer de notaris door een druk op een der knopjes op zijn schrijftafel, een klein rood lampje boven zijn deur in de gang inschakelt, om te laten weten, dat hij niet gestoord wil worden. Dat tweewattertje is niet in orde, want het werkt niet’ Weer 1954. In *Kogels bij het dessert* gaat W.H. van Eemlandt er waarschijnlijk terecht vanuit dat de meeste van zijn lezers nog nooit zo'n lampje gezien hebben, en dus moet hun voorstellingsvermogen geholpen worden: een tweewattertje.

Politiemannen en privé-speurders rijden altijd in auto's. In 1954 hadden ze dus nog geen sleutel, maar een starterknop. Aan het nummerbord viel te zien uit welke provincie de auto kwam. ‘Het licht stond op oranje en het is niet verstandig om dan door te rijden als er een reus van een geüniformeerde agent bij de stopstreep staat te kijken,’ stelde Theo Eerdmans in 1953 vast (*Moord en mooie handel*). In hetzelfde boek ziet een journalist die 's avonds laat naar Den Haag rijdt boven het vliegveld Valkenburg nog een, twee, drie zoeklichten aanfloepen, die de hemel afzoeken naar een vliegtuig waarvan het gebrom te horen is.

Martin Mons schreef in 1953 *Inspecteur Perquin gaat met vacantie*. In Limmerzoden flirt de vrouw van de broer van de baron met de jonge arts van het dorp. ‘Merkwaardig, denkt Perquin, dat een vrouw van Ina's afkomst zo *canailleus* kan zijn, zo zonder enige distinctie of innerlijke beschaving.’ Die woorden waren toen dus gewoon. In hetzelfde jaar verscheen *Na afloop moord*, van Bob van Oyen. Hij beschreef een groepje mannen en vrouwen in een café en niemand van de dames ‘had eigenlijk een speciale cavalier’.

In datzelfde boek heeft Hajo, een getrouwde luitenant, op een avond op het kantoor vleselijke gemeenschap met de typiste Thea, ‘een behaagziek nest’. Zijn collega, luitenant Joop, is er toevallig getuige van: hij kokhalst, een golf van misselijkheid stuwt naar zijn keel, het zweet breekt hem uit, hij rent de straat op en koelt het bijna berstende voorhoofd tegen een koele lantaarnpaal. Als luitenant Joop het later, in een zwak moment aan zijn verloofde Joke vertelt, is dat ook meteen het eind van hun relatie. Zij verwijt hem woedend én rood-huilend dat hij bevriend is gebleven met zo'n ‘beest’ van een man die zijn vrouw bedriegt.

Ab Vissers eerste detectiveroman verscheen in hetzelfde jaar en waarover klagen dames? ‘Het personeel is wel anders dan in mijn jonge jaren. Ze zijn brutaal en stelen en liegen en stellen je de wet. Hebt u ook zo'n last met uw personeel, mevrouw Henkelmans?’ Die dames dragen nog korsetten en bustehouders, en de heren sokophouders en in de winter een borstrok. Als een familielid of kennis doodgaat dragen zij een zwarte rouwband om de mouw. Op het platteland wonen ‘inboorlingen’ (Bob van Oyen), die een gruwelijk dialect bezigen, dat nog fonetisch wordt weergegeven (Martin Mons). Jacques Presser, hoogleraar in de geschiedenis, begon in datzelfde jaar zijn boek *Moord in Meppel* met de verklaring waarom hij dat stadje als moordplaats koos uit de ‘toch wel ontelbare provinciale pestholen van ons land’. Zijn keus voor Meppel: ‘Omdat ik daar niet lang geleden toevallig een dag heb moeten doorbrengen, zonder een bevredigende oplossing te

Omslag van *Kogels bij het dessert* van W.H. van Eemlandt. In dit verhaal ‘vinden we een bijzonder interessant probleem gesteld: hier is namelijk iemand vermoord in een kamer waar zich behalve de vermoorde niemand anders opgehouden kan hebben. Het hele eerste deel staat op het beste Carter Dickson-peil’ (Buddingh' in: *Vandaag* II, p. 246).
Omslagontwerp Doeve/ Particuliere collectie

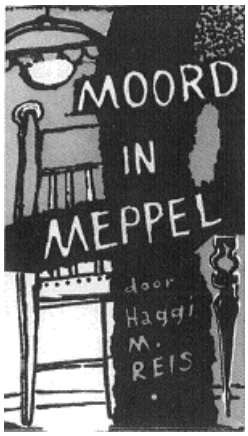

Omslag van *Moord in Meppel* (1953) van Haggi Mami Reis (pseudoniem van prof. dr. J. Presser, 1899-1970). ‘Detectiveromans van eigen bodem schieten als paddestoelen uit de grond de laatste tijd, en zo heeft Haggi M. Reis (het pseudoniem druipt er vanaf en men fluistert dat een hoogleraar zich hier op het speurderspad begeven heeft), zijn boekje dan ook maar ronduit *Moord in Meppel* genoemd’ (*Het Parool*, 27 februari 1954). Omslagontwerp Dick Elffers/ Particuliere collectie

vinden voor de vraag, hoe het mogelijk is voor normale mensen, gedoemd daar jaar in jaar uit te vertoeven, om bestendig weerstand te blijven bieden aan de neiging, hun medeburgers de strot af te snijden.’

In de paar recensies die het boekje (dat eerst onder het pseudoniem Haggi M. Reis het licht zag, pas in 1966 werd het als een Presser herdrukt) kreeg, werd díé zin steeds geciteerd, alsof de auteur kwade bedoelingen had. Terwijl, denk ik, iedereen, vooral toen maar ook nog nu, kan begrijpen dat het dik opgelegde ironie was, precies geschikt voor het verwoorden van een algemeen aanvaard intellectueel gevoel. Elke week bevolkten daarom honderden studenten Pressers collegezaal, het was de toon waarop hij doceerde. Maar daardoor was het ook wáár.

De jaren vijftig waren een voortzetting van de jaren dertig - een saaie, sterk verzuilde en vooral zeer autoritaire samenleving. (De politie-inspecteur in Ab Vissers debuut: ‘Ik heb de journalisten beloofd, dat ik ze vanavond een korte verklaring zou geven, als ze zich vandaag fatsoenlijk zouden gedragen.’ - Commissaris Van Houthem (in Van Eemlandts *Kogels bij het dessert*) dicteert een verslaggever een bericht: ‘Kan

ik ervan op aan, dat dit in vet type op een in het oog vallende plaats komt?’ Verslaggever: ‘Dat spreekt vanzelf.’)

De misdaadboeken van 1954 geven dus een boeiend en soms hilarisch beeld van de zeden en gewoonten, van de zuilen en van het soms nog opmerkelijke klasseverschil. Maar gaan ze ook over die tijd? Een staatsgreep omdat Indië verkwanseld is? Zijn er oud-verzetsmensen die alweer wapens smokkelen vanwege de dreiging uit het Oosten of omdat er in Korea gevochten wordt? Wordt er gespeurd naar bunkerbouwers en andere, de zuivering ontkomen collaborateurs? Wie groeven het lijk van de terechtgestelde Mussert op?

Oorlog en bezetting worden wel genoemd, maar meestal om uit te leggen waarom iemand lang weg was of om aan te geven dat het nu weer veel beter gaat in ons land. Het boek van Johan W. Schotman* is een van de uitzonderingen: er wordt veel gepuzzeld (de zwarte pionnen), het moordwapen blijkt

*Johan W. Schotman (1892) was arts (in China), wijdde zich daarna aan *bijenteelt* en letterkunde. Slauerhoff dichtte ooit een sonnet (‘Gij heeren der critiek schrijf nimmer over Schotman’) omdat hij na een kritisch woord door Schotman met brieven werd gebombardeerd. De laatste regels:

> Zijn werk is zwaar,
> zijn briefwerk nog veel zwaarder;
> 'k Woon ver van 't dorp, de oude brievengaarder
> Torst ied'ren dag een onheilzwangre tasch,
>
> Omdat ik 't waagde eens den spot te drijven.
> - Maar kwam ooit een er toe zijn lof te schrijven,
> Hulppostbesteller werd heel 't mensenras.

een bijenvolk, maar de misdaad waar dat alles om draait, is de wraak op een door iedereen instinctief gewantrouwde man, die dan ook een zwaar fout 'nazi-zwijn' blijkt te zijn, die met de moffen heulde, die martelde en op Nederlandse joden joeg.

Vrijwel alle misdaadboeken uit 1954 sluiten aan bij de traditie van de jaren dertig, toen moord en diefstal nog verrassende, geïsoleerde gebeurtenissen waren, opgelost door bekwame speurders die er alle tijd voor hadden en die, 'de grijze cellen' superieur malend, door deductie en combinatie tot vaak zeer opvallende oplossingen kwamen (een bijenvolk als moordwapen, bij voorbeeld, of, als in Ab Vissers debuut: de moordenaar was een kist).

Pressers hoofdstukjes in *Moord in Meppel* dragen olijke verzameltitels. 7: 'Waarin de Nederlandse imitatie van een klassieke *Sherlock Holmes-Watson* scène'. De held van Bob van Oyen is Anton IJsvogel, kapitein der marechaussee, en als die weer zijn onafscheidelijke pijp opsteekt spot een collega: 'De grote *Sherlock Holmes* steekt een pijp op...' In *De carnavalsmoord* van Martin Mons: 'Daar heb je waarachtig onze Bredase *Sherlock Holmes* weer.' In *Moord en mooie handel* van Theo M. Eerdmans: 'Wat we nu nodig hebben is het geniale brein van *Sherlock Holmes* om dit probleem even haarfijn uit te kluiven.' En in Bert Japins *Post voor een dode*: 'Hou u zich erbuiten... als ik een *Watson* nodig heb zal ik het u tijdig meedelen!'

De cursiveringen zijn natuurlijk van mij en geven aan hoe over de hele linie de auteurs zich schatplichtig voelden aan de aartsvader. Conan Doyle schiep met Sherlock Holmes ook een formule, die later, in de Engelse Golden Age tot in de perfectie is uitgewerkt. Die gouden tijd, de jaren twintig en dertig, werd beheerst door Agatha Christie en John Dickson Carr: aan de intellectuele puzzel was alles ondergeschikt, elk personage werd een marionet. (Christie was de simpele, en wordt tot op vandaag herdrukt, van Carr, de grootmeester van het 'gesloten kamer'-mysterie, wordt nimmer meer gerept.)

Dorothy L. Sayers (ze stond op die L. omdat het hoorde bij haar 'publicity') zei aan het eind van de jaren dertig dat ze op de formule was uitgekeken. 'After a time [...] the writer gets tired of a literature without bowels.' En zij kon het weten: ze was een van de gangmaaksters van de Detection Club: als een auteur lid wilde worden werd hij niet alleen ontgroend, hij of zij moest ook zweren zich te zullen houden aan de spelregels die voor de detective story waren opgesteld (de lezer mocht niet bedrogen worden door stiekem feiten achter te houden, de lezer moest het zelf voor het laatste hoofdstuk kunnen uitpuzzelen, et cetera).

Sherlock Holmes en zijn Watson waren al direct in Nederland zo populair dat die formule snel werd overgenomen. In 1917, toen Doyle in Engeland afscheid van zijn held nam met *His Last Bow*, verscheen meteen de eerste Ivans. Jacob van Schevichaven voegde aan Geoffry Gill, 'een Engelschen detective', ook wel G.G. genoemd, een Nederlandse Watson toe: mr. Willem Hendriks. Deze laatste had de taak de avonturen van G.G. te boek te stellen. 'In den aanvang van Maart 190* kwam ik te Menton aan, teneinde aan de Fransche Rivièra eenigen tijd rust te nemen,' is de eerste zin van *De man uit Frankrijk*. Het exemplaar dat ik bezit, heb ik gekocht in het begin van de jaren zeventig, toen in de Amsterdamse Runstraat een buurtbibliotheek werd opgeheven: vijftig jaar lang werd Ivans gelezen en uitgeleend. Die eerste zin gaf al aan waar het jachtterrein van G.G. lag: in de smakelijke, mondaine oorden van Europa, waar rijke lieden vaak de prooi van dieven en schurken waren.

Het was een ijzersterke formule, ook de directe navolgers van navolger Ivans (Herman Middendorp, bij voorbeeld) begonnen met een buitenlandse detective, bijgestaan door een Nederlandse hulp. Later, in de jaren dertig, creëerde Ivans, net als anderen, ook een Nederlandse held, maar de vaderlandse misdaadlezer raakte er, ook door de vele vertalingen, aan gewend dat de echte schurkenstreken van buitenlandse makelij waren.

De opvolger van Ivans als smaakmaker en voorganger was Hendricus Fredericus van der Kallen, die als Havank vanaf 1935 het vaandel van de Nederlandse misdaadliteratuur droeg. Tot 1940 had hij - alweer het buitenland - als held hoofdinspecteur Bruno Silvère, daarna (tot 1959) Charles C.M. Carlier, bijgenaamd De Schaduw. Beiden verbonden aan de Sûreté Nationale.

Willy Corsari (pseudoniem van Wilhelmina Angela Schmidt, 1897).
Corsari schreef haar eerste detective *De misdaad zonder fouten* (1927) samen met haar (tweede) echtgenoot Douwens, onder het pseudoniem H.W. Cedée. In de jaren dertig produceerde ze met regelmaat detectiveromans, waarvan er een, *Klokslag twaalf* (1933), samen met Jan Campert. Niet alleen haar detectives, ook haar romans en meisjesboeken werden in de jaren vijftig (en daarna) regelmatig herdrukt. Daarnaast verraste Corsari haar lezers nog met nieuwe detectives, *Een gast in uw huis* (1951) en *Moorden en marionetten* (1955). Corsari hoont critici uit de jaren vijftig - in tegenstelling tot die uit de jaren dertig (daar kon je nog wat van leren) - die volgens haar de boeken bij voorbaat al terzijde schoven met zinnen als ‘Het zal wel weer goed gelezen en vertaald worden.’ Maar ach, ‘La critique? C'est un monsieur. Meer niet’ (*De verrukkelijke kunst van het verhaal*, p. 23).

Foto Paul Huf/NLMD

Ivans hield zich, al verborg hij nog wel eens een troef in de schrijversmouw, tamelijk trouw aan de detective-regels, maar Havank maakte er steeds meer een potje van. Zijn intriges werden steeds dunner, de stijl wijdlopiger, en de humor - met toentertijdse woordspelingen en veel Hoofdletters van Recht voor zijn Oubollige Raap - kreeg de overhand. Bovendien hield Havank van gezelschap: op den duur was De Schaduw omringd door massa's vrienden (meestal uit Engelse of Nederlandse politiekorpsen) en vriendinnen, waardoor er voor de schurken en het uitwerken van een spannend plot weinig ruimte overbleef.

Havank woonde in Frankrijk, maar keerde af en toe terug naar zijn geboortestad, Leeuwarden, om daar, in hotel Amicitia, wat bij te praten en te drinken. In 1952 was hij vele malen te gast bij het daar optredende Circus Mikkenie. Dat werd (in 1954) ook de titel van een in dat circus (en dus bij uitzondering in Nederland) spelende, maar wel erg uit de losse pols geschreven Havank. Tegen de Friese journalist Henk van der Meulen zei Havank: ‘Als detective is het natuurlijk een rotboek, maar toch hecht ik eraan omdat het in Leeuwarden speelt.’ Van der Meulen schreef dat in zijn bijdrage aan een boekje *In de schaduw van Havank* dat in 1988 werd gemaakt. Hij vermeldde daarin ook dat Havank in Leeuwarden af en toe langs de boekwinkels trok om te kijken of zijn werk er wel prominent bij lag. ‘Soms vroeg hij wel eens in een boekwinkel, waar hij dacht niet herkend te worden, naar een Nederlandse misdaadroman. En eenmaal trof hij zo een winkelbediende, die toevallig wél wist dat hij met Havank te maken had. Die liet hem toen boeken zien van Corsari, Roothaert en nog een paar Nederlandse schrijvers, maar niet van Havank. Deze kon

het toen niet laten om te vragen: “Hebt u dan niets van Havank?” Waarop de winkelbediende antwoordde: “Natuurlijk wel, meneer Van der Kallen, maar die zou ik een intellectueel als u niet aanraden” - waarop Havank briesend de winkel verliet.’

Havank wist natuurlijk best hoe populair hij was. (In 1959, om een idee te geven, werden in totaal 165 000 Havanks verkocht.) In vrijwel elke boekenkast stonden in die tijd een paar van zijn Zwarte

Beertjes. Iedereen kende de veelgebruikte uitspraak van De Schaduw: ‘Merkwaardig, om niet te zeggen hóógst merkwaardig.’ En ik herinner me, uit mijn middelbare-schooldagen, eind jaren veertig, wel meer komische uitdrukkingen die rechtstreeks uit het jaarlijkse Havankje kwamen. (‘Mijn hemmetjes zitten dubbel,’ zei De Schaduw.)

Het is hier, denk ik, de plaats voor wat cijfers, die ik heb ontleend aan *Moordboeken* (1984), een door Maarten Bronkhorst in eigen beheer samengestelde bibliografie. In de jaren dertig (1930-1939) telde hij 157 Nederlandse misdaadromans, waarvan 16 van Ivans, 10 van Havank, 7 van Willy Corsari (en de 5 bekende van F.R. Eckmar = Jan de Hartog). In de jaren vijftig (dus van 1950-1959) waren dat er achttien meer: 175.

Ik geef (omdat het tenslotte om 1954 gaat) ook de aantallen per jaar: in 1950: 10, in 1951: 9, in 1952: 13, in 1953: 23, in 1954: 24, in 1955: 25, in 1956: 17, in 1957: 18, in 1958: 13, en in 1959: 22. Let op: ook in 1939 én ook in 1969 verschenen er 22 Nederlandse misdaadboeken.

In de jaren zestig klom het aantal verschenen titels tot 190. Daarna begon het flink te minderen, om in de jaren tachtig weer langzaam omhoog te kruipen. In 1994 moest de jury die de jaarlijkse Gouden Strop bepaalt (de prijs voor het beste misdaadboek, ingesteld door het Genootschap van Nederlandstalige Misdaadauteurs en gesponsord door de boekhandelsketen Bruna) 37 boeken lezen - maar daar zijn, eendracht maakt macht, ook de Vlaamse bij inbegrepen.

Simon Vestdijk was als student een tijdje verslaafd aan Ivans, hij had, schreef hij, bijna zijn studie niet afgemaakt ‘wegens verregaande verslingering’. Hij kocht aan een kiosk tegelijk alles wat van Ivans verkrijgbaar was: ‘Deze patriottische stap heeft mij nooit berouwd.’ ‘Dan begon ik te lezen, mij tot diep in de nacht te verdiepen in Ivans' kranige creatie, Geoffry Gill geheten, al had hij misschien beter Boomsma kunnen heten wanneer men dan toch van Conan Doyle wilde gappen.’

Vestdijk deed deze bekentenis in *Marionettenspel met de dood* (Ooievaarpocket, 10 000 ex., 1957), een speelse dialoog over het wezen van de detective-story, samen met dr. S. Dresden. Het opmerkelijke is dat Ivans (daardoor) de enige Nederlandse misdaadschrijver is die in die dialogen over het wezen voorkomt. Jacques den Haan schreef in 1953 (*Moord in geschrifte*) een essay over ‘het verval’ in het detective-genre - en dan bedoelt hij de Engelse produktie, er wordt geen Nederlands boek genoemd. Dr. P.H. de Vries voegde aan zijn dissertatie *Poe and after* (1956) de stelling toe: ‘Misdaad gedijt niet in het Nederlandse klimaat’ - hij schonk er dus ook nauwelijks aandacht aan.

De hoogleraar Dresden stelde (in een van de dialogen): ‘Het detectiveverhaal wordt dan ook niet alleen een vlucht uit de gewone werkelijkheid (wat iedere roman in zekere zin is), maar voor de intellectueel bovendien ook nog een escape uit zijn werk.’ En Vestdijk voegde aan deze ‘bereidheid der intellectuelen tot *Conan*ine-schuiven’ nog toe dat juist geleerden naar ‘detectives’ grijpen omdat het hun een surrogaat biedt voor het praktisch handelen, waarin zij, al dan niet noodgedwongen, vaak zo jammerlijk te kort schieten. (Al moet hij toegeven dat de staatsman Colijn ook een groot detective-verslinder was en tóch man van de daad.)

Het is duidelijk: in de jaren veertig en vijftig was het ‘detectiefje’ vooral een intellectueel tijdverdrijf, en dan ging het níét om, een enkele uitzondering daargelaten, een Nederlands boek. Zie ook de Leeuwarder boekhandelaar die Havank zijn eigen werk afraadde. Zie ook prof. G. van der Leeuw, die in *De Gids* (1944) schreef over het detectiveverhaal als spiegel van de tijd, en daarin de nadruk legde op het feit dat juist zo ontzettend veel hoogleraren van het genre genoten. Zelden zal er een tijdperk in de letteren geweest zijn dat zovele hooggeleerde geesten zich ‘lezend over de misdaad’ (prof. W. Nagel, 1953) bogen en daarbij een bij uitstek buitenlands genre niet alleen determineerden maar ook inlijfden.

Het ligt voor de hand dat bij zo'n vacuüm er ook velen waren die probeerden het gat in de markt op te vullen. Het detectiefje, met zijn vaste en ogenschijnlijk makkelijke stramien, heeft altijd al een grote

aantrekkingskracht gehad op de amateur-schrijver (iedereen kan het). Maar in die dagen was het aanbod van hen die het ook eens wilden proberen bijzonder groot. Jaap Romijn, redacteur bij uitgeverij A.W. Bruna, in die dagen dé uitgever van ontspanningslectuur, vertelde later (*Haagse Post*, 1982) dat de brievenbesteller toen elke dag wel een manuscript in de bus wierp. Het overgrote deel daarvan was, volgens Romijn, onbruikbaar.

Toch waren er in die tijd opvallend veel intellectuelen die hun poging om ook eens een detectiefje te schrijven door gretige uitgevers beloond zagen. Bekende humoristen schreven een speurdersverhaal: Carmiggelt in 1941 (*Johan Justus Jacob*); Godfried Bomans in 1948 (de zeer parodistische *Avonturen van Bill Clifford*); Eli Asser in 1953 (*Wegens sterfgeval gesloten*). Bekende vertalers deden het: J.F. Kliphuis in 1946 (*Recht zonder wet*) en in 1955 (*De groene tijger*); Halbo C. Kool in 1948 (*Een roos in het knoopsgat*). Schrijfsters als Harriet Freezer: in 1948 (*Raadsels in Randerveen*) en in 1955 (*Moorddadige meimaand*); Marjolein de Vos in 1964 (*Moord in de manège*); Madzy Ford in 1953 (*De speurder zoekt een spook*) en in 1955 (*Krenten en rozijnen*).

En natuurlijk, al waren het er gezien de belangstelling eigenlijk maar weinig, ook de hoogleraren. De befaamde historicus, prof. P. Geyl, in 1946 (*Moord op de plas*); prof. L.G. van der Wal onder het pseudoniem Tjalling Dix in 1954 (*Een kogel voor Oedipus*) en in 1957 (*Moord op het eindexamen*). Jacques Presser werd hierboven al gesignaleerd; hij schreef na *Moord in Meppel* (1953, onder pseudoniem) er nog twee onder eigen naam (in 1962 en 1965). Hoe de lezende hoogleraren tóén over Pressers detectivedebuut hebben gedacht weet ik niet, maar nu is het bijna onleesbaar door de vele knipogen naar de lezer. Na het eerste lijk wordt van de politiedokter afscheid genomen ‘tot het volgende lijk’ want zo gaat

Eli Asser (1922) in zijn woning, 26 maart 1955. Assers *Wegens sterfgeval gesloten* is meer een grappig midadigersverhaal dan een detective. ‘De humor van Asser is veel leutiger weer, sluit veel meer bij die van Havank aan - typerend is bv. de keus van de namen in het boek, we treffen o.a. mensen aan die Bromstraal, Bruidsuiker, Van Fare en De Wind van Voren heten. Bij Asser krijgt men helemaal sterk het idee dat hij eigenlijk geen moment een “serieuze detective” heeft willen schrijven, zij het dan in een humoristisch gewaad gestoken’ (Buddingh' in: *Vandaag* II, p.238).
Foto Particam Pictures/Henk Jonker/Spaarnestad Fotoarchief

het in dit soort boeken. De vermoorde heeft ‘al te fors gespeculeerd in aandelen’ deelt de auteur vast mee, want, voegt hij eraan toe: de lezer die gauw in het laatste hoofdstuk heeft gekeken weet het tóch al. Terwijl Presser ook de politieman die hij de moord laat ontrafelen er fijntjes aan herinnert dat hij zonder de schrijver die het lijk neerlegde er niets van zou bakken. En er waren natuurlijk ook echte schrijvers - ik heb het nu dus over de beoefenaren der letterkunde - die het genre verkenden. C. Buddingh' schreef in 1953 de detective *Vrijwel op slag*; hij pleitte het jaar daarop in een artikel voor ‘een Nederlandse detectiveroman met een eigen karakter’: een vaderlandse misdaad opgelost door een Nederlandse politieman. Ook in 1953 debuteerde Ab Visser met *Uitnodiging tot moord*. Die puzzelroman is in 1981 nóg eens uitgebracht, in een omnibus onder de titel *3 klassieken uit de Nederlandse misdaadliteratuur*, samen met *Moord* (1931) van August Defresne en *Romance in F-dur* (1934) van Ben van Eysselsteijn. In het voorwoord van die omnibus verdedigde Ab Visser het samenbrengen van die drie boeken met een aantal argumenten. Een van die argumenten was dat de omnibus drie klassieke puzzelromans bevatte, waarin het speurwerk verricht werd door een politieman die ongetrouwd was. Dat paste in de traditie: ook Dupin (van Edgar Allan Poe), Sherlock Holmes en Hercule Poirot waren vrijgezel!

Visser schreef in dat voorwoord ook: ‘Doordat wij alle drie uit de sector van de officiële literatuur komen en de detectiveroman min of meer als experiment (“entertainment”) gebruikten, mag ik zonder onbescheiden te zijn wel zeggen dat onze stijl beter is dan die van de gemiddelde traditionele detectiveroman. Tevens hebben wij, en ik geloof met succes, onze personages er een psychologische dimensie bij gegeven, een dimensie die maar al te vaak in de romans van dit genre ontbreekt.’

Dat was even mooi gezegd. Ab Visser kwam met die alinea terug op het debat dat in de jaren vijftig - toen al die intellectuelen ‘studies’ over de detective schreven - in alle hevigheid woedde: hoort het genre nu bij de literatuur of niet? Een vraagstuk dat Ab Visser, die op bewonderenswaardige wijze zijn leven lang propagandist van de misdaadliteratuur was, altijd bezig heeft gehouden. Hij doopte het genre tot ‘stiefkind’ van de letterkunde - en bleef pleiten voor erkenning.

Dat was dus even mooi gezegd. Maar Ab Visser schreef met zijn *Uitnodiging tot moord* (1953) een parodie op het genre. Vissers boek verhaalt van een dichter die op uitnodiging van zijn tante naar een dorpje in het oosten van ons land gaat (in de hoop van haar wat geld te lenen, want dichters zijn uiteraard arm). In het huis van die tante treft hij andere genodigden - de gastvrouw is mysterieus afwezig, en blijkt later vermoord. De genodigden blijven op een zeer gezochte manier bij elkaar totdat de plaatselijke politieman, aan de hand van kinderversjes, de oplossing en dus de moordenaar vindt. Agatha Christie dus. Met het verschil dat die grootmeesteres zo'n maffe plot logisch kan laten lijken, terwijl Visser de lezer er steeds aan herinnert dat het een puzzelroman is.

Verder berijdt Visser met nadruk het literaire stokpaardje. Op een gegeven moment ontdekt de dichter dat op de zolder van tante, nog ingepakt, de hele oplaag van zijn dichtbundel ligt. Geheime mecenas, of schaamde ze zich over haar neef? Het geeft Visser in ieder geval de gelegenheid uitvoerig te klagen over de geringe appreciatie van de kunstenaar; én hij gebruikt het dus om de dichter tot verdachte te maken: zij zou door het opkopen van alle bundels de glorieuze ontplooiing van een dichterschap in de weg hebben gestaan.

Wie bij het feit dat én Ab Visser én Jacques Presser beiden zo duidelijk het genre parodiëren ook nog al die zinnen telt waarbij de auteurs zich op (methoden à la) Sherlock Holmes beroepen, mag rustig concluderen dat de klassieke speurdersroman voor zover die in 1953-1954 in ons land bestond, in verval was. (In Engeland stelde W. Somerset Maugham het in 1952 met alle duidelijkheid: ‘I believe the detective story [...] is dead’ in *The Decline and Fall of the Detective Story*.)

Verval of niet, juist door de herkenbare formule bleef dat gevoel: ‘Iedereen met een beetje hersens moet zo'n boekje kunnen schrijven’ bestaan. Dat heeft, in 1950, de in Den Haag wonende zevenenvijftig jaar

oude mevrouw Marga Wierdels-Monsma in ieder geval gezegd tegen haar zuster, de veertien jaar jongere mevrouw Hilde Paauwe-Monsma. Beide dames, de eerste weduwe, de tweede gescheiden, woonden samen en de opmerking over ‘zo'n boekje’ leidde tot een soort weddenschap, en die leidde weer tot een soort werkverdeling. Hilde bedacht (het meeste) van de plot en Marga deed (het meeste van) het schrijfwerk. Maar niemand mocht het weten, het pseudoniem Martin Mons werd angstvallig bewaakt en pas kort voor de dood van de dames (Marga stierf vijf weken na Hilde, in 1964) onthuld.

Mons' debuut, *De carnavalsmoord* (1951), is een paar maal herdrukt, maar daarna ontstond er een soort vaste lezerskring; de gemiddelde verkoop van een *Mons* was 5000 exemplaren, beduidend minder dan Christie of Havank. Toen de dames eenmaal in het gareel liepen ging het snel, ze schreven er twee à drie per jaar. Tussen 1951-1964 in totaal tweeëndertig, waarvan vijfentwintig met inspecteur Pieter Auguste Perquin. Natuurlijk, tóch nog een buitenlandse naam (de inspecteur was óók getrouwd met een Française), maar verder zeer Nederlands. En zo leesbaar dat een tiental boeken in de jaren tachtig, enigszins aangepast, opnieuw door uitgeverij Sijthoff op de markt werd gebracht - wel met minder succes. De dames Monsma hadden in hun hoogtijdagen al een hang naar de goeie ouwe tijd van vroeger, hun stijl was helder maar toch een beetje vooroorlogs, wat vooral te merken was aan hun aandacht voor etiquette en voor de mode. Dames droegen nog een *guimpe* (volgens Van Dale een tulen halsbedekking met baleinen, ook wel gimpje) of ‘een zwarte mantel met gitten, zoals bedaagde dames die dertig jaar geleden plachten te dragen, terwijl de aigrettes van het hoedje dat op haar dun, ijzergrauw haar rust en onder haar kin met linten is vastgebonden, trillen bij elke beweging’.

Met Mons is de formuleschrijver - met de vaste, iedereen aftroevende speurder, en de vaste onthulling (het laatste bedrijf) aan het slot - weer terug in Nederland, na het potje dat Havank ervan gemaakt had.

Een jaar later, in 1952, startte nog een formuleschrijver: Jan de Winter, die tot ver in de jaren zestig de avonturen van een Limburgse politieman, inspecteur Paul Nijst, boekstaafde. Hoe jongensboekachtig-sensationeel dat gebeurde is al aan de titels te zien: *Rumour in Rotterdam, Bravour in Brazilië, Hellekermis in Helmond* en *Gruwel in Gouda*. Het was heel érg toen wat die misdadigers allemaal in hun schild voerden.

Weer een jaar later, in 1953 dus - de wederopbouw van de Nederlandse misdaadroman krijgt heuse contouren - debuteert de grootmeester van het tijdperk: W.H. van Eemlandt. Hij was nog ouder dan de dames Monsma: vierenzestig. Oud-ambtenaar in Indië, en na de oorlog werkzaam geweest bij de Fiscale Recherche. Hij heette Haasse, maar koos voor een pseudoniem om zijn schrijvende dochter Hella niet voor de voeten te lopen. Van Eemlandt leverde een wonderbaarlijke prestatie. Niet alleen schreef hij in drie jaar twaalf opmerkelijke politieromans (drie in 1953, vier in 1954, vijf in 1955) maar ze waren nog perfect ook. (Na zijn dood, in 1955, lagen er nog meer manuscripten klaar, waaronder twee onvoltooide die later werden afgemaakt, één door Hella S. Haasse, de andere door Joop van den Broek.)

Van Eemlandts speurder was de Amsterdamse commissaris van politie Arend van Houthem, een goed beschreven figuur met professionele trekjes à la Maigret. Maar zijn werkmethode was strikt volgens de boekjes. Van Eemlandts plots waren uiterst inventief, technisch zeer gedetailleerd, en zijn met de charme van de duidelijke gedateerdheid nog zeer leesbaar. Zijn debuut *Arabeske in purper* gaat over een mooie,

internationale fraude. *Kogels bij het dessert* is een ouderwetse situatiemoord in de Amsterdamse grachtengordel-van-toen. *Schatgravers aan de Amstel* gaat over dé misdaad van die tijd: een stevige kraak - het werd, in navolging van de Franse succesfilms in de bioscoop gebracht als *Rififi in Amsterdam*. En met *Een Rubens op drift* was Van Eemlandt zijn tijd vooruit: een miljonair laat een Rubens uit het Rijksmuseum halen.

Van Eemlandt vatte de draad op die Ivans in 1935 had laten vallen: de breed opgezette puzzelmisdaad, in de Sherlockiaanse traditie, geheel voldoend aan de spelregels.

Van Eemlandt was geen begaafd schrijver. Als

verteller was hij traag, van een soms monotone gezapigheid, en zijn dialogen waren geen spreekmaar schrijftaal. En toch werd hij een kleine bestseller. Hoe kan dat? Het antwoord kan met enige deductie gevonden worden. Dat Agatha Christie nu (in 1994) nog steeds gelezen wordt (al is het vooral door schoolgaande jeugd - de rest kent haar al), dat Sherlock Holmes nog steeds fascineert, en dat Ivans en Van Eemlandt voor de geïnteresseerde nog steeds leesbaar zijn, is zonder twijfel te danken aan de voor dat genre geldende spelregels. Die harde formule eist geen gezeur, geen uitgebreide familieomstandigheden van de speurder, geen gejerimieer over de ellende in de wereld, geen gepsychologiseer, geen onlogische krankzinnigheid, geen erotische uitweidingen en geen nodeloos geweld - alles draait om de logische oplossing van een liefst ingenieus en raadselachtig probleem. De doorsneelezer in misdaadland houdt van traditie: met een vaste speurder en een duidelijke formule is de herkenning het grootst. Van Eemlandt bewees, in 1954, dat een detectivestory in de Sherlockiaanse opvatting nog perfect mogelijk was - en tegelijk ook dat het eigenlijk uit de tijd was.

Terwijl de serie-schrijvers zich in slagorde schaarden was ook uitgeverij Bruna op zoek. Op die uitgeverij werd beseft dat Havank zijn beste tijd gehad had (het kostte steeds meer moeite hem aan het werk te houden). Jaap Romijn, de redacteur, zocht in een duidelijke richting: een detective die aansloot bij het betere publiek, bij de intellectuele verlangens van die tijd. Romijn probeerde een aantal bekende auteurs (Jo Boer, bij voorbeeld, en Louis Paul Boon) zover te krijgen dat ze zich aan de misdaad zouden wagen, maar zijn pogingen liepen op niets uit. Uit gesprekken met Bette de Vries (als Eva Raedt-de Canter een populair schrijfster) ontstond het idee voor een prijsvraag. De beroemde Brunaprijsvraag van 1952. Honderdnegenenzestig manuscripten werden ingezonden. Hoofdprijs was publikatie en het voor die tijd aardige bedrag van tweeduizend gulden. In de jury zaten, naast Eva Raedt-de Canter: Max Dendermonde, mr. Jan Derks en mr. E. Elias. De inzendingen waren onder pseudoniem.

Omslag van *Moord en mooie handel* (1953) van Theo M. Eerdmans (1922). ‘Eerdmans weet met Hemingway, dat men vaak meer bereikt door te suggereren, dan door te beschrijven. Bovendien proeft men steeds een zekere ironie, men merkt duidelijk dat Eerdmans de gevaren van deze “keihardgekookte school” zelf heel goed inziet [...]’ (Buddingh' in: *Vandaag* II, p.243).
Omslagontwerp [T.] van Bemmel/Particuliere collectie

Omslag van *Inspecteur Perquin gaat met vacantie* (1953) van Martin Mons. Martin Mons is het collectieve pseudoniem van de gezusters Hildegard Saskia Monsma (1906-1964) en Margrete Anna Wierdels-Monsma (1892-1964). Van de domineesdochters verschenen tussen 1952 en 1964 - de laatste detective werd postuum uitgegeven - tweeëndertig detectiveromans, vrijwel alle met inspecteur Perquin in de hoofdrol.
Omslagontwerp E. Wijnans/Collectie Intermedia BV

W.H. van Eemlandt heeft later verteld dat hij aan de wedstrijd had meegedaan. Dat laat zien dat de jury naar beter schrijven en originelere plots op zoek was. De kwaliteit van de inzendingen werd zo hoog bevonden dat naast de drie winnaars (Joop van den Broek, Eline Capit en Bob van Oyen = Jan van Beek, ambtenaar bij de provinciale griffie in Gelderland) nog eens vier troostprijzen werden vergeven én uitgegeven (Ab Visser, Madzy Ford, Bert Japin en Josine Reuling). Zeven debutanten.

Zeven debutanten in 1953. Een jaar dat toch al rijk was omdat Van Eemlandt zijn eerste boeken publiceerde. En dat als pluspunt ook het debuut van Theo M. Eerdmans kon noteren. Diens boek (*Moord en mooie handel*) verscheen bij De Arbeiderspers, een uitgeverij die toen zakelijk gelieerd was aan *Het Vrije Volk*, waar Eerdmans journalist was. Eerdmans dacht, net als iedereen, dat een detective schrijven eenvoudig was, maar het bleek een ambacht waar hij niet voor geschikt was. Zijn plot was dermate ingewikkeld (en ook nog met inside-grappen: de ergste boef is rooie Theo - hij had zelf rood haar) dat alle spanning - toch ook iets dat meetelt - verdween in de moeite de intrige te volgen. Het verhaal gaat, opmerkelijk voor die dagen, over verdovende middelen die via nachtclubs in de roulatie werden gebracht. Maar de toon was anders. Eerdmans schreef normaal Nederlands, dus niet plechtstatig (als Mons, als Van Eemlandt), niet koddig (als Havank). Hij schreef over bars en cafés en over journalisten die zopen en in ieder geval graag naar wijven kéken. Hij schreef, nu nog herkenbaar, over de dingen die hij als journalist meemaakte of waarover hij van collega's in zijn stamkroeg hoorde. Als spannend boek mislukt, maar in ieder geval werd aan de realiteit geroken.

Een groot verschil met Ab Visser (troostprijs in de Bruna-wedstrijd), die zichzelf bewust een beperking had opgelegd. In het al geciteerde voorwoord bij de omnibus-uitgave van *Uitnodiging tot moord* schreef hij: ‘Mijn roman heb ik, overeenkomstig de *regels van het spel*, kuis en indien men wil preuts gehouden, ofschoon er een liefdesverhaal-met-happy-end in verweven is.’ Het zal Ab Visser achteraf - toen hij dat voorwoord schreef - ook wel gespeten hebben. De lezer van nu fronst zelfs de wenkbrauwen van ongeloof: zo onzinnig kuis en *Libelle*-achtig kan een ondernemende man, laat staan een dichter, niet zijn.

Vestdijk vond zulke boekjes pervers, juist omdat er ‘niet in gevrejen wordt’. Van Eemlandt vond, tussen al die boeken in, zelfs tijd voor een artikel waarin hij de regels van het spel nog eens benadrukte. Hij zag met angst en beven hoe het genre werd aangetast door een golf van geweld en erotiek - hij zag hoe in de kiosk de vertalingen van Peter Cheyney (met Lemmy Caution), James Hadley Chase en Mickey Spillane oprukten. En hoe vele intellectuelen van Dorothy L. Sayers overstapten naar Raymond Chandler, de vader van de ‘hard boiled’- school.

In het buitenland, in het Angelsaksische Mekka van de misdaad, was de puzzel al aan het verdrinken in de golf van de thriller. In Nederland werd alleen nog maar aan het verval meegewerkt door parodieën, door koddigheid en door zachtjes de hand met de spelregels te lichten.

Bij kapitein IJsvogel (Bob van Oyen, derde prijs bij Bruna) komen al ‘zinnelijke wijven’ voor, wordt nog raar gereageerd op, maar wel in gewone taal gesproken over mannen die vreemdgaan of ervan verdacht worden zich in het openbaar vertoond te hebben met een publieke vrouw. Bij Bert Japin (*Post voor een dode*, 1954) wordt nog heftig gepuzzeld, maar het lijk van een vrouw valt tenminste van de trap met het

geluid van een scheurende meelzak. Directeuren worden verondersteld hun secretaresses ‘af te lebberen’. En een del in goudkleurige peignoir biedt zich, met smachtende lady-croonersstem aan. ‘Haar lippen naderden dicht mijn mond, en dat deed mijn weerzin weer ontwaken. Ik duwde haar van me af. “Aha,” zei ik met opzettelijke grofheid. “Gaan we dat wapen hanteren! Dat is nog een beetje gevaarlijker dan een pistool, liefje!” Haar ogen schoten vuur. Ze deed opnieuw een stap in mijn richting, met gebalde vuisten, alsof ze me wilde slaan. “Schoft!” hijgde ze.’

‘De meeste Nederlandse detectives ruiken vanzelf naar spruitjes, zoals de Amerikaanse pockets van-

zelf ruiken naar bloed en sperma.' Een stelling van Joop van den Broek, winnaar van die Bruna-prijsvraag. Hij had, als radioverslaggever in Indië tijdens de Nederlandse acties, veel van die Amerikaanse pockets gelezen. Zijn boek *Parels voor Nadra* baseerde hij op een zaak die hij meemaakte: pandhuizen die door de Jappen waren leeggeroofd. Zijn verhaal had niets met een puzzel te maken, maar ging over mensen van vlees en bloed, en over motieven die herkenbaar en 'actueel' waren. Zijn hoofdpersoon was geen geniale speurder, maar een fotograaf, Lex van der Tuyn-Walema, die ook wel fouten maakte (en dus in sommige recensies het etiket 'antiheld' kreeg opgeplakt).

Parels voor Nadra was een mijlpaal, de eerste Nederlandse thriller. Van den Broek nam bewust als hoofdpersoon een fotograaf: 'Die kunnen kijken, observeren. Later is Van der Tuyn ook steeds meer journalist geworden, dingen gaan uitzoeken.' Van den Broek stuurde zijn fotograaf naar uithoeken van de wereld. In 1954 naar Casablanca. Datzelfde jaar verscheen van hem ook *Oponthoud in Rome*, bij uitzondering met een hoofdpersoon die Nick Tebra heet en niet aan Sherlock Holmes refereert, maar aan de Hollywoodse B-films. 'Het meisje keek naar me en ik wilde haar kussen, zo hard, dat er iets in haar lichaam van zou kraken.'

'Er is', zei Van den Broek in een interview (*Vrij Nederland*, 16 oktober 1982), 'in het begin wel eens een aanmerking gemaakt over het gebruik van seks. Ik heb natuurlijk last van mijn roomse verleden: óf sletten óf madonna's.' Maar zelfs met die handicap liet hij alle misdaadauteurs van toen ver achter zich.

Niet iedereen erkende de allure van Van den Broek. Een recensie in *Vrij Nederland* (27 juni 1953) vond het om te huilen, dit 'dieptepunt van naakt en dierlijk cynisme, waarmee de leden van de bekronende jury voorgoed hun goede naam hebben verspeeld'.

De verkoop van Van den Broek was 'bevredigend', terwijl het werk van Van Eemlandt in stapels bij de kassa lag. De vernieuwing in het misdaadgenre zou pas in de jaren zestig op gang komen: het bloed werd echt vers. Toen de Nederlandse misdaadauteurs een jaarlijkse prijs bedachten voor het beste spannende boek kreeg die de naam De Gouden Strop. Naar de titel van de thriller die Joop van den Broek in 1982 publiceerde - en in dat gebaar zat de waardering voor een pionier.

Achteraf valt dus vast te stellen dat 1953 hét grote misdaadjaar van dat decennium was. Maar er waren puzzelende speurders die het toen al gewoon afleidden uit het feit dat een jaar later het Letterkundig Museum werd gesticht.

De schrijvers van detectives in beeld

W.H. van Eemlandt (pseudoniem van W.H. Haasse, 1889-1955) links en Willem van Iependaal (pseudoniem van Willem van der Kulk, 1891-1970), 1955. Van Iependaal ergerde zich dusdanig aan de boeken van Hendrik Voordewind (*De commissaris vertelt, De commissaris vertelt verder* en *De commissaris vertelt door*) dat hij zich genoodzaakt zag tot de 'snaakse' reactie *De commissaris kan me nog meer vertellen* (1951). Foto Ben van Meerendonk/ AHF/Stichting IISG/NLMD

Omslag van *Een Rubens op drift*, een verhaal waarmee Van Eemlandt zijn tijd vooruit was. Een schilderijendiefstal uit het Rijksmuseum in opdracht van een miljonair. Het boek is opgedragen aan zijn vrouw.
Omslagontwerp Doeve/Particuliere collectie

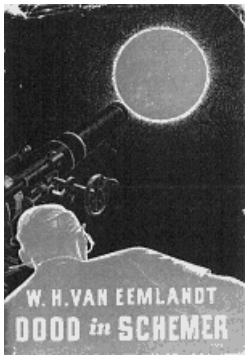

Omslag van *Dood in schemer* van W.H. van Eemlandt. Van Eemlandt debuteerde op vierenzestigjarige leeftijd met *Arabeske in purper* (1953). De door hem geïntroduceerde 'speurder', commissaris Aart van Houthem, zou drie jaar lang in maar liefst twaalf boeken misdaden oplossen. Hij werd in zijn werk zo levensecht beschreven dat Van Eemlandt door politiekorpsen in den lande regelmatig werd uitgenodigd om lezingen te geven over de misdaadbestrijding.
Omslagontwerp Doeve/ Particuliere collectie

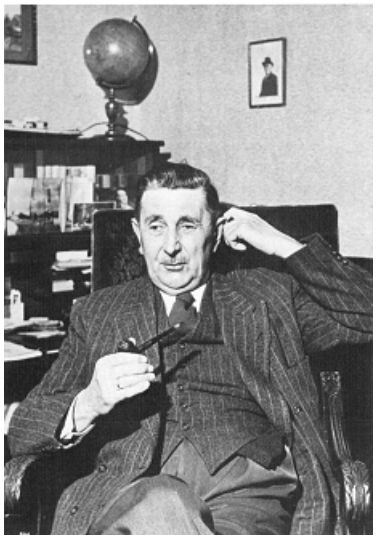

Oud-politiecommissaris Hendrik Voordewind (1887-1972). '"Schrijf een boek over je belevenissen; niemand weet zoveel van de onderwereld als jij", zeiden vrienden van commissaris Voordewind [...] Commissaris Voordewind gaf weliswaar elke uitgever nul op het rekest, maar toen er één juist een kop thee langer bleef zitten dan zijn voorgangers zei hij toch ja. [...] "Ik timmerde er op mijn machine een stelletje verhalen uit in procesverbaal-stijl en zond de kopij ongecorrigeerd naar zijn huis." Het boek kwam nog uit ook. "Hoeveel denk je dat ik er verkocht heb?" vroeg de uitgever een maand later door de telefoon. "Vijftig", zei de commissaris. Het bleef stil aan de andere kant. "Nou, misschien vijfentwintig." "Tweeduizend", klonk het juichend uit de hoorn. Toen was het hek van de dam. "Ik heb mijn geld nog nooit zo makkelijk verdiend," vertelt de commissaris' (*De Tijd*, 3 augustus 1957).

Foto Particam Pictures/Henk Jonker/Spaarnestad Fotoarchief

Omslag van *IJsvogel en de rebel* (1954) van Bob van Oyen (pseudoniem van Jan van Beek, 1919). Van Oyen debuteerde in 1953 in de misdaadliteratuur met *Na afloop moord*, dat bekroond werd in de detectiveprijsvraag van Bruna. In zijn boeken introduceerde hij kapitein Victor IJsvogel van de Koninklijke Nederlandse Marechaussee. 'Het aantal boeken over deze originele speurder bleef maar tot vijf beperkt, maar de omgeving waarin ze spelen en de gekruide taal die er soms in gebezigd wordt, bewijzen dat er inmiddels in het Nederlandse detectivewereldje iets veranderd was' (Jan C. Roosendaal in: *Moord en doodslag*, p. 250).
Omslagontwerp Dick Bruna/ Particuliere collectie

Omslag van *Vrijwel op slag* (1953) van C. Buddingh' (1918-1985). Buddingh' schreef het artikel ‘De Nederlandse detectiveroman’ (in: *Vandaag* II, oktober 1954), waarin hij het genre in het algemeen én een aantal Nederlandse auteurs in het bijzonder zeer kritisch bespreekt. ‘De Nederlandse detective hoort, wil zij een eigen sfeer en karakter hebben, m.i. in een Nederlandse omgeving, onder Nederlandse mensen te spelen, en de door een Nederlander gepleegde moord tot klaarheid worden gebracht.’ Omslagontwerp Dick Bruna/ Particuliere collectie

Hildegard Saskia Monsma (1906-1964), bovenste foto, en Margrete Anna Wierdels-Monsma (1892-1964) zijn getuige van het huwelijk van Hildes dochter. Onder haar eigen naam schreef Margrete Wierdels-Monsma in de tweede helft van de jaren veertig twee historische romans, *Klokke Roeland* (1946) en *Het lachen van Dionusios* (1949). Geen van beide dames wilde tijdens hun leven hun pseudoniem prijsgeven. Het resultaat was een dubbelleven van bijna veertien jaar. ‘Als er plotseling bezoek kwam, terwijl Marga nog zat te schrijven, rekte Hilda de ontvangst in de hal tot haar zuster het papier uit de machine gerukt en met de rest van het manuscript in een la had geveegd’ (*Haagse Post*, 2 mei 1964).
Particuliere collectie/NLMD

Omslag van *Koffie verkeerd* van Martin Mons. Aanvankelijk had de uitgever bezwaar tegen de titel aangezien men bij 'koffie verkeerd' niet direct aan een detectiveroman zou denken. De dames Monsma hielden echter vast ('ze waren bepaald koppig bij de correctie'), zoals in een brief van Hilde Monsma aan Sijthoff te lezen is: 'De titel zou ik liever zo laten. Er bestaat een detectiveverhaal van Wilkie Collins, een verhaal dat tot de klassieken op dit gebied wordt gerekend en dat is getiteld: THE BITER BIT. Tegen deze titel zou haast in nog grotere mate het bezwaar gelden dat de firma Sijthoff oppert tegen KOFFIE VERKEERD, ik heb echter van een dergelijk bezwaar nog nooit horen reppen' (1 juni 1954 / collectie UB Leiden).
Omslagontwerp E. Wijnans/ Collectie Intermedia BV

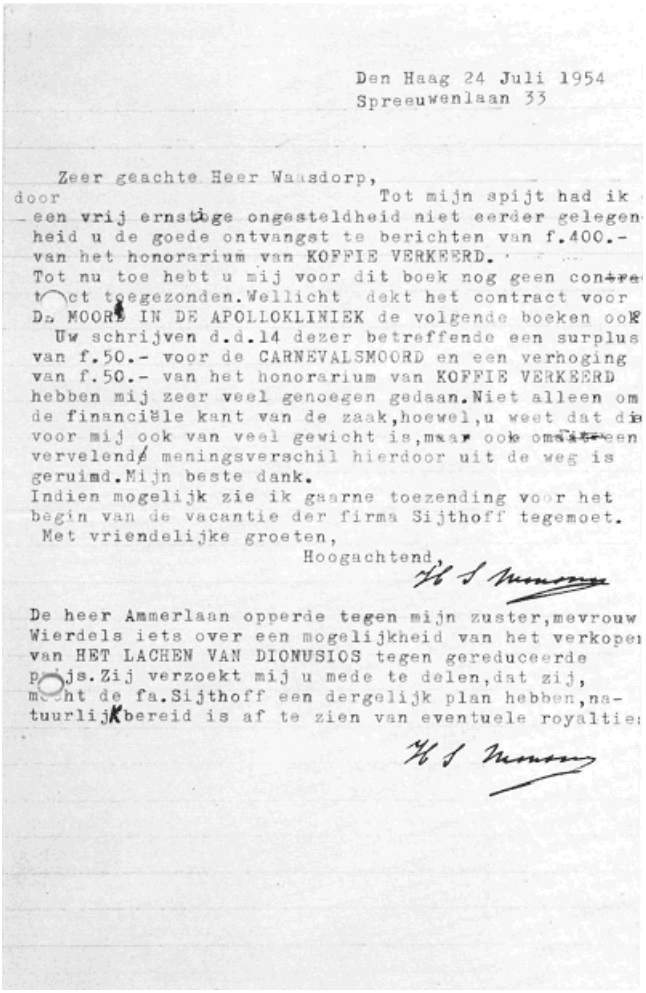

Den Haag 24 Juli 1954
Spreeuwenlaan 33

Zeer geachte Heer Waasdorp,

door Tot mijn spijt had ik een vrij ernstige ongesteldheid niet eerder gelegenheid u de goede ontvangst te berichten van f.400.- van het honorarium van KOFFIE VERKEERD.
Tot nu toe hebt u mij voor dit boek nog geen contract toegezonden. Wellicht dekt het contract voor De MOORD IN DE APOLLOKLINIEK de volgende boeken ook?
Uw schrijven d.d.14 dezer betreffende een surplus van f.50.- voor de CARNEVALSMOORD en een verhoging van f.50.- van het honorarium van KOFFIE VERKEERD hebben mij zeer veel genoegen gedaan. Niet alleen om de financiële kant van de zaak, hoewel, u weet dat die voor mij ook van veel gewicht is, maar ook omdat een vervelend meningsverschil hierdoor uit de weg is geruimd. Mijn beste dank.
Indien mogelijk zie ik gaarne toezending voor het begin van de vacantie der firma Sijthoff tegemoet.
Met vriendelijke groeten,
Hoogachtend,
H. J. Monsma

De heer Ammerlaan opperde tegen mijn zuster, mevrouw Wierdels iets over een mogelijkheid van het verkopen van HET LACHEN VAN DIONUSIOS tegen gereduceerde prijs. Zij verzoekt mij u mede te delen, dat zij, mocht de fa. Sijthoff een dergelijk plan hebben, natuurlijk bereid is af te zien van eventuele royalties.
H. J. Monsma

Brief van Hilde Monsma aan de heer Waasdorp van uitgeverij Sijthoff over aanvullende honoraria voor een aantal detectiveromans, 24 juli 1954. *De carnavalsmoord*, het debuut van de zusters Monsma,

verscheen in 1952. Het boek ontstond uit een soort weddenschap. ‘Marga meende dat iedereen met een beetje verstand wel een detective zou kunnen schrijven’ (*Haagse Post*, 2 mei 1964).
Collectie Universiteitsbibliotheek Leiden

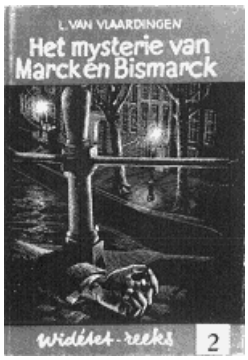

Omslag van *Het mysterie van Marck en Bismarck* van Lennart van Vlaardingen. De detectiveroman verscheen als deel 2 in de Widétet-Reeks van uitgeverij Strengholt.
Omslagontwerp Frans Mettes/ Particuliere collectie

Omslag van *Circus Mikkenie*, de vijfentwintigste Havank. Het boek is opgedragen aan Frans Mikkenie, de directeur van het Nationale Nederlandse Circus, en zijn vrouw Vibeke. Mikkenie overleed op 25 juli 1954. Kwade tongen beweerden na publikatie dat Havank zijn pen meer in de alcohol dan in de inkt had gedoopt. De schrijver zelf vertrouwde een van zijn vrienden toe: 'Als detective is het natuurlijk een rotboek, maar toch hecht ik eraan omdat het in Leeuwarden speelt' (*In de schaduw van Havank*, p. 47). Omslagontwerp Dick Bruna/ Particuliere collectie.

Josine Reuling (1899-1962) leidde tijdens haar jeugd een zwervend bestaan; haar ouders waren operazangers die voornamelijk in Frankrijk en Rusland werkten. In 1916 keerde zij met haar vader - haar moeder was inmiddels overleden - terug naar Nederland. Tijdens de tweede wereldoorlog verbleef zij in het zuidwesten van Frankrijk. De ervaringen die zij in het buitenland opdeed verwerkte zij in verschillende romans. Ook schreef zij een paar kinderboeken. Voor haar detectiveroman *Poeder en*

parels (1953) kreeg zij de troostprijs in de detectiveprijsvraag van Bruna. In een interview met Marijke van Raephorst vertelt ze: '[...] voor dat genre ben ik blijkbaar niet in de wieg gelegd. Toen ik het oude tantetje moest laten vermoorden vond ik dat zó ellendig dat ik haar maar liet leven... Nu noemde een vriend criticus het "een jongensboek met een moraal"!' (*Libelle* 1955, nr. 13, p.12).
Foto Spaarnestad Fotoarchief

Havank (pseudoniem van H.F. van der Kallen, 1904-1964) poserend met zijn echtgenote Cynthia Isobel Trevor Vickers en poedel Nicholas Nickleby, 20 februari 1953. De poedel, genoemd naar een personage van de door Havank zeer bewonderde Dickens, betekende alles voor de schrijver, ‘zeker in de jaren dat hij, zoals hij zelf eens zei, door “God, alleman en Cynthia” verlaten was. [Havank en zijn Engelse vrouw leefden jarenlang gescheiden van elkaar.] De langdurige ziekte van Nicko, zoals de troetelnaam van het dier was, moet Havank schatten geld hebben gekost. Hij is er namelijk, toen een Leeuwarder dierenarts geen heil meer zag in verdere behandeling, vele malen per trein mee op en neer naar de veeartsenijkliniek in Utrecht gereisd. Zonder resultaat: Nicko bleek niet te redden’ (*In de schaduw van Havank*, p.51). Het beestje overleed op 28 april 1958 en werd begraven op Dekema State te Jelsum bij Leeuwarden. Foto Ben van Meerendonk/AHF/Stichting IISG/NLMD

Omslag van *Parels voor Nadra* (1953) van Joop van den Broek (1926). Van den Broek ontving voor deze detectiveroman de eerste prijs in de in 1952 door uitgeverij Bruna uitgeschreven prijsvraag voor misdaadverhalen. ‘Er waren honderdnegenenzestig inzenders, er zaten daar ook nog wat bekende schrijvers uit die tijd bij, die dachten, die tweeduizend gulden, dat doe ik wel even. Om me te verrassen stuurden ze het telegram dat ik de eerste prijs had op Sinterklaasavond. Ik woonde toen in Rotterdam. Maar er hadden al zoveel zwarte jongetjes gebeld om pepernoten naar binnen te gooien dat we niet meer opendeden, dus ik vond het telegram pas de volgende dag’ (*Vrij Nederland*, 18 oktober 1982).

Particuliere collectie

Omslag van *Passagiers voor Casablanca* (1954) van Joop van den Broek. Evenals in *Parels voor Nadra* is hier de ‘speurder’ de fotograaf Lex van der Tuyn-Walema. ‘Volgens handboeken heb ik met Van der Tuyn in Nederland de *antiheld* geïntroduceerd. Hij wordt inderdaad nogal eens op zijn bek geslagen. Maar die opvatting komt voort uit het feit dat Van der Tuyn wil weten wat wáár is, en dan niet in de zin van het Wetboek van Strafrecht’ (*Vrij Nederland*, 18 oktober 1982). Eveneens in 1954 verscheen van Van den Broek *Oponthoud in Rome*, ditmaal met hoofdpersoon Nick Tebra.
Omslagontwerp Dick Bruna/Particuliere collectie

Foto van Joop van den Broek op de achterkant van *Parels voor Nadra*. ‘Mijn eerste boeken verschenen nog met een hard kaftje, als Boek van de Maand. Die kosten *ƒ* 2,50. Een paar jaar later werden het Zwarte Beertjes, die kosten *ƒ* 1,50. Daarvan kreeg Joop van den Broek vijf procent. Schandelijk weinig? Achteraf is dat zo. Maar ik heb nog heerlijke herinneringen aan de oude Abs Bruna. Wat je tekort kreeg aan honorarium dat kreeg je in feesten en cadeau's’ (*Vrij Nederland*, 18 oktober 1982).

Particuliere collectie

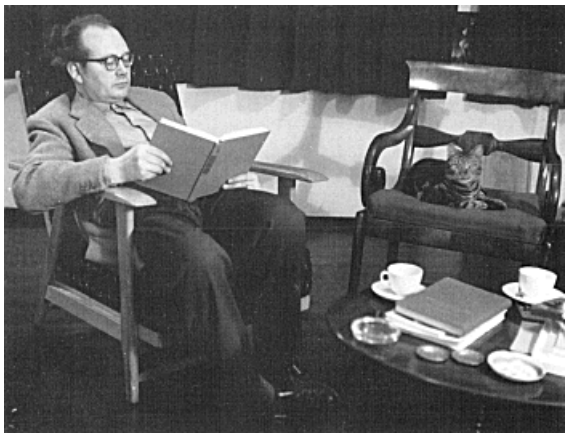

‘Propagandist van de misdaadliteratuur’ Ab Visser schreef in 1953 de detective *Uitnodiging tot moord*. ‘In zeer geringe mate is het boek ook een persiflage op het speurdersverhaal - o.m. door de in navolging van Agatha Christie boven elk hoofdstuk geplaatste coupletjes uit bakerrijmen, welke hier een zekere ironische functie vervullen’ (Buddingh' in: *Vandaag* II, p.242).
Foto Edith Visser/Collectie NLMD

Omslag van *Een kogel voor Oedipus* van Tjalling Dix (pseudoniem van prof. dr. Libbe Gerrit van der Wal, 1901-1973). Een van de ‘professoren-detectives’ in ons land, met inspecteur Joris de Corthe als speurder. De Corthe figureert eveneens in Dix' tweede detective *Moord op het eindexamen* (1957). *Een kogel voor Oedipus* ‘lijkt mij een van de beste Nederlandse speurdersromans, welke tot nog toe het licht zagen en ook een van de mooiste voorbeelden volgens welke het genre zich te onzent gunstig zou kunnen ontwikkelen.’ We krijgen ‘een verrassende en toch volkomen gefundeerde oplossing, terwijl de schrijver bovendien volkomen “fair” heeft gespeeld’, dat wil dus zeggen dat we zelf de dader hadden kunnen aanwijzen als we maar snugger genoeg waren geweest. ‘Ik hoop dan ook dat Tjalling Dix nog menig uurtje aan zijn professorale werkzaamheden zal kunnen onttrekken, om ons op meerdere crime stories van dit niveau te vergasten’ (Buddingh' in: *Vandaag* II, p.240).
Particuliere collectie

Omslag van *De kat kwam weer* (1953) van Rico Bulthuis (1911). Auteur, journalist en poppenspeler Bulthuis schreef de detective eigenlijk bij wijze van grap in de maanden oktober-december 1951. Inspecteur Paul Piquet figureert ook in het in 1952 gepubliceerde *De klokkenmaker van Budapest*. Bulthuis publiceerde naast romans ook scenario's voor het poppentheater en studies over de geschiedenis en theorie van het poppenspel. Over zijn vriend en collega-auteur Johan Fabricius schreef hij in 1959 een biografie.
Particuliere collectie

Bregje Boonstra

‘Een fris boek in rasechte jongensgeest’
Over kinder- en jeugdliteratuur in 1954

15 juni 1954 was duidelijk een zomerse dag. Tijdens de oprichtingsvergadering van het Letterkundig Museum zit het kersverse bestuur met een keurig kopje thee in de tuin. Acht heren zijn het. Hun doel is het bijeenbrengen van de Nederlandse letterkunde vanaf het midden van de achttiende eeuw én het vormen van een centrale documentatie van de gehele Nederlandse letterkunde. Het lijkt mij uitgesloten dat prof. dr. Garmt Stuiveling, prof. dr. W. Asselbergs, dr. W. Moll of een van de andere hooggeleerden ook maar één ogenblik overwogen hebben Leonard Roggeveen, Miep Diekmann, Jean Dulieu of An Rutgers van der Loeff tot die ‘gehele Nederlandse letterkunde’ te rekenen. Over Han G. Hoekstra was misschien nog een discussie voorstelbaar geweest, maar dan als auteur van *Dubbel spoor* en *Het ongerijmde leven* en niet van *Het verloren schaap* of *De ijsmuts van Prins Karel*. Dat de meest succesvolle tentoonstelling in de geschiedenis van het museum - *Altijd acht gebleven* - ooit gewijd zou zijn aan de vrouw die toen al een aantal jaren opgewekte kinderverzen voor *Het Parool* schreef, zou het gezelschap ongetwijfeld verbijsterd hebben. Over het kinderboek ging men immers elders in Den Haag.

1 november 1952 was daar Bureau Boek en Jeugd opgericht, op initiatief van het gelijknamige, een jaar daarvoor georganiseerde ‘nationaal’ congres. Vijfhonderd mensen uit de wereld van de Openbare

Bibiotheek, het onderwijs, de jeugdbeweging en de boekhandel en uitgeverij congresseerden twee dagen lang met het doel ‘kind en boek bijeen te brengen’. Staatssecretaris Cals van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen hield de openingsrede. Het begrip letterkundig zal er weinig gevallen zijn. Het congresthema luidde: De waarde van het goede kinderboek als factor in de opvoeding.

Congresseren over hoe jong herrijzend Nederland ‘bij de les’ zou kunnen worden gehouden was in de naoorlogse jaren geen ongewoon verschijnsel. In overheidsstukken dook de term ‘maatschappelijke verwildering’ op. Men maakte zich zorgen over ongeïnteresseerdheid en passiviteit onder jongeren. Personen met kennis van zaken en verantwoordelijkheidsgevoel bogen tijdens studiedagen en conferenties het hoofd over vraagstukken als Jeugd en Sport, Jeugd en Film of Jeugd en Politiek. Meer dan ooit vormden kinderen de ‘spes patriae’. In het eerste nummer van het jongerentijdschrift *Ruim Baan* - dat vier maanden na de bevrijding (21 september 1945) al van de Bezige Bij-pers rolde, legt de redactie een intentieverklaring af: ‘In *Ruim Baan* zullen spreken de gedachten en verwachtingen, de hoop en de idealen, de kennis en de kracht van de Nederlandse jeugd.’ En minister-president Schermerhorn plaatst in zijn voorwoord een niet geringe taak op de schouders van de jeugdige lezers: ‘Wanneer jullie erin slaagt van je jonge leven iets moois en zuivers te maken, dan ben ik niet bang voor de toekomst.’ Het blad - onder redactie van Henriëtte van Eyk, Wim Hora Adema en Adriaan Viruly - had geen lange adem: op 3 januari 1947 verscheen het laatste nummer.

Voor een indruk van het culturele en pedagogische klimaat waarin de kinderen van de jaren vijftig opgroeiden, biedt de uitgave *Het kind en zijn ontspanning* alle mogelijkheid. De bundel verscheen in 1959 onder redactie van W.J. Simons en G. (= dé Geert) van Oorschot en bevat bijdragen over onder andere speeltuinen, poppenkast, toneel, muziek, film, radio en televisie. Het boek opent met een zin, die tot op heden in min of meer gelijke bewoordingen in geen boek of artikel over de kinderwereld ontbreekt: ‘Het kind van tegenwoordig leeft in een woelige wereld.’ Hier is hij afkomstig van Wilhelmina Bladergroen. In haar beschouwing over kinderamusement doet de Groningse kinderpsychologe met geheven vinger een paar fikse uitspraken, onder andere over kinderen die een ‘leeg’ leven hebben en daarom ‘tenderen naar bioscoopbezoek, radio luisteren en televisie kijken’. Ze besluit haar betoog aldus: ‘Als we ons goed realiseren welke gevaren vele vormen van modern amusement voor kinderen kunnen opleveren, mogen wij het als een zegen beschouwen, dat men zich op het goede en verantwoorde kinderamusement is gaan bezinnen, en organisatievormen daartoe in het leven heeft geroepen.’

De overige auteurs zijn in hun aanwijzingen en waarschuwingen even precies en beslist, als schreven ze een handleiding voor het snoeien van fruitbomen of het in elkaar stikken van een lappenpop: ‘Zo dient men bij filmbezoek nauwkeurig toe te zien wat er aan het kind geboden wordt en op welke wijze aan zijn gevoelens geappelleerd wordt, willen wij het kind niet een belasting van wansmaak meegeven die het later moeilijk weer zal kwijt raken.’ Of: ‘En het oudere kind, de puber? Neem hem of haar gerust eens mee naar een goed stuk in de schouwburg.’ Of: ‘De weemoed die bij het lezen van Andersen achterblijft is van een dergelijke geaardheid, dat ze voor de jonge lezer nimmer productief prikkelend zal kunnen zijn.’ Hoogtepunt vormt het stukje over televisie kijken. ‘Een grote moeilijkheid voor veel ouders is:

blijft mijn kind van de televisieontvanger af als wij 's avonds uit zijn. Dit behoort ons inziens absoluut geen probleem te zijn. Sommige ouders hebben een slot op hun ontvanger laten maken, waardoor zij ervan verzekerd zijn, dat hun verbod niet wordt overtreden. Dit lijkt ons radicaal fout. Een kind moet gehoorzamen. Twijfelt men eraan of zoon- of dochterlief zich houdt aan de belofte het toestel niet aan te zetten, dan moeten de ouders 's avonds niet uitgaan of zorgen dat er een vertrouwde oppas in huis is.' Een kind moet gehoorzamen... De ouders zijn de baas, maar de schrijvers van een boek voor die ouders zijn de bovenbaas.

Vanaf haar prille begin heeft de televisie gezorgd voor pedagogische beroering. Een zeventienjarig

meisje schreef in wanhoop aan *Libelles* Lieve Lita dat haar ouders geen televisie wilden kopen, omdat het 'verkeerd voor ons zou zijn'. Lita gaf vader en moeder groot gelijk, want: 'Een eindeloze reeks indrukken stroomt oor en oog binnen, zo veel, dat het kind die onmogelijk kan verwerken.' Het jaar 1954 was wat dit betreft de stilte voor de storm. De omroepen hadden sinds eind 1951 de handen vol aan de paar uur per week die ze moesten vullen en waren voor het gemak de kinderen maar even vergeten. Scapino (Hans Snoek) trad wel eens op, Otto Sterman vertelde een Anansiverhaal voor de camera, Sinterklaas of de poppenkast kwam naar de studio en Gehrels gaf zangles met een demonstratiekoortje. Begin 1955 kreeg de jeugd van Nederland wekelijks haar eigen halfuurtje op het scherm - aanvankelijk op donderdagmiddag om vijf uur - wat leidde tot de bekende toestanden van tientallen kinderen voor het enige toestel in de buurt, de schoenen uit en soms een stuiver entreegeld. Op 3 februari zond de KRO de eerste aflevering uit van *Dappere Dodo*, door Marionettentheater Bert Brugman. De kleine kijkers moesten vervolgens vier weken wachten op aflevering twee. Al gauw verscheen de met twee handen zwaaiende tante Hannie, Adrie van Oorschot goochelde en mevrouw Spelberg-Stokmans vertelde. Mies Bouhuys schreef *Morgen gebeurt 't*, een science-fictionserie, met Ton Lensink als professor Plano. Alleen al bij het noemen van de titel krijgen sommige heren van middelbare leeftijd nog een dromerige blik in de ogen. Pipo de Clown en Swiebertje dienden zich pas in 1958 aan. De tijd van het grote amuseren was aangebroken.

In 1954-'55 was ik elf jaar, maar de komst van de televisie is volledig aan mij voorbijgegaan. Wij luisterden naar de radio: naar de voetbalwedstrijd Nederland-België en de *Bonte Dinsdagavondtrein*, naar G.B.J. Hiltermann en naar *Even afrekenen heren*, naar *Paul Vlaanderen* en *Monus de man van de Maan*, naar de Roodborstjes, de Merels, de Karekieten en de Dutch Swing College Band, naar het *Klokje van zeven uur* met Krokeledokus en koning Kaskoeskielewan en voor *De familie Doorsnee* racete iedereen naar huis.

Wanneer we niet op school zaten, of buiten speelden, gingen we naar de volksmuziekschool en naar de padvinderij. We zongen, zes man/vrouw sterk om de piano en natuurlijk lazen we. In mijn herinnering deed niemand dat niet en bijna al onze boeken kwamen uit de Openbare Bibiotheek. Die was goed voorzien, ook al zou het nog tot 1957 duren voor bibliotheken verplicht werden zich gericht met jeugdige lezers te bemoeien, waar ze dan ook subsidie voor konden ontvangen. Ik las wat ik in handen kon krijgen, waaronder alle klassieken, van *Afke's tiental* tot *Onder moeders vleugels*, maar mijn kinderhart ging uit naar Bolke de Beer, Kleine Sjang en Rozemarijntje. We vochten thuis om Norels *Engelandvaarders* (1946) en mijn absolute lievelingsboek was *Dubbele Lotje* (1949) van Erich Kästner.

Na de bevrijding hadden de vooroorlogse kinderboekcoryfeeën de draad weer opgepakt en onder het goedkeurend oog van de critici aanvankelijk het klimaat bepaald. Van Cor Bruijn - 'de meest vooraanstaande jeugdauteur van ons land' - verschenen *De zwerftocht van Eggejan Korse* (1951) en *Bram en Aart op zomervaart* (1954). Leonard Roggeveen - 'verstaat als weinigen de kunst een boeiend en sprankelend verhaal voor kinderen te schrijven' - ging verder met Okkie en Daantje en zorgde in 1954 voor *Het zonderlinge testament*. ('In de overvloed van niets betekenende niemendalletjes is dit frisse jongensboek een verademing'). Van S. Franke (tijdens zijn schrijvende leven goed voor een kleine zestig kinderboeken)

verscheen in 1954 *Anansi* - ‘de schrijver is er in geslaagd deze fabels op knappe wijze, vol humor opnieuw voor ons te doen leven’. En Dick Laan schreef in 1954 zijn zesde Pinkeltjeboek. Hij wordt een ‘uitmuntend verteller voor de jeugd’ genoemd, maar *Het Parool* waagt zich toch aan een kanttekening: ‘Een goeie ouwe bekende is Pinkeltje die ditmaal *Op zoek naar Klaas Vaak* is. Ik moet eerlijk bekennen dat dit weerzien mij een zucht ontlokte, maar kinderen schijnen nooit genoeg te krijgen van het kleine mannetje en dus begrijp ik best, dat Dick Laan hem elk jaar maar weer nieuwe avonturen laat beleven.’

Langzamerhand echter duiken er nieuwe namen op. Miep Diekmann debuteert in 1947 met *Voltooid verleden tijd* en schrijft daarna nog een aantal meisjesromans - in 1954 *Marmouzet* - die nog niet van een

zelfde kaliber zijn als de zogenaamde Westindische boeken, waar ze in 1956 mee begint (*De boten van Brakkeput*). In 1946 lanceert Jean Dulieu zijn Paulusstrip in *Het Vrije Volk* en twee jaar later verschijnt met *Het winterboek van Paulus* zijn eerste geïllustreerde verhaal. Wim Hora Adema schrijft haar gezinsverhalen *Rooie Freeke* (1953) en *'t Slechte kerstrapport* (1954). Voor *Het Parool* redigeert ze sinds 1949 de kinderpagina 'Parool-junior', waarvoor ze zowel Annie Schmidt als Mies Bouhuys weet te strikken. De laatste schrijft gedichtjes alsook verhaaltjes over het stoute kattenduo Pim en Pom. 1949 is het jaar van *De kinderkaravaan*, het op ware gebeurtenissen gebaseerde eerste jeugdboek van An Rutgers van der Loeff, waarin zeven kinderen samen met koe en wolfshond de Rocky Mountains bedwingen. Het boek wordt onmiddellijk herkend als iets nieuws en bijzonders: 'Het is zo'n adembenemend verhaal, zo prima geschreven en zo zuiver van toon dat het even goed volwassenen boeit.' In 1952 verschijnt het bijna even succesvolle *Rossy, dat krantenkind*.

Een enigszins solitaire, langs de zijlijn van het jeugdliteraire gewoel opererende figuur is Godfried Bomans. In 1948 verschijnen zijn *Sprookjes*, waaronder een paar meesterwerkjes, maar lang niet allemaal geschikt voor het kleine lezersvolk. In 1953 wordt een aantal korte vertellingen, *Het locomotiefje, Het luie jongetje* en *Jan de zebra*, als prentenboekje uitgegeven. Vooral het laatste is een dierbaar en geestig verteld verhaal over de voordelen van het zebraschap, met de sterke openingszin: 'Als 's avonds alle dieren hun vel uittrokken om hun gestreepte pyama's aan te doen, dan bleef Jan de Zebra nog rustig een kwartiertje lezen. Want hij hoefde niet.'

Grote gevolgen had uiteraard de beslissing van de jonge grafisch ontwerper Dick Bruna om eens te proberen een prentenboekje te maken. In 1953 debuteerde hij met *De appel* en zijn beroemdste verhaalfiguur Nijntje zag in 1955 het levenslicht, nadat haar komst als in een alternatief kerstverhaal was aangekondigd door een engel. Het kenmerkende vierkante formaat moest nog bedacht worden en de figuurtjes zijn aanvankelijk nog veel minder gestileerd dan wij ze nu kennen. De konijnen hebben een langwerpig, tamelijk konijnig hoofd, met wel al de beroemde kruisjesneus en kraaloogjes. En vader Pluis draagt een soort lorgnet. Maar in de eenvoud, het kleurgebruik en de belijning kondigt zich onmiskenbaar een van de invloedrijkste naoorlogse prentenboekenmakers aan.

Op illustratiegebied was nog een andere beslissing van groot belang, namelijk die van De Bezige Bij om de Amerikaanse Golden Books in Nederland te gaan uitbrengen. Han Hoekstra en Annie Schmidt verzorgden de keuze en de vertaling, het eerste Gouden Boekje verscheen in 1949 en de prijs was *ƒ* 1,50. Van de vroegste titels - *Plofje de olifant, Poes Pinkie* en *Konijntje Woelwater* - is mij vooral Pietepaf bijgebleven, het allerpetieterigste hondje ter wereld, wiens circusnummer waardeloos wordt wanneer hij op raadselachtige wijze begint te groeien. Onvergete-

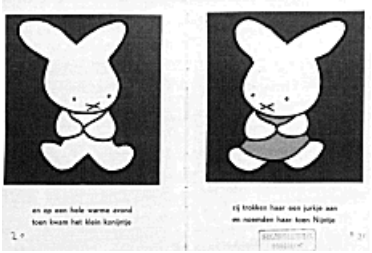

Dick Bruna (1927) debuteerde in 1953 in de kinderliteratuur met *De appel*, een prentenboekje met op elke pagina twee regels tekst. In 1955 werd Nijntje geboren: ‘Op een grasveld vol met bloempjes / stond een leuk wit huis / daarin woonden twee konijntjes / meneer en mevrouw Pluis / [...] op een nacht - 't was in de lente / toen meneer Pluis heel diep sliep / werd mevrouw Pluis plotsklaps wakker / 't was of beneden iemand liep / heel zachtjes liep zij naar het raam toe / hoog aan de hemel stond de maan / en toen ineens zag zij een engel / midden op het grasveld staan / dag mevrouw Pluis, riep toen de engel, / luister goed naar wat ik zeg / u krijgt een lief klein wit konijntje / toen vloog het engeltje weer weg / [...] en op een hele warme avond / toen kwam het klein konijntje / zij trokken haar een jurkje aan / en noemden haar toen Nijntje.’
Collectie Boek en Jeugd

lijk van flitsende actie zijn de *Vijf brandweermannetjes*, die loeiende vuurzeeën het hoofd bieden en zelfs dikke tante Mina Lutteput weten te redden. En wat een heerlijk plaatje aan het slot, waar de vijf helden uitgeblust en een beetje slordig in hun bedden gedrapeerd liggen te slapen. De Gouden Boekjes betekenden niet zozeer een artistieke aardverschuiving als wel een substantiële bijdrage (de serie zou uiteindelijk zesenzeventig titels omvatten) aan de kennismaking van de grote groepen kleuters met het prentenboek, dat in ons land toen nog een schaars artikel was.

De meest wezenlijke verandering binnen de vaderlandse jeudliteratuur echter ontstond in de hoek van de poëzie en wel in dat hoekje waar zich de luchtige, nonsensicale dichters bevonden. Nieuw was vooral dat zij taal en humor voor jeugdige lezers hoger schenen aan te slaan dan inhoud. Mijn allereerste boekenliefde gold Han G. Hoekstra: *Het*

Omslag van *De kladderkatjes* (oorspronkelijke titel *The Color Kittens*), een Gouden Boekje (nr. 7) dat in 1954 door Han G. Hoekstra (1906-1988) werd bewerkt. Hoekstra deed de redactie van de Gouden Boekjes samen met Annie M.G. Schmidt. Hij selecteerde meestal de buitenlandse titels en bewerkte 46 van de in totaal 76 deeltjes die de serie in Nederland zou gaan tellen.
Collectie Boek en Jeugd

Omslag van *Vijf brandweermannetjes* (oorspronkelijke titel *Five little Firemen*), een van de populairste Gouden Boekjes (nr. 6) die in 1953 door Annie M.G. Schmidt werden bewerkt.
Omslagillustratie Tibor Gergely/Collectie Boek en Jeugd

verloren schaap (1947) kwam uit toen ik vier was. Wat een opluchting dat Wollewitje gewoon onder de kast in slaap gevallen was en hoe opwindend waren de vieze kinderen uit de Rozenstraat. Onuitwisbaar zijn zinnetjes als ‘Buikje de melkkan is een snoever / staat al schoon op de gootsteenoever’ en: ‘De haai sloeg met gestrekte vin / de naaste weg naar Sjanghai in.’ En het allermooiste, want een tikje treurig, was wel Leo in zijn ziekbed: ‘Wees maar wat stil en praat maar wat zacht / want Leo die jongen die altijd lacht / die zo vlug en zo lang is en voor niemand bang is / Leo is ziek.’ Een jaar later volgde *De ijsmuts van Prins Karel* (‘Vrijdags kreeg winkelier

Pleksikoo / vijfduizend mutsen uit Mexico'). Hoekstra heeft de toon gezet en de weg bereid voor Annie Schmidt. Met hem kwam de nieuwe wind aanwaaien die later via haar de bedompte jeugdliteraire binnenkamertjes zou schoonblazen. Toen de naam van Annie M.G. eenmaal gevestigd was, is Hoekstra's werk door haar overschaduwd geraakt. Helemaal terecht is dat niet. Zijn oeuvre is weliswaar aanzienlijk kleiner, maar het is poëtisch, geestig, wezenlijk op kinderen gericht en nooit 'op de automatische piloot' geschreven, wat bij Schmidt, onder de druk van de krant, wel eens het geval was.

Een ander die de frisse wind behoorlijk mee heeft aangewakkerd en wiens naam helemaal in het vergeetboek is geraakt, is Daan Zonderland, pseudoniem van Daan van der Vat (1909-1977). Hij schreef in het begin van de jaren vijftig vier bundeltjes nonsenspoëzie en voor kinderen verscheen in dezelfde traditie *Knikkertje Lik* (1951). Al in 1946 begon hij met de reeks over Jeroen, die in gezelschap van de dwergenkoning Hazevoet en allerlei merkwaardig dierenvolk fantastische en toverachtige avonturen beleeft. Aanvankelijk werden ze geïllustreerd door Piet Worm, later door Carl Voges. Ook in zijn verhalen blijft Zonderland gevoelig voor de poëzie. Zo wil de dichtende schildpad Kees het 'métier' bijbrengen aan een ezel, die een snelle leerling blijkt te zijn: 'Als ik loei ben ik een koei / Maar als ik ritsel ben ik een ditsel.' Wanneer Kees informeert naar de betekenis van een ditsel, luidt het antwoord: 'Een ditsel is een distel. Dat is een dichterlijke vrijheid.' Met Professor Zegellak creëerde Zonderland later nog de hoofdfi-

guur voor een nieuwe reeks malle gebeurtenissen. Net als in de Jeroen-serie ontbreekt ook in deze verhalen elke moraal. De auteur schreef ze puur voor het plezier van zijn lezers: ‘Ik hecht ontzettend veel belang aan het kinderboek en de invloed die het uitoefent op het kind - niet een opvoedende, maar een louter gelukbrengende.’ Aan het eind van de jaren tachtig probeerde uitgeverij BZZTÔH het oeuvre nieuw leven in te blazen, maar echt serieus kan die poging niet genoemd worden: de boeken lagen twee jaar later al weer bij De Slegte.

Dat de belangrijkste naoorlogse kinderboekenschrijfster Annie M.G. Schmidt heet, weet zo langzamerhand elke Nederlander. Toen de ex-bibliothecaresse op 1 oktober 1949 begon met haar wekelijkse bijdrage in *Het Parool* had men daar uiteraard nog geen vermoeden van. De bundeltjes *Het fluitketeltje, Dit is de spin Sebastiaan* en *De veertien uilen* die vanaf 1950 verschenen, of *Abeltje* en de eerste *Jip en Jan-ne-ke* (beide uit 1953) werden herkend als ‘sprankelende versjes met verrassende rijmvondsten’ dan wel ‘een speels verhaal vol kostelijke humor’, maar veel woorden werden er aanvankelijk niet aan vuil gemaakt. Dat was ook niet gebruikelijk, want de doorsnee kinderboekrecensie bedroeg in die dagen zo'n tien regels krantekolom. Wanneer in 1954 *De groe-ten van Jip en Jan-ne-ke* verschijnt, schrijft *Vrij Nederland*: ‘Gebundelde kleuterfeuilletons uit *Het Parool*, met heerlijke plaatjes van Fiep Westendorp.’ Over *De lapjeskat* (daterend uit hetzelfde jaar) is het blad wel iets meer uitgesproken: ‘En al heeft u nog zoveel versjes van Annie Schmidt gelezen, als u weer aan een nieuw begint, bent u net zo geboeid en verrukt als bij het eerste.’ De *Provinciale Zeeuwse Courant* merkte wat vermoeid op: ‘Het genre is bekend: leutig, zangerig, bont van onderwerp en dwaas van situatie’, maar *Elseviers Weekblad* spreekt over ‘ware meesterstukjes’. Dat waren het en dat zijn het nog. Vanuit mijn comfortabele positie veertig jaar later is dat niet moeilijk vast te stellen. In *De lapjeskat* maakt Beertje Pippeloentje zijn entree en we treffen er dierbaren als Zwartbessie (gestorven aan een depressie), pater Zwierelier (kookte soep van bordpapier) en de dappere ridder Vogelenzang (maar 's avonds in het donker was hij zo bang). Ook komen er beroemdhe-

Illustratie van Fiep Westendorp (1916) voor *Van schuitje varen tot Van Schendel* (1954), een door Annie M.G. Schmidt geschreven ‘opvoederig pestboekie’, zoals zij het jaren later zelf bestempelde.

Collectie Boek en Jeugd

den in voor zoals de op de Dam gesmolten Juffrouw Scholten (later door Kees Fens aan meneer Van Dale gekoppeld om het wezen van de poëzie te illustreren) en Mevrouw van Gelder met zeven beren in haar kelder, die tijdens Story International 1991 vertaald zou worden in het Engels, Frans, Duits, Spaans, Russisch, Tsjechisch, Japans, Chinees, Perzisch en Sranantongo.

Zoveel en zelfs internationale aandacht voor een kinderversje, de vaderlandse kinderboekenkritiek zou er verstomd van hebben gestaan. Kinderboekenkritiek is ook wel een groot woord. In alle dagbladen, weekbladen, kerk- en onderwijsbladen werd met enige regelmaat aandacht besteed aan nieuw verschenen kinderboeken, maar dat gebeurde voornamelijk in signalerende zin en zoals al eerder opgemerkt met zo weinig mogelijk woorden. De recensenten waren veelal naamloos en ook argumentloos. ‘Ook al betreuren we enkele pedagogische fouten, tóch lijkt ons *De wonderbron* door Klaas van der Geest een zeer verdienstelijk boek.’ Over de aard van die opvoedkundige miskleunen laat dit zorgelijke type ons in het ongewisse. Toon en woordkeuze passen over het algemeen precies in de beschermende, opgewekte en positieve sfeer, waarin elke volwassene met grote stelligheid meent te weten wat wel en wat niet goed is voor het jonge volkje: ‘Een goed boek dat gelukkig nergens problemen stelt, zodat we het van harte kunnen aanbevelen.’ Er is sprake van ‘uitstekende kinderkost met allerleukste plaatjes’, van ‘een boek vol goede, opbouwende gedachten’ of ‘een fris en jong boek, in goede padvindersgeest geschreven’. De kwalificaties ‘gezellig, heel leuk en allergenoeglijkst’ liggen de beoordelaars in de mond bestorven, terwijl het epitheton ‘fris’ mijns inziens tot hét bijvoeglijk naamwoord van de jaren vijftig kan worden uitgeroepen.

De critici weten ook altijd precies of een boek voor jongens dan wel meisjes geschikt is. ‘Zal dorpsjongens van 10-12 jaar het meeste aanspreken’ en ‘Een fris boek in rasechte jongensgeest en -taal’ of ‘Daar zullen onze jongens van genieten!’ Bij jongensboeken duikt regelmatig de term ‘gezond’ op - ‘er is spanning in, maar het blijft gezond’ - wat verwijst naar de angst van het opvoedkundig front voor ongezonde spanning, c.q. sensatie, die hoort in de sfeer van de in het begin genoemde ‘maatschappelijke verwildering’. Voor de vrouwelijke lezers - ‘een niet onaardig boek voor onze oudere meisjes’ - zijn weer andere zaken van belang: ‘leed en geluk krijgen hier hun zedelijke waarde’ of ‘een hartelijk verhaal van goed gezinsleven en echte vriendschap’.

Het moge duidelijk zijn dat deze kritiek van het frisse, genoeglijke en gezonde een weinig substantiele bijdrage aan de ontwikkeling van de jeugdliteratuur kon leveren. Hier en daar klonken echter ook afwijkende geluiden. Al in 1947 betoogt Marie Schmitz in de *Nieuwe Rotterdamse Courant*: ‘Ongetwijfeld is het juist, voorop te stellen, dat wij voor de jeugd van deze tijd, meer dan ooit ontredderd, van alle normen vervreemd en in haar ontwikkeling achterop, onze morele waarden hebben te herijken, maar naast deze klemmende eis, zou ik ook een andere, niet minder dringende willen stellen, niet slechts voor dit tijdsgewricht, doch voor alle tijden van belang: de eis van het aesthetisch peil der jeugdlectuur.’ En later moppert Wim Hora Adema in *Het Parool*: ‘Opzettelijkheid en burgerlijkheid maken de meeste Nederlandse boeken onverteerbaar.’ Ze krijgt aanvechting ‘in die boeken de ramen eens wijd open te gooien, om ze lekker door te laten waaien’. ‘Laten we’, zo schrijft ze in 1956, ‘alleen

prijzen wat werkelijk goed is en ons niet langer welwillend tonen tegenover alles wat “wel aardig” of “goed bedoeld” is.’

De strengste en meest bevlogen pleitbezorger voor het kinderboek in het eerste naoorlogse decennium is D.L. Daalder (1887-1963). Als onderwijzer en leraar Nederlands was hij al voor de oorlog betrokken bij verschillende onderwijskundige vernieuwingen en hij was oprichter en redacteur van het pedagogisch maandblad *Het Kind*. In de inleiding tot zijn bekende *Wormcruyt met suycker* (1950) haalt meester in brede zinnen links en rechts genadeloos uit. Eerst naar de wetenschap: ‘De mogelijkheid bestaat, dat de wetenschappelijke onderzoekers, die de letterkunde tot hun studieveld hebben verkozen, niet wensen “af te dalen” tot de regionen van de kinderen en

de velen die voor hen schrijven. Ze zien uit de hoogte hunner volwassenheid, van hun geleerdheid misschien, neer op het wriemelend grut aan hun voeten en de dwazen, die het met bakersprookjes en onnozele verhaaltjes menen te moeten amuseren. [...] Er is veel in de Nederlandse kinderliteratuur, dat niet bevallig en vriendelijk is en het tegengestelde van kunst. Om te vinden wat belangrijk is, heeft men meer belangstelling en vooral meer tijd nodig, dan de gemiddelde letterkundige aan deze materie wenst te besteden.' Vervolgens krijgt het boekenvak ervan langs: 'En zo schrijft onderwijzer Jansen, die krachtens zijn beroep kinderen kent en gewoon is hun vocabulair te spreken, een realistisch verhaal voor jongens: wat guitenstreken, een avontuurtje, een diefstal, waarvan de bedrijver door de twaalfjarige held wordt ontmaskerd, mijn liefje, wat wil je nog meer - of mevrouw Pietersen, die weinig om handen heeft - twee kinderen naar school en een hitje voor het grove werk - en enige bijverdienste niet onaardig vindt met het oog op een bontmantel of een vacantietrip, een bakvisroman met een blonde autobezitter en een vlotte flapper als dramatis personae en een happy end als bevrediging van alle partijen... och, waarom niet? Het is tam, middelmatig en kleurloos, maar de uitgever neemt het, het een en het ander, een illustrator fleurt de historie wat op met een paar luchtige prenten en een kakelbont omslag, een pakkende titel is wel te vinden en de leeshonger van de kinderen zorgt voor de rest.'

De allereerste eis die Daalder aan een kinderboek wil stellen is artisticiteit, maar daarmee voorziet hij moeilijkheden: 'Ik zie de spaarzame haren van de deftige lieden, die dit boek lezen, te berge rijzen en ik hoor hun verontwaardigde vraag: Moet de kinderliteratuur dan niet opvoedend zijn? Moet zij ons niet helpen van ons kroost deugdzame mensen te maken? Gaat niet vóór deze gevaarlijke artisticiteit de moraal?' De auteur echter is niet voor één gat te vangen: 'Er bestaat hier geen tegenstelling: de schepping van een kunstenaar is redelijk en zedelijk en aesthetisch en dus een middel in de handen van de opvoeder - en welk een middel! - om te beïnvloeden en te stuwen bij de ontwikkeling tot persoonlijkheid van wie het in potentie is. En wat alleen maar redelijk en zedelijk is en de glans der schoonheid ontbeert, wordt door kinderen niet alleen geschuwd en gemeden, maar brengt bij hen de wijsheid en de goedheid in discrediet; en zelfs de poging om de pil te vergulden kan de situatie niet redden: "wormcruyt met suycker" blijft een onsmakelijk product.' Waarvan akte.

Een manier om het beleden 'geloof' in de praktijk te brengen was voor Daalder het uitgeven van een kindertijdschrift. Op 2 april 1954 verscheen *KrisKras*, met als ondertitel *Het kinderblad*. De omvang was zestien bladzijden, de frequentie veertiendaags en de prijs drie gulden per kwartaal. Het blad werd uitgegeven door de speciaal in het leven geroepen Stichting Kinderbelangen, die zich met name richtte op de verhoging van het peil van de kinderlectuur, als onderdeel van een verantwoorde opvoeding. Hoofdredactrice werd Ilona Fennema-Zboray, bijgestaan door onder anderen D.L. Daalder en Leonard Roggeveen. Op de lijst van het comité van aanbeveling staan uitsluitend hooggeplaatsten uit de onderwijswereld - waaronder de hoogleraar pedagogiek Langeveld - en de secretaris van de Hervormde Jeugdraad.

In het eerste nummer wendt Daalder zich tot de ouders en opvoeders, vol weemoedige gedachten aan de tijden van *Voor het Jonge Volkje, De Kinderkamer* en *Zonneschijn*. 'Geen enkele periodiek uit 1953 en 1954 is er in de verste verte mee te vergelijken. Dit is een noodtoestand die niet mag voortduren. [...] Voor onze

kinderen is een rubriek uit een krant of een tijdschrift voor volwassenen en zelfs een bouquetje bontgekleurde en vaak sensationele, onbeduidende strips niet voldoende.'

Met die strips werd ongetwijfeld gedoeld op de weekbladen *Sjors van de Rebellenclub* en *Donald Duck*. Het eerste kwam in 1954 op de markt en bevatte naast rebelse Sjors zelf ook strips over Billie Turf en de hond Lassie. *Donald Duck* werd in oktober 1952 met de nodige tamtam gelanceerd en bracht naast oom Donald en zijn neefjes de avonturen van de kleine boze wolf en een vervolgverhaal over Robin Hood. Voor ogen van nu is het heel moeilijk om de sensatie te ondekken, maar de redactie zag blijk-

baar toch een pedagogisch buitje hangen, want de vaders en moeders wordt in het eerste nummer bezworen dat men *Donald Duck* over de hele wereld ziet als 'verantwoorde kinderlectuur'. Dat moge blijken uit het feit 'dat Walt Disney door zijn opvoedkundig werk reeds van tal van regeringen hoge onderscheidingen mocht ontvangen'.

Mevrouw Fennema en de haren wilden een blad dat kinderen 'wekenlang kan bezig houden, waarin de beste auteurs voor hen schrijven en de knapste der illustratoren en illustratrices hun leren, wat een kunstenaar vermag'. KrisKras zelf, gepersonifieerd door de vrolijk dansende nar die Gerard Hordijk voor het omslag ontwierp, richt zich tot de kinderen: 'Ik houd van het goede en het mooie. Je ziet, ik pluk de sterren met mijn hand en ik ben dicht bij de zon en de maan, die mij wonderlijke verhalen toefluisteren. Maar ik houd ook van plezier en vrolijkheid, daarom loop ik dansend op de aarde en ik zal jullie over vele interessante dingen uit het leven om ons heen vertellen.'

Onder de medewerkers van het eerste uur zijn Henriëtte van Eyk, Han Hoekstra, An Rutgers van der Loeff, Annie Schmidt en Jean Dulieu, en als illustratoren Charles Boost, Friso Henstra, Rie Kooyman, Wim Bijmoer en Fiep Westendorp. Verschillende boeken - *Jimmy en Ricky* van Rutgers van der Loeff, *Op zoek naar een oom* van Jan Blokker en *Wiplala* van Schmidt - ontstonden als vervolgverhaal in het tijdschrift.

Naast versjes (Mies Bouhuys, Jac. van der Ster) en verhalen (Wilkeshuis, Van der Geest, Cramer-Schaap) beschrijft Leonard de Vries proefjes en geven Annebet Stam en Ab Meilink knutseltips (met Pasen eierwarmers en met Kerstmis een versierde kleerhanger als kaarsenhouder). Opvallend is de aandacht voor de klassieken - *De vier Heemskinderen, Belle en het Beest, Reinaert de Vos* - in navertelling van 'de heer' Daalder en Margreet Bruijn. In de rubriek 'Wat zullen wij lezen' schrijft Daalder kritische, maar enthousiasmerende boekbesprekingen en af en toe verschijnen er ook aankondigingen en recensies van theater- en dansvoorstellingen.

KrisKras houdt het leven tot 18 maart 1966 en dat is aanzienlijk langer dan latere pogingen tot een kindertijdschrift (*Ezelsoor, St. Kitts van de Bovenwindse* en *Mik Mak*), die al na één of twee jaargangen strandden. Het blad kon ontstaan in de sfeer van bevlogenheid en het geloof in de vormende waarde van het boek voor jonge mensen. Waarschijnlijk is het ten onder gegaan aan de eigen verantwoordheid, aan de afstand tussen de hooggestemde ideeën van de makers en de lager-bij-de-grondse wensen van de lezers. Nog kom ik mensen tegen die met weerzin en frustratie vertellen over hun vroegere abonnement, dat door de volwassenen als een geschenk van hogerhand werd aangeprezen.

De bevlogenheid eigen aan *KrisKras* werd door heel wat mensen gedurende de vroege jaren vijftig gedeeld en leidde bij voorbeeld ook tot de eerste Kinderboekenweek in 1955, een samenwerkingsproject van de bibliotheekwereld en het boekenvak, waarvoor het idee uit Amerika kwam overgewaaid. Incidenteel waren er in bibliotheken en boekhandels al eens festiviteiten georganiseerd en in 1952 begon de Bijenkorf met haar Jeugdboekenmarkt. In het *Nieuwsblad voor de Boekhandel* was in 1950 een pleidooi te lezen: 'Wij zijn ervan overtuigd dat een systematisch gevoerde actie voor het jeugdboek minstens even noodzakelijk is als alle acties voor het boek voor de volwassenen, niet alleen omdat het lezende kind waarschijnlijk op latere leeftijd het boek trouw zal blijven, maar omdat het lezen voor de opvoeding en

ontwikkeling van het kind uiterst belangrijk is en omdat de leeshonger vaak zelfs groter is dan bij volwassenen.' Natuurlijk ontbraken 'voorshands de middelen' om de plannen te realiseren. De CPNB produceerde al wel een aantal jaren speciaal voor jongeren kleine poëziebloemlezingen, onder de terugkerende titel *De muze en*...; in 1954 was dat *De muze en de dieren*, samengesteld door M. Vasalis, in een oplage van 35 000 exemplaren, en in hetzelfde jaar nam men de financiering over van *De kleine vuurtoren*, de voorloper van de *Gids Boek en Jeugd*.

Het was het boekenvak duidelijk ernst met het winnen van lezende zieltjes. In 1954 wordt ook nog *Van schuitje varen tot Van Schendel* uitgegeven, in een oplage van 23 000 exemplaren. Het Ten Geleide is aanzienlijk bondiger dan de doorsnee wervende

Paulus en zijn vrienden
Toen Paulus wakker werd, rook het in zijn boom heerlijk naar Lente! Het boskabouterlje kleedde zich vliegensvlug aan en holde naar buiten, waar de vogels hem jubelend begroetten.
„Hoera, tjilp, tjilp, het is Lente!" zongen ze en Paulus zong natuurlijk mee! „Fijn," zei Paulus, „nu komen er weer bladjes aan alle bomen en er zullen weer poddestoelen groeien en lekkere frambozen en bessen en... ooooh, kijk daar eens, een crocus!"
„Hocus, crocus, pilatus, pas!" mompelde Gregorius, de dikke das. En hij fluisterde tegen zijn vijf dassenkindertjes: „Kom eens gauw kijken, jongens. Paulus gaat toveren!" Natuurlijk kwamen de vijf dasjes meteen aanlopen en ze kwamen niet alleen, ze brachten een heel stel nieuwsgierige dieren mee, die ze gauw hadden gewaarschuwd.
Er waren altijd veel dieren in de buurt van de kalouterboom. Toen ze er allemaal waren, bleek dat Gregorius zich vergist had en dat Paulus helemaal niet ging toveren! Het duurde een hele poos voor Gregorius goed begrepen had dat hij het verkeerd begrepen had! Was het een wonder dat de domme das hartelijk werd uitgelachen?
Jean Dulieu

Vanaf het tweede nummer van *KrisKras* verschenen op de achterkant de avonturen van ‘Paulus de Boskabouter en zijn vrienden’, getekend en geschreven door Jean Dulieu.
Collectie Koninklijke Bibliotheek

Omslag van ‘Het kinderblad’ *KrisKras* (16 april 1954), met het bekende harlekijntje van Gerard Hordijk. Het blad werd uitgegeven door de Stichting Kinderbelangen, die op 2 maart 1954 was opgericht. De redactie bestond uit I.M. Fennema-Zboray (hoofdredactie), P. Balázs, W. Boegheim, D.L. Daalder en Leonard Roggeveen. Onder de medewerkers bevonden zich bekende illustratoren en schrijvers als Wim Bijmoer, Henriëtte van Eyk, Hella S. Haasse, Han G. Hoekstra, Annie M.G. Schmidt, Fiep Westendorp en C. Wilkeshuis.
Collectie Koninklijke Bibliotheek

tekst over jeugdlectuur, maar zelfs binnen dit bestek heeft het belang van Het Goede Boek zich stevig genesteld: ‘Heeft het jeugdboek niet een zodanig essentiële functie bij de opvoeding van het kind, dat de keuze ervan niet aan het toeval overgelaten mag worden? Op deze vraag geeft Annie M.G. Schmidt op haar bekende onderhoudende wijze antwoord in het boekje dat hier voor U ligt. Het is bestemd voor alle ouders! Dat de behartenswaardige raadgevingen van de op dit gebied zeer deskundige schrijfster U tot “vermaak en lering” mogen strekken is de wens van de Commissie voor de Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek.’

Onderhoudend is het kleine boekje zeker, vaak heel geestig en doortrokken van een opgewekt soort geloof in de heilzame werking van mooie boeken, dat de schrijfster mee had genomen van haar jaren in de jeugdbibliotheek. Daar leerde ze tegelijkertijd de betrekkelijkheid van uitsluitend hoog verheven verhalen. Onsterfelijk is haar herinnering aan een voorleesmiddag in het buurthuis, waarvoor ze, gedreven door het Pedagogische Geweten dat ze toen nog had, *De Waterkindertjes* van Kingsley had gekozen. De luisterende menigte echter brak de tent af, omdat die liever een roversverhaal met veel bloed had. Vaak geciteerd is haar uitspraak over de invloed van boeken die mooi zijn om naar te kijken: ‘De weg naar het Stedelijk Museum begint bij de prentenboeken.’ En hilarisch is haar typering van het ‘bakvisboek’. ‘Het recept is zo gemakkelijk: Het meisje dat niet mooi is, maar zo aantrekkelijk. Het studentikoze gedoe op fuifjes. De roeping: zij wil viool spelen of kraamverzorgster worden. Dan komt de jongeman, die Peter heet. Ze wil hem niet want ze wil de viool of de Kraam. Er ontwikkelt zich een vreselijke Strijd in haar binnenste, totdat aan 't eind Map en Peter tegenover elkaar staan. Peter zegt ernstig: Map, mijn Mapsekind... En Map kijkt hem aan en boven hen jubelt de hemel of de lijster of iets anders. En voor hen bloeit de heide en achter hen gloeit de herfst en onder hen... nou ja, er bloeit en gloeit en jubelt altijd iets dergelijks. En de bakvissen vinden het mooi en ze vreten het.’

Hier en daar ontsteekt Schmidt in woede over de kwaliteit van bepaalde lectuur, niet omdat die ‘verderfelijk of onzedig’ zou zijn, maar wel ‘arm en lorrig’ en ze houdt een hartstochtelijk pleidooi voor een eigen bibliotheekje, waarin in elk geval Andersens sprookjes, *Afke's tiental, Winnie de Poeh, Alleen op de wereld* en *Robinson Crusoë* zouden moeten staan. Ze is er echter steeds als de kippen bij om al te ferme uitspraken te relativeren, wat nog het duidelijkst spreekt uit haar laconieke vaststelling dat kinderen zijn in te delen in twee hoofdgroepen: leeskinderen en leefkinderen.

Later vond Schmidt dat ze in die relativering lang niet ver genoeg was gegaan. Toen ik haar in 1988 interviewde en vroeg of ze spijt had over iets dat ze had geschreven, begon ze te briesen over *Schuitjevaren*: ‘Wat een didactisch, opvoederig pestboekie! Hoe kan ik dat in godsnaam geschreven hebben. Die berispende toon tot ouders van, denk erom, je mag je kinderen het goede boek niet onthouden.’ Toen het kleine geschrift in 1967 werd opgenomen in de bundel *De druiven zijn zoet* heeft de auteur het dan ook behoorlijk bekort en aangepast, maar ook die versie kon uiteindelijk in haar strenge ogen geen genade vinden.

Het laatste resultaat ten slotte van de ongelooflijke en sindsdien niet meer geëvenaarde gedrevenheid kind en boek bij elkaar te brengen was de instelling van de prijs voor ‘Het kinderboek van het jaar’, de voorloper van de latere Gouden Griffel. De jury, bestaande uit D.L. Daalder (uiteraard), Margreet Bruijn, pater H. Helmer, Han G.

Hoekstra en Anne de Vries sr., droeg uit de jaarproduktie 1954 *Lawines razen* van An Rutgers van der Loeff voor. Argumenten in het juryrapport betroffen: de oorspronkelijkheid van het thema, de ernst waarmee de schrijfster zich gedocumenteerd had, de realistische weergave van de gebeurtenissen en ‘de onmiskenbare artisticiteit waarmee personen en feiten zijn uitgebeeld, die een onuitwisbare indruk maken’. De jury tekende ook nog aan dat het boek ‘op vele punten een voorbeeld kan zijn voor auteurs die zich willen wijden aan de Nederlandse kinderliteratuur’. Twee kinderen Rutgers van der Loeff nemen op 26 oktober 1955 de prijs in ontvangst omdat hun moeder op studiereis naar Amerika is vertrokken.

De bekroning moet An Rutgers verbaasd hebben, want *Lawines razen* was niet haar dierbaarste boek. In een interview in *Het Parool* (24 maart 1990) vertelt ze dat ze er zelfs met tegenzin aan begonnen was en alleen maar omdat de uitgever zo aan haar hoofd had gezeurd. ‘Ik hou helemaal niet van lawines. Ik vind ze verschrikkelijk! Bovendien ben ik geen bergmens. Uiteindelijk heeft de uitgever me naar Zwitserland gestuurd. Ik heb in de bibliotheek in Zürich zitten lezen tot het me tot hier zat! [...] Toen ik tenslotte in het Pestalozzi-dorp kwam, het dorp voor oorlogswezen, begon mijn motor warm te lopen. Ik kreeg er zin in.’

De kritiek had het boek al in alle toonaarden geprezen als ‘levensecht en diep menselijk’ en ‘een verhaal uit het werkelijke leven, echt sober en stijlvol en geestelijk positief, ondanks het feit dat het godsdienstig wel wat te neutraal is’. De *Haagse Post* meende: ‘In deze boeiende, blijmoedige geschiedenis is de dapperheid weergegeven, als het resultaat van menselijke ontroering.’ En de *Nieuwe Rotterdamse Courant* (23 november 1954) kwam woorden te kort: ‘En dan lest best, mevrouw A. Rutgers van der Loeff-Basenau's *Lawines razen*. Meer en meer zien wij deze schrijfster als een van de belangrijkste talenten, die op het ogenblik voor de jeugd schrijven: een fris en natuurlijk schrijftalent, warmte, gevoeligheid en intelligentie, uitgebreide kennis van velerlei mensen, landen en zaken. En alles doorstraald door blijmoedigheid en frisse humor, die van ernst en tragiek de scherpe kanten ronden.’ Met de bekroning begint het boek aan een in die tijd nog niet zo gebruikelijke zegetocht door het buitenland. Het wordt in zestien landen vertaald en in Amerika aangeprezen als ‘one of the best books of modern times’. In eigen land zijn we inmiddels aan de zestiende druk toe en zijn er ruim honderdduizend exemplaren verkocht.

Omdat dit artikel op verzoek van de redactie zou moeten uitmonden in een uitspraak over het mooiste boek van 1954 sta ik nu voor een soort discussie met de toenmalige beoordelaars. Dat is natuurlijk onmogelijk, want mijn anachronistische blik vertekent en vertroebelt. Wanneer ik het jaaraanbod overzie, ben ik het van harte met de jury eens dat zij de prijs niet toekende aan *Meneertje verkeerd* van Lea Smulders (‘een vrouw die de kinderziel geheel doorgrondt’) of aan Anne de Vries' *Dagoe de kleine bosneger* (‘een goed zendingsboek’). *De drie paardjes* van Piet Worm mag dan heel populair geweest zijn en nog steeds verkrijgbaar, maar mij is het zowel qua verhaal als illustratie te grof en te jolig. En *Mijn moeder is beroemd* van Margreet Velsen-Quast herinner ik me als een zielig verhaal over een meisje dat te goed is voor deze wereld, maar niet als het meesterwerk van het jaar.

Als ik mij veertig jaar terug probeer te verplaatsen zou ik het waarschijnlijk volmondig met de heer Daalder en zijn medejuryleden eens zijn geweest. An Rutgers' boek gaat over een onderwerp van belang, waarover op een goed leesbare manier veel informatie verstrekt wordt. Het verhaal is spannend en leest (nog altijd) als een trein. Er wordt weliswaar nog ‘geschreid van smart’ en een zekere stijfheid van stijl - ‘een grote verlegenheid had zich van allen meester gemaakt’ - is soms hinderlijk, maar nieuw is dat de auteur laat zien hoe jonge mensen hun eigen mogelijkheden en verantwoordelijkheden hebben bij de oplossing van gewichtige problemen. ‘Volwassenen dachten dat ze niet af konden gaan op aanwijzingen van een kleine jongen’, overweegt de hoofdpersoon Werner. Dat idee bestrijdt de schrijfster en met succes. De jeugdige hoofdpersonen zijn werkelijke helden, niet in het ontmaskeren

van boeven, maar in het maken van ethisch verantwoorde keuzes. In het licht van alle hier beschreven sociaalpedagogische opvattingen is het niet verbazingwekkend dat Rutgers van der Loeff, met haar ernstige en hoopvolle boodschap door haar tijdgenoten omarmd werd. Mij is al die standvastigheid en daadkracht met een gouden randje een tikje te veel van het goede. De strekking ‘ongeluk schudt wakker’ is waar, maar zwaar. Zelfs toen ik nog als kind las, riep die morele hoogstaandheid al een onverklaarbaar, licht gevoel van wrevel op.

Er is echter een kinderboekenmaker die de critici in de vroege jaren vijftig nauwelijks een woord waardig keurden, waarschijnlijk omdat zijn werk slecht paste binnen hun kaders van frisse blijmoedigheid en warm-menselijke ernst. Mogelijk ook omdat

de auteur afkomstig was uit de toch enigszins verdachte striphoek. Desondanks (of misschien juist daarom) wil deze eigengereide eenvrouwsjury met terugwerkende kracht graag twee boeken voordragen, die geen van tweeën in 1954 verschenen: *Paulus en Eucalypta* (1953) en *Paulus en het draakje* (1955). Samen leidt dat tot zo iets als *Paulus, Eucalypta en het draakje*. Zo'n versmelting zou niet al te moeilijk zijn, omdat Dulieu zelden een hecht gecomponeerd verhaal schreef, maar eerder een reeks al dan niet uitdijende bosavonturen rondom een centrale figuur bedacht. De inslechte Eucalypta heeft weer eens iets verzonnen om zich voorgoed van haar rivaal de boskabouter te ontdoen en de commotie rondom de babydraak, die Paulus als dank voor bewezen diensten van koning Wortelneus ontvangt, zorgt voor komische situaties. Draak Flipje vliegt al het meubilair in Paulus' boom omver en met name zijn eetgewoontes veroorzaken problemen. Dagelijks vreet hij de open haard leeg en neemt nog drie brandende fakkeltjes als toetje. Erger is dat hij eens per week kabouter wenst.

Dulieu vertelde in eindeloze variaties het tijdloze

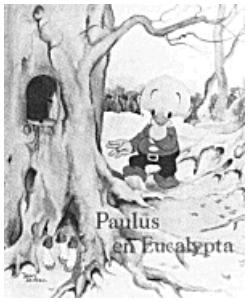

Omslag van *Paulus en Eucalypta* (1953) van Jean Dulieu (pseudoniem van Jan van Oort, 1921). Paulus verscheen na de oorlog als stripverhaal in *Het Vrije Volk*. De kabouter werd zo populair dat het de aandacht afleidde van de andere boeken van Dulieu, waaronder het tweemaal internationaal onderscheiden *Francesco* (1956), over het leven van Franciscus van Assisi. Het boek werd in 1956 bekroond met de literatuurprijs van de Youth's Friends Association te New York en in 1958 met het Diploma van Verdienste bij het Vijfde Internationale Congres van de Stichting van Jeugdboeken te Florence.
Omslag Jean Dulieu/Collectie Koninklijke Bibliotheek

verhaal van de strijd tussen Goed en Kwaad en op kabouterschaal schiep hij een heel eigen universum, waar de lezer zich binnen korte tijd thuisvoelt. De wereld van de boskabouter is een overzichtelijke. Eucalypta is gemeen en onbetrouwbaar, Paulus is braaf, behulpzaam en naïef, Oehoeboeroe gewichtig en vaderlijk streng, Gregorius een taalverhaspelende slaapkop en Salomo ‘helemaal volgestopt met geleerdheid’.

De schrijver houdt van grapjes. In de vliegende storm krijgt Paulus ‘kuikentjesvel, dat is kippevel, maar dan kleiner’. En hij ontvangt blanco briefjes, waarvan hij aanneemt dat ze voor hem zijn, omdat er niet op staat dat ze voor iemand anders zijn. Blanco groeit uit tot een geheimzinnig figuur, die Paulus volgens Salomo maar het beste kan terugschrijven: ‘Dan schrijf je gewoon dat je met genoegen gelezen hebt dat hij je niets te zeggen had en dan wens je hem van hetzelfde.’

Maar het liefst is mij Dulieus plezier in de taal. Daarbij hoort een zekere mate van plechtigheid: ‘ik ken het zeldzame genoegen een nest draakjes te bezitten’, maar ook een prachtig terloopse beschrijving: ‘als een dik rood torretje scharrelde Paulus al ritselend door het bos,’ of een klein tussenzinnetje: ‘onder het zingen van oorverdovende kabouterliederen’. Een andere uiting ligt in het profileren van de

verhaalfiguren via hun taalgebruik. Zo stelt Oehoeboeroe vast: ‘Dit is helendal nogal wel zo buitengemeen zeer belachelijk!’ en spreekt Gregorius van ‘baardklabosters’ en ‘bloeskaploeters’ wanneer hij aardkabouters bedoelt. Voeg daarbij nog het prachtige tekenwerk, met veel knoestige griezelbomen, aardmannetjes als een fraaie kruising tussen olifante-embryo's en duiveltjes, een allerdierbaarst, vaak zorgelijk kaboutertje en een van gemeenheid verkreukelde heks en het feit is onontkoombaar: ook al is het gespleten en niet reglementair, dit is het alternatieve Kinderboek van het jaar 1954.

De schrijvers van kinderboeken in beeld

Wim Hora Adema (1914) was van 1949 tot 1962 de drijvende kracht achter de krantepagina ‘Parooljunior’. Een aantal belangrijke auteurs hebben hun debuut gemaakt in deze kinderkrant, onder anderen Annie M.G. Schmidt en Mies Bouhuys. Hora Adema stelde een groot aantal bloemlezingen samen en schreef bekende kinderboeken als *Rooie Freeke* (1953) en *De kinderen van Zestienhoven* (1958). In 1954 verscheen van haar *'t Slechte kerstrapport*, met tekeningen van Fiep Westendorp. Foto Ben van Meerendonk/ AHF/Stichting IISG

Omslag van *Klaar..... over*! (1954) van Henriëtte van Eyk (1897-1980) en Wim Hora Adema (1914). Met een nawoord ‘waarin de schrijfsters verklaren, hoe zij aan het verhaal komen [...]. Er was namelijk een uitgever bij Henriëtte van Eyk gekomen om haar te vragen, of zij een boek over de “Klaar-Overs” wilde schrijven. En dan een beetje gauw, want het moest nog voor Sinterklaas verschijnen. En, omdat Henriëtte van Eyk er niet van houdt gauw, gauw iets te schrijven, vroeg ze mij, of ik mee wilde doen. Mij kan het namelijk niets schelen, dat gauw gauw, ik doe mijn hele leven niet anders, dat is een kwestie van karakter denk ik. “Maar hoe stel je je dat dan voor? Om en om een regel?”, vroeg ik. “Nee, om de beurt een hoofdstuk”, antwoordde ze. “Dan hoef ik maar een half boek te schrijven. Dat krijg ik wel op tijd klaar.” “Ik vind het best”, zei ik.’ Omslagfoto Paul Bessem/ Collectie Boek en Jeugd

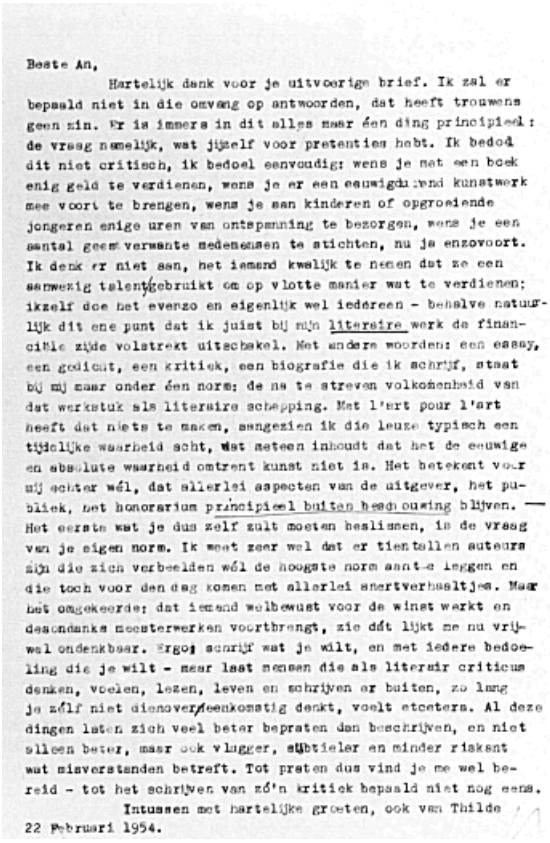

Beste An,

Hartelijk dank voor je uitvoerige brief. Ik zal er bepaald niet in die omvang op antwoorden, dat heeft trouwens geen zin. Er is immers in dit alles maar één ding principieel: de vraag namelijk, wat jijzelf voor pretenties hebt. Ik bedoel dit niet critisch, ik bedoel eenvoudig: wens je met een boek enig geld te verdienen, wens je er een eeuwigdurend kunstwerk mee voort te brengen, wens je aan kinderen of opgroeiende jongeren enige uren van ontspanning te bezorgen, wens je een aantal geestverwante medemensen te stichten, nu ja enzovoort. Ik denk er niet aan, het iemand kwalijk te nemen dat ze een aanwezig talent gebruikt om op vlotte manier wat te verdienen; ikzelf doe het evenzo en eigenlijk wel iedereen - behalve natuurlijk dit ene punt dat ik juist bij mijn literaire werk de financiële zijde volstrekt uitschakel. Met andere woorden: een essay, een gedicht, een kritiek, een biografie die ik schrijf, staat bij mij maar onder één norm: de na te streven volkomenheid van dat werkstuk als literaire schepping. Met l'art pour l'art heeft dat niets te maken, aangezien ik die leuze typisch een tijdelijke waarheid acht, wat meteen inhoudt dat het de eeuwige en absolute waarheid omtrent kunst niet is. Het betekent voor mij echter wél, dat allerlei aspecten van de uitgever, het publiek, het honorarium principieel buiten beschouwing blijven. — Het eerste wat je dus zelf zult moeten beslissen, is de vraag van je eigen norm. Ik weet zeer wel dat er tientallen auteurs zijn die zich verbeelden wél de hoogste norm aan te leggen en die toch voor den dag komen met allerlei smartverhaaltjes. Maar het omgekeerde: dat iemand welbewust voor de winst werkt en desondanks meesterwerken voortbrengt, zie dát lijkt me nu vrijwel ondenkbaar. Ergo: schrijf wat je wilt, en met iedere bedoeling die je wilt - maar laat mensen die als literair criticus denken, voelen, lezen, leven en schrijven er buiten, zo lang je zélf niet dienovereenkomstig denkt, voelt etcetera. Al deze dingen laten zich veel beter bepraten dan beschrijven, en niet alleen beter, maar ook vlugger, subtieler en minder riskant wat misverstanden betreft. Tot praten dus vind je me wel bereid - tot het schrijven van zó'n kritiek bepaald niet nog eens.

Intussen met hartelijke groeten, ook van Thilde

22 Februari 1954.

Doorslag van een brief van prof. dr. Garmt Stuiveling (1907-1985) aan An Rutgers van der Loeff-Basenau, 22 februari 1954. An Rutgers debuteerde in 1949 met het inmiddels klassiek geworden kinderboek *De kinderkaravaan* (met illustraties van Laura Kuiper). In 1954 verscheen *Lawines razen* (met illustraties van Alie Evers), dat de bekroning 'Beste kinderboek van het jaar' kreeg.
Collectie NLMD

Annie de Man (1910), auteur van onder andere *Op vlugge voeten* (1954) met illustraties van Lies Veenhoven, en Dick Laan (1894-1973), de schrijver van de overbekende Pinkeltjeserie. In 1954 verscheen *Pinkeltje op zoek naar Klaas Vaak*, het zesde deel in een serie van bijna dertig boeken. ‘Nu appreciëert men in het algemeen geen vervolgverhalen, maar als je brieven van de kinderen krijgt hoe leuk ze het vinden en je de verkoopcijfers ziet, die er niet om liegen, dan geloof ik wel dat het verantwoord is om er mee door te gaan’ (Laan in: *Van Wormcruyt met suycker tot jeugdliteratuur*, 1971, p.34).
Foto Ben van Meerendonk/ AHF/Stichting IISG

Omslag van *Meneertje verkeerd* (1954) van Lea Smulders (1921-1993). Smulders debuteerde in 1951 met *Radiosprookjes uit de rubriek klein, klein kleutertje*. De verhalen werden door haarzelf voorgelezen in het bekende KRO-radioprogramma. ‘Lea Smulders heeft een zeldzaam talent om de kinderen te boeien met haar verhalen en gedichtjes. Als vader, die trouw zijn voorleesplichten moet vervullen, weten wij [dit] uit ervaring’ (*De Tijd*).
Omslag Willem Bijmoer/ Collectie Boek en Jeugd

Omslag van *Toen de Amboneesjes kwamen* van Henk Hoogeveen (1903), een verhaal over de komst van een paar Molukse kinderen op een dorpsschool. Een actueel onderwerp in die jaren, aangezien

de - toentertijd als Ambonezen aangeduide - groep Molukse immigranten vanaf 1950 naar Nederland toe kwam, Het waren veelal gezinnen van oud- KNIL-militairen, die in speciale woonoorden en -wijken werden opgevangen.
Omslagillustratie Nans van Leeuwen/Collectie Boek en Jeugd

Omslag van *Een raderboot als zilvervloot* (1954) van Willy van der Heide (pseudoniem van W.H.M. van den Hout, 1915-1985). In een interview met *Tubantia* (8 juni 1978) vertelt Van der Heide over het ontstaan van de Bob Evers-boeken. ‘Ik had de hele rommel allang in een la gemieterd toen Jan Stenvert uit Meppel een keer in auto met chauffeur kwam voorrijden. Hij zocht manuscripten. Hij wilde jeugdboeken uitgeven en dat wilde hij snel doen. Het kon hem, geloof ik, geen bliksem schelen wat er in die manuscripten stond als hij maar wat te drukken had. Ik leverde hem twee boeken. Maar die waren te lang en Stenvert had zo'n haast dat ik eerst maar bliksemsnel nieuwe verhalen ben gaan schrijven voor ik de bestaande manuscripten ben gaan inkorten.’
Omslagillustratie Frans Mettes/Collectie Boek en Jeugd

Omslag van *Pim Pandoer in het web van de rode spin* (1954), het tweede deel in de Pim Pandoer-serie van Carel Beke. ‘Pim Pandoer vaart nog eens weer met een duikboot door de Rijn in de buurt van Arnhem en ja, zelfs tot voorbij Hoek van Holland. Alleen reeds deze onwaarheid moest de uitgever weerhouden zulk een conceptie te publiceren. De rest is navenant. Niet aanbevolen’ (*Pedagogisch Studieblad* [?], 27 november 1954).
Omslag Frans Lammers/ Particuliere collectie

A.D. Hildebrand (1907-1977) tijdens de kinderboekenmarkt in de Amsterdamse Bijenkorf, 3 april 1954. ‘'t Was er een fleurig gedoe, waar vele schrijfsters en schrijvers van jeugdlectuur elkaars geestesproducten aan de man trachtten te brengen’ (*Nieuwsblad voor de Boekhandel*, 1954, p.298).

In 1954 verscheen van Hildebrand *Brilstra en zijn bromvlieg* met illustraties van Marten Toonder en G. Stapel; een verhaal dat aanvankelijk als hoorspel gemaakt was en later tot boek werd bewerkt.
Foto Ben van Meerendonk/ AHF/Stichting IISG

Omslag van *Het zonderlinge testament* (1954) van Leonard Roggeveen (1898-1959). ‘Deze geschiedenis is, zoals we van Roggeveen gewend zijn, boeiend en vlot geschreven. De sfeer in het hier getekende gezin is uitstekend; er is een gezellig en goed samenleven’ (*Vrouwenpost*, februari 1955).
Omslagillustratie John Hummel/Collectie Boek en Jeugd

Klasgenoten van de ‘Haarlemse Kweekschool’: Leonard Roggeveen en C. Wilkeshuis tijdens de kinderboekenmarkt, 3 april 1954. Roggeveen, door Daalder een ‘Kunstenaar in Kinderland’ genoemd, werd bekend met zijn series over Okkie Pepernoot en Daantje. De verhalen werden oorspronkelijk door hemzelf geïllustreerd. Wilkeshuis (1896-1982), auteur en pedagoog, schreef naast oorspronkelijke boeken en verhalen (veel in *KrisKras*) ook artikelen over jeugdliteratuur. Voor de lagere scholen stelde hij een aantal bloemlezingen samen. In 1954 verscheen van zijn hand *Oeleke*, een kinderboek met illustraties van H. Meijer-Ricard.
Foto Ben van Meerendonk/ AHF/Stichting IISG

Omslag van *Bram en Aart op zomervaart*. ‘Een boek van avontuur, spanning en heroïsme in rasechte jongensgeest en -taal’ (*Volksontwikkeling*, november 19540). ‘De schrijver is er in geslaagd de nodige spanning er in te houden, mits zijn lezers nog niet door beeldromans en andere minderwaardige lectuur grondig bedorven zijn’ (*Idil*, januari 1955). Omslagillustatie Jan Lutz/ Collectie Boek en Jeugd

Cor Bruijn (1883-1978) in een speciaal voor hem ontworpen ‘schrijfstoel’, ± 1954. Naast een groot aantal kinderboeken, waaronder *De zwerftocht van Eggejan Korse* (1951), *Bram en Aart op zomervaart* (1954) en het in Lapland gesitueerde *Lasse Länta* (1955), dat de bekroning ‘Beste kinderboek van het jaar’ kreeg, schreef Bruijn veel streekromans voor volwassenen. Zijn bekendste roman is *Sil de strandjutter* (1940).

Van links naar rechts Anton Beuving (pseudoniem van A.P.A. Oliemans, 1902), auteur van onder meer *Vuur aan bakboord* (1954), Betty van der Plaats (1906-1969) en Klaas Norel (1899-1971) tijdens de kinderboekenmarkt, 3 april 1954. Laatstgenoemde is met name bekend geworden als schrijver van spannende jongensboeken, waarvan *Engelandvaarders* (1946), een trilogie over de tweede wereldoorlog, en *Scheepsmaat Woeltje* (1948) tot de bekendste horen. In 1954 verschenen van hem *S.O.S.! Wij Komen!* en *Van Doggersbank tot Barentszee*, het eerste deel van een trilogie over de scheepvaart.
Foto Ben van Meerendonk/ AHF/Stichting IISG

Omslag van *Bloemen voor Else* van Betty van der Plaats (1906-1969). Volgens Van der Plaats moesten kinderen zich tijdens het lezen vooral ‘veilig voelen’: ‘Ik meen dat je het kind in zijn lectuur niet moet confronteren met schokkende gebeurtenissen in en buiten zijn eigen leven als die voor hem nog niet aan de orde zijn. Dat “forse” schrijven, zoals ik het wel eens noem, is dan ook mijn genre niet. Zelfs aan de titels *Ze verdrinken ons dorp, Lawines razen* of *Mens of wolf*? komen al die verschrikkingen reeds op het kind af, waarvoor ik hem nog een tijdlang zou willen bewaren’ (*De Havenloods*, 11 december 1964).
Omslag C.B. Teeuwisse/ Collectie Boek en Jeugd

Omslag van *Schaakmat. Roman voor oudere meisjes* van Mien van 't Sant (1901-1994). Naast meisjesboeken schreef Van 't Sant ook een groot aantal streek- en familieromans. Omslag Hans Borrebach/ Collectie Boek en Jeugd

Anne de Vries (1904-1964) omringd door aandachtige toehoorders. De Vries werd zeer bekend met zijn streekromans over Bartje (1935; 1940) en zijn *Groot vertelboek voor de bijbelse geschiedenis* (1940). Naast bijbelse geschiedenissen en jeugdboeken heeft hij een groot aantal schoolboeken geschreven. In 1952 kreeg hij van de Surinaamse regering de opdracht een reeks boekjes te schrijven voor het leesonderwijs. Hij verbleef met zijn familie een jaar lang in Suriname om het leven er goed te leren kennen. Naast de schoolboekjes schreef hij ook kinderboeken die zich in Suriname afspelen, waaronder *Dagoe de kleine bosneger* (1954).
Foto Nico Jesse/Nederlands Fotoarchief nfa

Omslag van *Dagoe de kleine bosneger*. ‘De auteur beschaamt zijn naam als schrijver hier niet! In Dagoe schiep hij een prachtig zendingsverhaal dat ook als missielectuur gerust gebruikt kan worden. Goede - echt goede missieverhalen zijn er nogal te weinig al lijkt verbetering op komst! Goed is bijv. getekend het verschil tussen christen en heiden bosnegervolk’ (*Ons eigen blad*, 15 februari 1955).
Omslagillustratie Corrie van der Baan/Collectie Boek en Jeugd

Omslag van *Zeven foto's en... Manon* (1954) van Guus Betlem (1905-1977). Betlem produceerde onder verschillende pseudoniemen - Guus van Balkom, Betty van Santvoort, Annet Verhagen en Freddy Hagers - een enorm aantal meisjesboeken.
Omslagillustratie Th.J. Mathijsen/Collectie Koninklijke Bibliotheek

Omslag van *Stel je voor, dat ik ging emigreren*! (1954) van Else Harting. Volgens een recensie in *Idil* (december 1954) besteedt Harting in dit boek voor ‘grote meisjes’ te weinig aandacht aan het ‘emigratieprobleem’ en te veel aan ‘weke liefdesromantiek’.
Omslagillustratie Hans Borrebach/Collectie Boek en Jeugd

Mies Bouhuys (1927) en Ed. Hoornik (1910-1970), ± 1954. Bouhuys debuteerde in 1952 in de kinderliteratuur met *Het boompje. Vijf kerstverhalen*. In 1954 werd *Vinger in de roet* gepubliceerd, ‘een zeer verzorgd bundeltje met over het algemeen verhalende gedichtjes, misschien niet zo makkelijk aansprekend als het tegenwoordig zo in trek zijnde humoristische genre, doch dikwijls fijn van gedachtengang’ (*Algemeen Handelsblad*, 4 november 1954).
Foto Cas Oorthuys/ Nederlands Fotoarchief nfa

Jaaroverzicht 1954

Januari

2 Bij de eerste televisie-uitzending in Italië waarschuwt paus Pius XII voor de gevaren van de televisie voor het gezinsleven.
4 Uitgever A.A.M. Stols (1900-1973) wordt door de regering van Equador benoemd in de 'Orde van verdienste' naar aanleiding van zijn werk *Historia de la imprenta en el Equador 1755-1830*.
5 Begrafenis van dr. Albert Plesman (1889-1953), Nederlands luchtvaartpionier en directeur van de KLM.
7 Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, mr. J.M.L.Th. Cals opent in het Haags Gemeentemuseum de tentoonstelling *Het Oostenrijkse boek*, waar naast Oostenrijkse literatuur en bibliofiele uitgaven ook vertalingen van Nederlandse literatuur in Oostenrijk te zien zijn. De tentoonstelling duurt van 8-21 januari en verhuist daarna naar Amsterdam.
8 'Dutch windmill' Bep van Klaveren (1907-1992) maakt een come-back door de Fransman Tino Pierluigi 'met een straatlengte voorsprong' te verslaan.
16 De prijzen voor 1953 van de Stichting Kunstenaarsverzet 1942-1945 worden uitgereikt aan auteur en criticus R. Blijstra (1901-1975) en graficus Ap Sok (1917). Victor E. van Vriesland spreekt bij deze plechtigheid de rede 'De Onverzoenlijken' uit.
20 Frans Mijnssen (1872-1954) overleden. Mijnssen publiceerde naast oorspronkelijk werk essays en recensies in onder andere *Over tooneel* (1910) en *Dramatische studies* (3 dln., 1906, 1908 en 1914). Verder vertaalde hij Schnitzler en Maeterlinck.
25 Begin van de conferentie van de 'Grote Vier' (Amerika, Engeland, Frankrijk en Rusland) in Berlijn. 'In Berlijn heerste vandaag een ware conferentiekoorts. Naar schatting zijn 5000 personen - gedelegeerden, journalisten en waarnemers - naar de voormalige

Duitse hoofdstad gekomen voor de conferentie van de ministers van Buitenlandse Zaken van de "Grote Vier"' (*Het Vaderland*, 25 januari 1954). Tijdens de conferentie diende de Engelse minister van Buitenlandse Zaken, sir Anthony Eden, een gedetailleerd plan in voor de hereniging van de beide Duitslanden.

26 Lode Baekelmans, initiatiefnemer van het Museum van de Vlaamsche Letterkunde, vijfenzeventig jaar. Ter gelegenheid van zijn verjaardag stelt Victor E. van Vriesland een bloemlezing van Baekelmans' werk samen, *De nuchtere minnaar*.

31 Het KNMI in De Bilt bestaat honderd jaar.

Februari

1 In heel Nederland wordt de watersnoodramp van het vorige jaar herdacht.

3 Voor de negende keer in de geschiedenis wordt de Elfstedentocht gereden. Winnaar is Jeen van den Berg uit Nij Beets in een recordtijd van 7 uur en 32 minuten. 'Hij is klein, en bijna tenger, deze 25-jarige Jeen van den Berg, het is haast onvoorstelbaar dat in dit kleine lichaam deze enorme krachten voor 200 kilometer met een gemiddelde van ruim 25 kilometer per uur schuilgaan' (*Het Parool*, 3 februari 1954).

9 Geerten Gossaert (pseudoniem van F.C. Gerretson, buitengewoon hoogleraar in de constitutionele geschiedenis te Utrecht) zeventig jaar. Gossaert publiceerde in 1911 de door P.N. van Eyck samengestelde bundel *Experimenten*.

12 De Vlaamse auteur Wim Meewis (1926) krijgt de Leo J. Krynprijs voor zijn roman *Geen scherzo voor de goden*.

18 De Viermogendhedenconferentie in Berlijn besluit tot het bijeenroepen van een conferentie over Korea en Indo-China eind april te Genève. Ook de Volksrepubliek China zal aan de conferentie deelnemen.

23 De Hoge Raad beslist dat na sluitingstijd in boekhandels geen lezingen of literaire avonden mogen worden gehouden. 'De Hoge Raad der Nederlanden heeft het beroep van de directeur van een boekhandel te Utrecht [= Chris Leeflang] verworpen, die gelegenheid had gegeven, dat na het wettelijke winkelsluitingsuur personen in zijn zaak kwamen voor het bijwonen van literaire lezingen' (*Nieuwsblad voor de Boekhandel*, p. 148). Chris Leeflang kreeg een boete van *f* 1,- opgelegd.

24 Herman Teirlinck, Vlaams auteur van onder andere *Maria Speermalie* (1940) en *Het gevecht met de engel* (1952), vijfenzeventig jaar.

27 Verschijning van het derde interimrapport van de Deltacommissie (ingesteld op 18 februari 1953 naar aanleiding van de watersnoodramp). In het rapport de aanbeveling het Haringvliet, het Brouwershavense Gat, de Oosterschelde en het Veerse Gat af te sluiten.

28 Vijfentwintigjarig jubileum van Chris Leeflang (1904-1993) als directeur van de NV Boekhandel v/h J.G. Broese te Utrecht. 'Op zijn uitdrukkelijke verzoek zal er geen enkele festiviteit plaatsvinden, terwijl de heer Leeflang die dag in het buitenland zal zijn' (*Nieuwsblad voor de Boekhandel*, p. 84).

Maart

1 Amerikaanse technici brengen op het Eniwetok-atol in de Stille Oceaan een waterstofbom tot ontploffing die vele honderden malen krachtiger is dan de atoombom die Hirosjima verwoestte. ‘De paddestoelvormige wolk bereikte een hoogte van omstreeks 32 kilometer’ (*Het Vaderland*, 18 maart 1954).
2 Oprichting Stichting Kinderbelangen met als doel de uitgave van het kindertijdschrift *Kris Kras*.

4 De Amsterdamse Academie voor Dramatische Kunst stelt de Top Naeffprijs in.

6 De Nederlandse kunsthistoricus en letterkundige Jan Kalf (1873-1954) overleden. Kalf was van 1918 tot 1939 de eerste directeur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg. In 1939 werd hij door de regering benoemd als inspecteur voor de bescherming van culturele waarden tegen oorlogsgevaren.

10 De Sociaal Economische Raad adviseert - na een studie van twee jaar - tot invoering van een algemeen waardevast ouderdomspensioen (AOW).

18 De Marianne Philipsprijs wordt toegekend aan Nescio (pseudoniem van J.H.F. Grönloh, 1882-1961) voor zijn gehele oeuvre.

22 De Sovjet-Unie protesteert tegen vestiging van Amerikaanse militaire bases in Nederland.

Het Boekenschip Vrouwe Eva met aan boord een tentoonstelling over het Nederlandse boek vertrekt met een ruime vertraging voor zijn derde tournee door Nederland. De afvaart was aanvankelijk gepland voor 1 februari, maar werd vanwege de strenge vrieskou en de daardoor onbevaarbare binnenwateren herhaaldelijk uitgesteld. De eerste aanlegplaats van het schip, een initiatief van de CPNB, werd Urk. Op 21 juni keerde het Boekenschip, na voornamelijk door de noordelijke provincies te hebben gevaren, in Amsterdam terug: ‘Het Boekenschip is door Nederland getrokken om het boek bij de mensen te brengen. Het heeft dat gedaan: het is geweest in plaatsen waar volgens de getuigenis van een der inwoners “helemaal geen boeken waren te krijgen”’ (*Nieuwsblad voor de Boekhandel*, p. 606).

23 Het kabinet Drees verwerpt een voorstel over gelijke beloning voor mannen en vrouwen. ‘Met een deel van de [Sociaal Economische] Raad kan de Regering de gedachte, dat gelijkwaardige arbeid, ongeacht het geslacht van degene, die de arbeid verricht, gelijkelijk beloond dient te worden, in beginsel zeer wel onderschrijven. Niettemin is zij van mening, dat het onmogelijk moet worden geacht reeds thans bovengenoemd beginsel algemeen in Nederland toepassing te doen vinden’ (*Het Vaderland*, 23 maart 1954).

26 De (negentiende) Boekenweek wordt in het bijzijn van koningin Juliana feestelijk geopend met een gala-avond in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Den Haag. Het Boekenbal is in Den Haag vanwege de jubilerende 's-Gravenhaagsche Boekhandelaars Vereeniging, die honderd jaar bestaat. ‘Mr. F.M.A. Schokking, burgemeester van Den Haag, vond het een voorrecht, dat Den Haag ditmaal als plaats van de opening was uitgekozen. In Den Haag toch heeft het boek voor velen grote betekenis. [...] De Haagse atmosfeer is voor schrijvers, uitgevers, boekverkopers en lezers altijd gunstig geweest en is dat nog’ (*Nieuwsblad voor de Boekhandel*, p. 269).

27 De culturele prijzen voor 1953 van de gemeente Amsterdam worden uitgereikt in het Stedelijk Museum. A. Alberts (1911) krijgt een prijs voor zijn novelle *De eilanden*, Abel J. Herzberg (1893-1989) voor zijn toneelstuk *Herodes*, Rudolf Escher (1912-1981) voor zijn koorwerk *Le vrai visage de la paix*, Helmut Salden voor de typografische verzorging van het *Verzameld werk* van Paul van Ostaijen (bezorgd door Gerrit Borgers) en Lucebert voor zijn dichtbundel *Apocrief*. Lucebert (1924-1994) komt verkleed als Keizer der Vijftigers, met zijn gemalin en een klein gekostumeerd gevolg, een ‘symbolische experimentele krijgsmacht’.

Er ontstaan echter problemen omdat Lucebert wel een uitnodiging heeft voor de plechtigheid, maar zijn ‘krijgsmacht’ niet. De gezaghebbenden kunnen er de humor niet van inzien en laten het gezelschap door de politie verwijderen. Later tijdens de plechtigheid leest burgemeester D'Ailly een telegram voor: ‘Wij, Lucebert en ons gevolg, zijn helaas door stedelijke strijdmacht verhinderd op waardige wijze oorkonde in ontvangst te nemen’ (*De Tijd*, 29 maart 1954).

A. Viruly (1905-1986), auteur van onder andere *De zee en de overkant* (1954), wint in Montreal de tweede prijs in een wedstrijd pijproken, georganiseerd door de Maple Leaf Club.

30 Première van Martha Graham and Dance Company in de Koninklijke Schouwburg te Den Haag tijdens haar eerste Europese tournee.

April

2 Het eerste nummer van *KrisKras* verschijnt onder redactie van I.M. Fennema-Zboray (hoofdred.), P.Balázs, W. Boegheim, D.L. Daalder en Leonard Roggeveen.
3 De Anti-Revolutionaire Partij bestaat vijfenzeventig jaar.
4 Arturo Toscanini (1867-1957) dirigeert in de Carnegie Hall te New York zijn laatste concert: 'The sad time has come when I must reluctantly lay aside my baton and say goodbye to my orchestra' (*Keesings Historisch Archief*, 1953-1954, p. 11220).
9 Prof. dr. N.A. Donkersloot (1902-1965) presenteert het eenmalige tijdschrift *Nationale Snipperdag* tijdens een persconferentie in Hotel Suisse te Amsterdam. 'Tegenover het besluit van de Regering, de Nationale Feestdag [5 mei] niet als vrije dag te bestemmen, waardoor deze dag als herdenking dreigt te vervallen, zijn de uitgevers en redacties van letterkundige en culturele tijdschriften van zeer uiteenlopende richtingen tot het besluit gekomen, gezamenlijk een April-nummer uit te geven onder de titel *Nationale Snipperdag*' (*Nieuwsblad voor de Boekhandel*, p.325).
10 Auguste Lumière (1862-1954), de uitvinder van de film, overleden.
11 P.N. van Eyck (1887-1954) overleden. Van Eyck volgde in Leiden Verwey op als hoogleraar Nederlandse letterkunde. Naast belangrijke studies publiceerde hij een aantal dichtbundels, waaronder *Herwaarts* (1993) en *Medousa* (1947).
12 De vader van de Nederlandse sport, Pim Mulier (1865-1954), overleden. Mulier voerde onder meer atletiek, voetbal en hockey in Nederland in en organiseerde zeer veel op sportgebied. In 1889 richtte hij de Nederlandsche Voetbalbond op. Hij was initiatiefnemer van een aantal bekende Vierdaagsen en zorgde voor een herleving van de Friese Elfstedentocht.
14 In Amerika wordt een onderzoek ingesteld naar de vermeende communistische sympathieën van de beroemde atoomgeleerde dr. J. Robert Oppenheimer (1904-1967), de 'vader' van de atoombom. Joseph McCarthy (1908-1957) beweert dat hij over getuigenissen beschikt waaruit blijkt dat Oppenheimer lid is geweest van de communistische partij.
19 Na drieëndertig jaar wordt dr. Max Euwe (1901-1981) onttroond als Nederlands schaakkampioen en heeft Nederland een jonge, nieuwe coryfee in Jan Hein Donner (1927-1988).
21 Bij de verkiezingen voor de Eerste Kamer wint de PvdA 24 statenzetels ten koste van de protestantschristelijke partijen en de communisten.
De Sovjet-Unie wordt lid van de Unesco.
22 In de Rotterdamse haven is het vijfduizendste schip van 1954 binnengekomen. In 1953 gebeurde dat op 3 mei.

23 Vlak voor de opening van de Vredesconferentie te Genève delen de Verenigde Staten, Engeland en Frankrijk de Sovjet-Unie mee dat zij de Chinese Volksrepubliek op de aanstaande conferentie niet als gelijke, dat wil zeggen als grote mogendheid kunnen erkennen.

26 Het Deens koninklijk echtpaar, koning Frederik en koningin Ingrid, arriveert in Nederland voor een staatsbezoek van drie dagen. Het programma bevat onder meer een bezoek aan het Rijksmuseum en aan de bloemenveiling te Aalsmeer.

Opening van de Vredesconferentie te Genève. ‘Aan de vooravond van de Aziatische conferentie in Genève is in het Westelijke kamp een gespannen atmospheer ontstaan als gevolg van de ernstige militaire situatie in Indo-China’ (*Het Vaderland*, 26 april 1954).

29 ‘Tijdens de vandaag in Utrecht gehouden jaarvergadering van de R.K. Boekhandelaren- en Uitgeversvereniging “St.Jan” is de Brand-Van Gentprijs uitgereikt aan Antoon Coolen [1897-1961] voor zijn boek *De vrouw met de zes slapers*. Deze prijs wordt eenmaal in de drie jaar beschikbaar gesteld, beurtelings aan een katholiek schrijver en aan een katholiek uitgever’ (*Het Vaderland*, 29 april 1954).

30 Koninginnedag: ‘Bezitters van televisietoestellen hebben vandaag veel plezier van hun apparaat gehad, want de Nederlandse Televisie Stichting verzorgde een directe uitzending vanuit Soestdijk, waar het traditionele defilé plaatsvond langs de jarige Koningin en haar gezin. De zon scheen zo vrolijk over Soestdijk, dat de Koningin haar korte bontjasje uitgetrokken had en met een stola over haar japon heen de 10 à 12 duizend Nederlanders uit alle delen van het land aan zich voorbij zag gaan’ (*Het Vaderland*, 30 april 1954).
De Koninklijke Schouwburg te Den Haag viert zijn honderdvijftigjarig jubileum.

Mei

1 Uitgave van de serie ‘zomerzegels’ waarop onder anderen de dichter Martinus Nijhoff (1894-1953), de historicus Johan Huizinga (1872-1945) en de schilder Vincent van Gogh (1853-1890) afgebeeld staan.

6 Gruppe 47, de Duitse literaire beweging onder leiding van Hans Werner Richter (1908-1993), bekroont Adriaan Morriën (1912) met de jaarlijkse prijs van dit gezelschap. Morriën is de enige buitenlandse auteur aanwezig op de voorjaars-‘Tagung’ die plaatsvond in San Felice Circeo in Italië. Ook is hij de eerste buitenlander die door de Gruppe 47 is bekroond.

7 De Fransen capituleren bij Dien Bien Phoe in Vietnam, wat het einde betekent van de Franse overheersing in dat land. Vietnam wordt voorlopig verdeeld in Noord en Zuid - langs de zeventiende breedtegraad, met vrije verkiezingen in het vooruitzicht.

8 Tijdens de buitengewone ledenvergadering van de Vereniging van Letterkundigen in het Paviljoen Vondelpark te Amsterdam ontvangt A. den Hertog (1889-1958) de Mr. H.G. van der Viesprijs voor zijn toneelstuk *Sybrech Willemsdochter*.

10 Inauguratie van H. de la Fontaine Verwey (1903-1989), hoogleraar in de wetenschap van het boek en de bibliografie te Amsterdam.

15 De R.K. Universiteit te Nijmegen bestaat dertig jaar.

17 Het Amerikaanse Hooggerechtshof verklaart raciale segregatie op scholen onwettig.

19 De honderdduizendste Nederlandse emigrant naar Canada (sinds de tweede wereldoorlog) vertrekt naar Montreal. De dame in kwestie, Koosje Bol, wordt

bij aankomst begroet door de Nederlandse ambassadeur, de heer A.H.J. Lovink.

De Amerikaanse componist Charles Ives (1875-1954) overleden.

20 Begin van de derde Ronde-tafelconferentie tussen Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen over het nieuwe *Statuut voor het Koninkrijk*. Op 3 juni vindt de slotzitting plaats.

21 Tijdens een bijeenkomst op het Muiderslot heeft de staatssecretaris van O.K. & W., mej. dr. A. de Waal, de P.C. Hooftprijs uitgereikt aan mr. F. Bordewijk (1884-1965). ‘Het was een indrukwekkende plechtigheid gistermiddag in het Muiderslot waar de Staatsprijs voor Letterkunde 1953 aan de Haagse schrijver F. Bordewijk werd uitgereikt. Er waren tal van officiële personen en figuren uit het artistieke en

letterkundige leven in ons land en voor het eerst bij deze plechtigheid ontbrak naast de radio ook de film niet' (*Het Vaderland*, 22 mei 1954).

22 Anne de Vries, de geestelijke vader van Bartje, vijftig jaar.
Literaire feestavond in Amsterdam ter gelegenheid van het tienjarig jubileum van het tijdschrift *Podium*.

24 Ter gelegenheid van het verschijnen van het *Verzameld werk* van de in 1953 overleden dichter Martinus Nijhoff vindt in Den Haag een plechtige herdenking plaats.
Nel Noordzij (1923) wint de eerste prijs in de prijsvraag voor korte verhalen uitgeschreven door de redactie van de Vara-rubriek 'Met en zonder omslag'.

25 Prof. mr. H. de la Fontaine Verwey opent in het Stedelijk Museum te Amsterdam de tentoonstelling van de best verzorgde boeken uit het jaar 1953.

30 De Nederlandse rooms-katholieke bisschoppen publiceren een mandement getiteld *De katholiek in het openbare leven van deze tijd*, dat een storm van protesten oproept. De kritiek richt zich vooral op de praktische richtlijnen voor de katholieken. Zo wordt het katholieken verboden lid te zijn van de Vara en wordt een lidmaatschap van de PvdA aan katholieken ontraden, aangezien 'het socialisme in Nederland nog ver af staat van het christendom'.
Kees Stip (1913) las kort hierop in een uitzending van de Avro-radio een Trijntje-Fopvers voor, waarin hij de draak stak met het episcopaat:

> Daar was een roomse reu in Mook
> die laatst een rode teef berook.
> Toen gaf zijn baas, meneer de Bisschop,
> het dier een welgerichte misschop
> en riep: Scharminkel dat je bent,
> vooruit, ga in je mandement.

Juni

1 De vijftigduizendste Nederlandse emigrant naar Australië (sinds de tweede wereldoorlog) vertrekt. 'Volgens de boeking is dit mej. M.A. Scholte die haar reeds eerder geëmigreerde verloofde achterna reist' (*Het Vaderland*, 28 mei 1954).

5 Einde van de levensmiddelenrantsoenering in Engeland.

8 Prins Bertil van Zweden brengt een bezoek aan Nederland, onder andere voor het openen van een Zweedse kogellagerfabriek in Veenendaal.

12 'Zaterdagmiddag om 15.38 uur is de scheiding van de Friese Siamese tweeling Folkje en Tjitske de Vries in het Leeuwarder Diaconessenhuis volbracht' (*Het Vaderland*, 14 juni 1954).

15 In Den Haag is het definitieve bestuur van de Stichting Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum geïnstalleerd. Het bestuur bestaat uit prof. dr. G. Stuiveling, dr. J. Hulsker, gemeentearchivaris dr. W. Moll, prof. dr. N.A. Donkersloot, prof. dr. H. van de Waal, dr. L. Brummel, prof. dr. W.J.M.A. Asselbergs en uitgever Bert Bakker. De Stichting, die een half jaar eerder is

opgericht (18 december 1953), heeft het beheer over een Letterkundig Museum, waarin handschriften, brieven, portretten en andere documenten betreffende de Nederlandse letterkunde worden verzameld en dat een volledige documentatie aanlegt over de schrijvers en hun werk.

16 In Nederland wordt de dienstplicht van twintig op achttien maanden gebracht.

21 Opening van het PEN-congres in Nederland. ‘Het 26ste Internationale PEN-congres werd [...] plechtig geopend door de ere-voorzitter Victor E. van Vriesland, die de meer dan 400 vertegenwoordigers uit 29 landen van harte welkom heette. “Nederland,” aldus de heer Van Vriesland, “is bij traditie

't land van de geestelijke vrijheid." Hij hoopte dan ook, dat men hier de geschikte atmospheer zou vinden voor de persoonlijke contacten, die het hoofddoel van het congres uitmaken' (*Het Vaderland*, 22 juni 1954).

22 De Amerikaanse evangelist Billy Graham (1918) arriveert op Schiphol voor een bliksembezoek aan ons land. In het Olympisch Stadion te Amsterdam wordt een gebedsdienst met duizenden mensen georganiseerd.

23 Victor E. van Vriesland (1892-1974), Jean Schlumberger (1877-1968) en E.M. Forster (1879-1970) krijgen een eredoctoraat in de letteren aan de Leidse Universiteit. 'De rector magnificus, prof. mr. J.M. van Bemmelen, wees er op, dat het feit, dat het PEN-congres dit jaar in Nederland wordt gehouden, als een goede gelegenheid was aangegrepen om iets goed te maken tegenover de door de Universiteit van Leiden lange tijd enigszins verwaarloosde moderne literatuur' (*Keesings Historisch Archief*, 1953-1954, p. 11388).

25 PEN-congressisten worden door koningin Juliana ontvangen op Paleis Soestdijk.

29 In Den Haag beginnen de Uniebesprekingen tussen Nederland en Indonesië.

30 Voor een betere greep op de lectuurvoorziening onder de katholieken wordt een overkoepelende centrale opgericht, het 'Katholiek Lectuur Centrum'.

Juli

1 Nederland telt 10 609 154 inwoners.

2 In Den Helder wordt een nieuwe marinehaven in gebruik genomen. 'Met het rood-wit en blauw aan de gaffel, de standaard van Z.K.H. Prins Bernhard in top, de geus aan de boeg en het naamsein wapperend in het want voer Hr. Ms. vliegkampschip Karel Doorman precies om 10 uur de met vlaggen versierde staaldraad door, die de nieuwe marinehaven in Den Helder afgesloten hield' (*Het Vaderland*, 2 juli 1954).

6 De oudste zeepfabriek ter wereld, De Vergulde Hand te Amsterdam, herdenkt haar vierhonderdjarig bestaan en verkrijgt het predikaat Koninklijk.

8 De Tour de France start in het Olympisch Stadion te Amsterdam. Winnaar van de eerste etappe is Wout Wagtmans (1929-1994.). '"Wat ik die laatste kilometers had gevoeld," zegt de kleine man uit Breda, die in tussen bewonderend naar de gele trui [...] kijkt, "wist ik toen zeker: ik kon die etappe winnen. [...] De overwinning kon mij niet meer ontgaan"' (*Het Vaderland*, 9 juli 1954). Wagtmans voert het klassement aan van de eerste tot de vierde en van de achtste tot de twaalfde rit. Helaas geeft hij in de twintigste etappe op. De Tour wordt uiteindelijk gewonnen door Louison Bobet (1925-1983).

13 De Mexicaanse schilderes Frida Kahlo (1907-1954) en de Vlaamse auteur Antoon Thiry (1888-1954) overlijden. Thiry verwierf een ruim publiek als gemoedelijk chroniqeur van onder andere *De droomer* (1924), *Mijnheer pastoor en zijne vogelenparochie* (1925) en *Ach, de kleine stad...* (1936).

17 De Belgische Staatsprijs voor Vlaamse Letterkunde wordt voor de periode 1951-1953 toegekend aan Gerard Walschap (1898-1989) voor zijn roman *Zuster Virgilia*.

21 De Franse president René Coty en zijn vrouw arriveren in Nederland voor een driedaags staatsbezoek.
De Conferentie te Genève is bereid tot overeenstemming over een wapenstilstand in Indo-China. ‘Het is premier Mendès-France gelukt: hedenmorgen om tien voor vier zijn tijdens een eenvoudige plechtigheid in het Volkenbondpaleis te Genève de overeenkomsten ondertekend, die een einde zullen maken aan de strijd in Indo-China, welke nu bijna acht jaar heeft geduurd’ (*Het Vaderland*, 21 juli 1954).

25 In het kader van de Groot-Kempische Cultuurdagen worden de literatuurprijzen van de gemeente Hilvarenbeek uitgereikt aan Ton Neelissen (1929) en Harriët Laurey (1924).
De directeur van het 'Nationaal Nederlandse Circus', Frans Mikkenie (1903-1954), overleden te Amsterdam.

28 De letterkundige prijzen van de stad Gent worden toegekend aan Johan Daisne (pseudoniem van Herman Thiery, 1912-1978) voor *Het kruid-aan-de-balk* en aan Paul Rogghé (1904-1974) voor *De grote vaart*.
Het Fries Rundveestamboek bestaat vijfenzeventig jaar en verkrijgt het predikaat Koninklijk.

Augustus

3 De Franse schrijfster Colette (1873-1954) overleden.

4 De Eerste Kamer aanvaardt een wetsontwerp waarbij het meisjes tot en met veertien jaar verboden wordt om in een bedrijf te werken. Het besluit wordt gezien als een tussenstation naar de leerplichtige leeftijd van zestien jaar.

9 Joegoslavië, Griekenland en Turkije sluiten te Bled (Slovenië) een militaire alliantie voor de tijd van twintig jaar. Dit Balkanpact is ook voor andere landen toegankelijk.

10 Indonesië zegt de Unie met Nederland op.

12 Koning Haakon VII van Noorwegen arriveert in Nederland voor een staatsbezoek van drie dagen.

23 Het KLM-vliegtuig Willem Bontekoe verongelukt voor de kust van Nederland. Alle (eenentwintig) inzittenden komen om.

24 President Dwight D. Eisenhower (1890-1969) ondertekent een wet waardoor de communistische partij in Amerika een verboden organisatie wordt.

25 De Belgisch-Nederlandse Commissie voor de spelling van de Nederlandse taal beëindigt haar werkzaamheden. Resultaat is de publikatie van het 'Groene Boekje'. Met ingang van deze datum zijn er nieuwe regels voor de spelling van de Nederlandse taal. 'De jongste spellinghervorming, het Nederlands-sprekende volk aangeboden in de zojuist verschenen nieuwe "Woordenlijst van de Nederlandse taal" is door de pers niet al te vriendelijk ontvangen. Een kleine bloemlezing uit de oordelen: spelling wordt kwelling behalve voor de gemakzuchtige - deze woordenlijst bevordert de eenheid niet - de verwarring wordt groter - fout is goed - de chaos is in principe toegestaan' (*de Groene Amsterdammer*, 4 september 1954).

27 Henriette (Heintje) Davids (1888-1975) start haar eerste afscheidstournee. '"Er zijn twee redenen waarom ik de tijd gekomen acht mij uit het toneelleven terug te trekken," zei gistermiddag mevrouw Henriëtte Davids op een persconferentie, belegd in het vooruitzicht van haar naderend afscheid. "Ik ben nu 67 jaar. Ik ben altijd genoodzaakt bij mijn optreden het publiek op te zwepen. Een ouder wordende actrice kunnen ze wel een rolletje geven, waarin ze stil in een stoel

kan blijven zitten. Maar met mij gaat dat niet. En dan het reizen op tournees vind ik wel een beetje bezwaarlijk worden"' (*Het Vaderland*, 27 augustus 1954).

September

2 De literatuurprijs van de stad Middelburg wordt toegekend aan S. Greup-Roldanus (1893-1984), Tina Keller (1920) en L. Vleugelhof (pseudoniem van L.P. de Jonge, 1925).

3 De Vlaamse auteur Willem Putman (1900-1954.) overleden. Putman publiceerde toncel in de experimentele expressionistische stroming, onder andere *De doode rat* (1925) en *Looping the loop* (1925). Onder het pseudoniem Jean du Parc schreef hij succesvolle intrigeromans, waaronder *Christine Lafontaine* (1947).

4 Tijdens de jaarvergadering van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde wordt de Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs uitgereikt aan Guillaume van der Graft (pseudoniem van W. Barnard, 1920) voor zijn bundel *Vogels en vissen*.

5 Het KLM-vliegtuig Triton stort neer bij Shannon (Ierland). De piloot is Adriaan Viruly. ‘Commodore A. Viruly, die zelf de reddingswerkzaamheden na het ongeval leidde, behaalde in 1927 zijn vliegbrevet en heeft meer dan 17 000 vlieguren op zijn naam staan. Hij heeft ongeveer vijf millioen kilometer in de lucht afgelegd. [...] Het, is het eerste vliegtuigongeluk van de 49-jarige commodore’ (*Het Vaderland*, 6 september 1954).

6 President Eisenhower kondigt aan dat de Verenigde Staten, Engeland, Frankrijk, België, Canada en Australië een bureau voor atoomenergie gaan oprichten. De ‘Atoombank’ is bedoeld voor het vreedzaam gebruik van atoomenergie.

7 Prinses Margriet verricht haar eerste officiële daad door de Margriethal in het Jaarbeursgebouw in Utrecht te openen.

8 Uitreiking van de Gelderse literatuurprijzen aan Nico Verhoeven (1925-1974) en Louis Frequin (1914).
De Zuidoostaziatische tegenhanger van de Navo opgericht. Leden van de Seato zijn de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Australië, Nieuw-Zeeland, Pakistan, Thailand en de Filippijnen.

9 In Amsterdam wordt een stichting opgericht ‘Bij veertig begint het leven’. Het is de bedoeling om ouderen in het arbeidsproces in te schakelen.

11 Gerard Walschap ontvangt de driejaarlijkse prijs voor Koloniale Letterkunde voor *Oproer in Congo*.

17 Het tienjarig bestaan van de Benelux wordt herdacht met een academische zitting in de Ridderzaal in Den Haag.

18 ‘De nationale herdenking van het feit dat 150 jaar geleden Betje Wolff en Aagje Deken overleden, is zaterdagmiddag te Vlissingen begonnen met de opening van 'n tentoonstelling in 't Stedelijk Museum’ (*Het Vaderland*, 20 september 1954).

21 Prinsjesdag: koningin Juliana spreekt de troonrede uit. ‘De woningnood is het nijpendste probleem, waarvoor wij binnenslands nog gesteld zijn. Ook in het komende jaar zal de Regering door premies en bijdragen de woningvoorziening zo krachtig mogelijk bevorderen’ (*Keesings Historisch Archief*, 1953-1954, p. 11491).
De Nederlandse diplomaat mr. E.N. van Kleffens (1894-1983) wordt gekozen tot voorzitter van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties.

23 De koningin onthult het standbeeld van ir. Cornelis Lely (1854-1929) op de Afsluitdijk ter gelegenheid van zijn honderdste geboortedag.

25 De 's-Gravenhaagsche Boekhandelaars Vereeniging bestaat honderd jaar. Ter gelegenheid van het jubileum schrijft F. Bordewijk de verhalenbundel *Haagse mijmeringen*.

30 De Amerikaanse marine neemt de eerste atoomduikboot, Nautilus, in gebruik.

Oktober

3 De Negenmogendhedenconferentie te Londen komt tot een principieel akkoord over een nieuwe Europese defensiegemeenschap (Westeuropese Unie) met deelneming van een soeverein West-Duitsland,

dat tevens tot de Navo mag toetreden. De uitwerking van deze beginselen vindt plaats in Parijs.

9 De Academieprijs van de Haagse Academie voor Beeldende Kunsten wordt uitgereikt aan *De familie Doorsnee*. ‘In een heel vriendelijk bedankje liet hij [Wim Ibo] de Academie-leerlingen weten, dat de gehele Nederlandse omroep er dankbaar voor is, dat voor het eerst in de geschiedenis een radio-programma wordt vereerd met een onderscheiding’ (*Het Parool*, 11 oktober 1954).

10 F. Bordewijk, auteur van *Bint* (1934) en *Karakter* (1938) en winnaar van de P.C. Hooftprijs, zeventig jaar.

13 Ernstig treinongeluk (zeven doden en talrijke zwaargewonden) bij Elst.

14 De koningin onthult in Den Haag het standbeeld tot eerherstel van Johan van Oldenbarnevelt. ‘Met grote dank jegens het Stichtingsbestuur aanvaardde mr. Schokking hierna het monument, waarmee de gemeente de verantwoording op zich neemt het tot in lengte van jaren op waardige en stijlvolle wijze te bewaren voor het nageslacht’ (*Het Vaderland*, 14 oktober 1954).

15 Minister Cals stuurt de Tweede Kamer een Memorie van Antwoord, vergezeld van het ontwerp van het televisiebesluit: vanaf maart 1955 zal de zendtijd van drie naar twaalf uur per week worden gebracht.

19 De Britten trekken zich terug van het Suezkanaal.

21 Infiltratie van Indonesische militairen in Zuidwest-Nieuw-Guinea.

23 Oprichting van de Westeuropese Unie, einde van de bezetting van West-Duitsland.

25 De Prozaprijs van de Gemeente Amsterdam wordt toegekend aan J.B. Charles (pseudoniem van W.H. Nagel, 1910-1983) voor *Volg het spoor terug*.

28 Nobelprijs voor literatuur toegekend aan Ernest Hemingway (1898-1961). ‘Hij [Hemingway] deelde mee, dat hij niet naar Stockholm zal gaan om de prijs in ontvangst te nemen, aangezien hij nog behandeld wordt voor de verwondingen, welke hij in het begin van dit jaar bij een dubbel vliegongeluk heeft opgelopen’ (*Het Vaderland*, 29 oktober 1954).

November

1 Dirk Coster (1887-1956) krijgt een eredoctoraat aan de Universiteit van Amsterdam.

De Poëzieprijzen van de Gemeente Amsterdam worden toegekend aan Gerrit Achterberg (1905-1962) voor *Ballade van de gasfitter* en aan Pierre Kemp (1886-1967) voor *Een bloemlezing uit zijn kleine gedichten* (samengesteld door Adriaan Morriën).

Aankomst van Audrey Hepburn (1929-1993) op Schiphol. ‘De tonelen die zich daar afspeelden, tartten iedere beschrijving. Nimmer in de na-oorlogse geschiedenis van deze luchthaven had men een dergelijke opgewonden belangstelling waargenomen, voor welke persoonlijkheid dan ook’ (*Het Vaderland*, 1 november 1954). Hepburn blijft vijf dagen in ons land. Doel van

het bezoek is een geldactie ten bate van de Bond van Nederlandse Militaire Oorlogsslachtoffers.

3 De Franse schilder Henri Matisse (1869-1954) overleden.
Haile Selassie, keizer van Ethiopië, brengt samen met zijn zoon, de hertog van Harrar en diens vrouw prinses Sarah een vierdaags staatsbezoek aan ons land.

13 De Franse modeontwerper Jacques Fath (1912-1954) overleden.

20 Het Residentie Orkest te Den Haag bestaat vijftig jaar.

24 De Reina Prinsen Geerligsprijs wordt uitgereikt aan Henk Romijn Meijer voor *Consternatie*. ‘H. Meijer [...] is student in het Engels aan die Universiteit [van Amsterdam]. Hij werd in 1929 te Zwolle geboren, waar hij de lagere school en het gymnasium doorliep. Het is een lange, waarschijnlijk in zichzelf gekeerde en bedeesde jongeman met een bril en een zachte, maar intelligente blik’ (*Het Parool*, 24 november 1954).
25 Het Nederlandse profvoetbal doet zijn intrede. In totaal tweeënvijftig clubs hebben zich aan de start gewaagd van het door de KNVB eindelijk erkende betaald voetbal.
26 Opening van de Conferentie der Nederlandse Letteren in Den Haag. ‘Het is sedert vier jaar traditie - een zeer wenselijke en zeer noodzakelijke traditie - om in het kader van het Nederlands-Belgisch Cultureel accoord de Conferentie der Nederlandse Letteren jaarlijks bijeen te roepen’ (*Het Vaderland*, 30 november 1954).
28 De Italiaanse natuurkundige en Nobelprijswinnaar Enrico Fermi (1901-1954) overleden.
29 In Ierland start het onderzoek naar de oorzaak van de ramp met het KLM-vliegtuig Triton. Het onderzoek duurt weken - de uitspraak volgt pas in 1955.
30 De Britse staatsman, historicus, strateeg, letterkundige, schilder en winnaar van de Nobelprijs voor letterkunde 1953, Sir Winston Churchill, tachtig jaar.

December

1 Gerrit Borgers (1917-1986) treedt als conservator in dienst van de Stichting Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum. ‘Het enige dat men *niet* in dit Museum zal aantreffen, is juist datgeen, waardoor wij onze schrijvers het eerst hebben leren kennen: het boek. Het Letterkundig Museum is geen bibliotheek en als er toch een boek wordt bewaard is het niet als boek, doch als curiosum dat het een plaats heeft gevonden in de verzameling, hetzij door de aantekeningen die er door een bepaalde letterkundige in geschreven zijn, hetzij door een bijzondere opdracht of door correcties die b.v. met het oog op een volgende druk er in werden aangebracht’ (*'s-Gravenhage. Maandblad der gemeente 's-Gravenhage*, jrg. 10, no. 1, p. 10).
2 De Amerikaanse Senaat veroordeelt de houding van senator Joe McCarthy en maakt daarmee een einde aan de door de televisie uitgezonden heksenjacht op vooraanstaande progressieve Amerikanen.
6 De Prix Goncourt wordt uitgereikt aan Simone de Beauvoir (1908-1986) voor haar roman *Les Mandarins*.
12 Uitgeverij De Bezige Bij viert haar tiende verjaardag met een feest op het Muiderslot.
15 In een zeer speciale zitting van het parlement in de Ridderzaal heeft koningin Juliana met haar handtekening het nieuwe Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden, bestaande uit Nederland, de Nederlandse Antillen en Suriname bekrachtigd. ‘“Moge onze nieuwe samenwerking Gods zegen waardig zijn”,

aldus besloot H.M. de Koningin Juliana vanmiddag haar rede na de bevestiging en ondertekening van het statuut voor het koninkrijk tijdens een plechtigheid in de Ridderzaal in aanwezigheid van Prins Bernhard, delegaties uit de drie rijksdelen en vele autoriteiten. De weg, die naar dit statuut leidde is lang en niet zonder moeilijkheden geweest. Geleidelijk hebben Suriname en de Ned. Antillen grotere zelfstandigheid en meer medezeggenschap gekregen. Het statuut is de bekroning op deze ontwikkeling' (*Het Vaderland*, 15 december 1954).

16 'In de met bloemen en palmen versierde raadszaal heeft wethouder J. de Wilde als loco-burgemeester namens het gemeentebestuur van Groningen, Donderdagmiddag de Hendrik de Vriesprijs voor het jaar 1954 uitgereikt aan de letterkundige J. Cohen

te Groningen. De Hendrik de Vriesprijs, vijfhonderd gulden, werd in 1946 door de Gemeenteraad ingesteld. De prijs wordt om de twee jaar uitgereikt aan een daarvoor in aanmerking komende vertegenwoordiger van het Groninger kunstleven op letterkundig gebied' (*Nieuwe Rotterdamse Courant*, 17 december 1954). Josef Cohen (1886-1965) was van 1914 tot de tweede wereldoorlog directeur van de Openbare Bibliotheek in Groningen.
Aan S. Vestdijk (1898-1971) en G.H.M. van Huet (1911-1975) worden de Essayprijzen van de Gemeente Amsterdam toegekend.

21 Constant van Wessem (1891+-+1954) overleden Van Wessem was redacteur van *Het Getij* (1916-1922) en van *De Vrije Bladen* (1924-1939). Als redacteur stimuleerde hij jonge talenten als J. Slauerhoff en Hendrik de Vries. Hij schreef een aantal korte toneelstukken en historische romans, die in de stroming van de Nieuwe Zakelijkheid geplaatst worden.

31 De Nederlandse componist Peter van Anrooy (1879-1954) overleden. Van Anrooy componeerde onder andere de *Piet Hein Rhapsodie*. Van 1917 tot 1935 was hij dirigent van het Residentie Orkest.

Historische gebeurtenissen in beeld

Op 25 januari begon de conferentie van de ‘Grote Vier’ in Berlijn. Twee dagen daarvoor hadden de westerse delegaties een voorbespreking in het Franse hoofdkwartier, natuurlijk op de voet gevolgd door de internationale pers. Tweede persoon van rechts is John Foster Dulles (Amerikaanse minister van BZ), vijfde van rechts Sir Anthony Eden (Britse minister van BZ). Derde links aan tafel is Georges Bidault (Franse minister van BZ).
Foto Spaarnestad Fotoarchief

Aangemoedigd door een juichende menigte passeert Jeen van den Berg op 3 februari als eerste de eindstreep van de Friese Elfstedentocht, in de recordtijd van 7 uur en 32 minuten.
Foto Anefo/Spaarnestad Fotoarchief

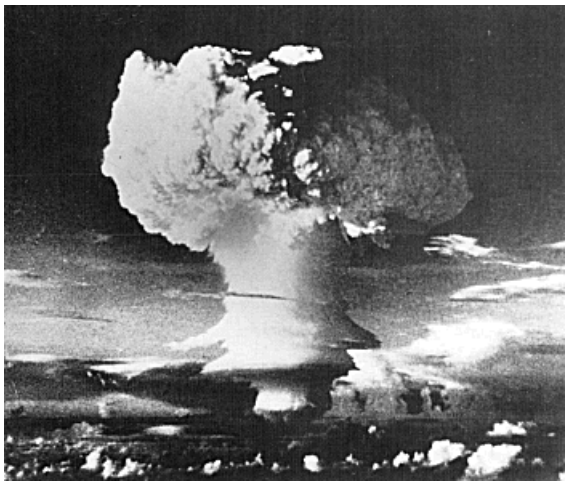

Ontploffing van de waterstofbom op het Eniwetok-atol in de Stille Oceaan, 1 maart 1954.
Foto Spaarnestad Fotoarchief

Op 19 april werd dr. Max Euwe na drieëndertig jaar onttroond als Nederlands schaakkampioen door de jonge Jan Hein Donner. Tijdens de Schaakolympiade in de Amsterdamse Apollohal, op 9 september, nemen Euwe en Donner het samen op tegen Michael M. Botwinnik (op de rug links) en Vassili V. Smislov in de wedstrijd Nederland-Rusland.
Foto ANP/Spaarnestad Fotoarchief

Het Drentse zangkoor ‘Van knop tot bloem’ brengt een aubade aan de koninklijke familie tijdens het defilé ter gelegenheid van de verjaardag van koningin Juliana, 30 april.
Foto Anefo/Spaarnestad Fotoarchief

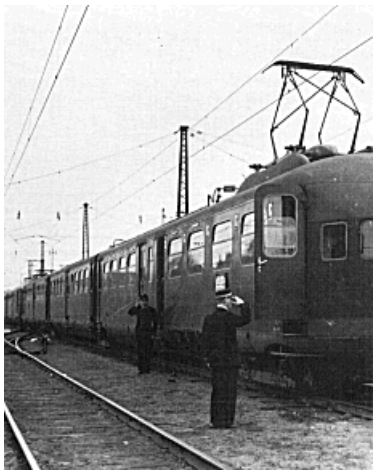

Een machinist en een conducteur nemen tijdens de Dodenherdenking op 4 mei om 20.00 uur twee minuten stilte in acht bij hun stilstaande trein.
Foto Ben van Meerendonk/ AHF/Stichting IISG

Op 17 mei emigreert Koosje Bol (in wit mantelpak) met haar familie naar Canada. Aangezien zij de honderdduizendste emigrant sinds de tweede wereldoorlog is, krijgt zij in Montreal een speciale ontvangst door de Nederlandse ambassadeur, de heer A.H.J. Lovink (geheel links).
Foto Spaarnestad Fotoarchief

Slotzitting van de Ronde Tafel Conferentie van Nederland, de Nederlandse Antillen en Suriname in de vergaderzaal van de Eerste Kamer in Den Haag, 3 juni. De conferentie leidde tot een nieuw Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden. Van links naar rechts minister-president dr. Willem Drees, mr. dr. M.F. Mendes da Costa (Ned. Antillen) en mr. D.J.C. van der Pijl (secretaris-generaal van de conferentie).
Foto Spaarnestad Fotoarchief

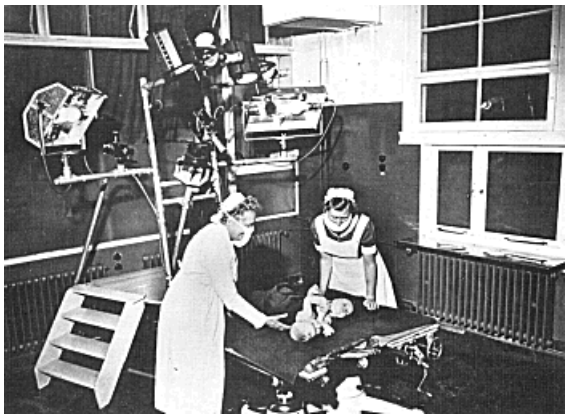

Op 12 juni wordt de Friese Siamese tweeling succesvol gescheiden tijdens een uren durende operatie in het Leeuwarder Diaconessenhuis. Verpleegsters leggen Folkje en Tjitske de Vries op de operatietafel.

Foto Spaarnestad Fotoarchief

De Amerikaanse evangelist Billy Graham arriveert op 22 juni op Schiphol voor een bliksembezoek aan Nederland.
Foto Anefo/Spaarnestad Fotoarchief

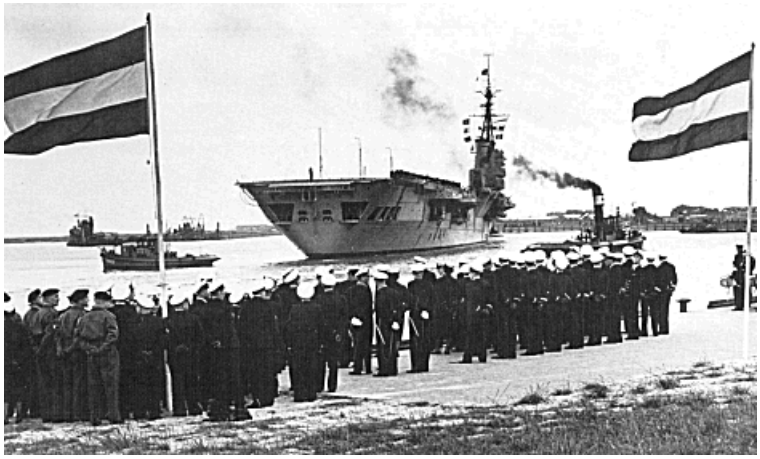

Het Hr. Ms. vliegkampschip Karel Doorman vaart in de ochtend van 2 juli de draad door, en opent daarmee de nieuwe marinehaven in Den Helder.
Foto Spaarnestad Fotoarchief

De Franse premier Pierre Mendès-France schudt de hand van de Chinese premier Tsjoe En Lai op de stoep van de Franse ambassade in Genève, 17 juli. Mendès-France en Tsjoe ontmoetten elkaar buiten de Vredes-conferentie in Genève om, aangezien de westerse landen China niet als gelijkwaardig gesprekspartner wensten te erkennen. Op 21 juli - de laatste dag van de conferentie - werd een overeenkomst getekend die een einde maakte aan een acht jaar durende strijd in Indo-China.
Foto Associated Press/ Spaarnestad Fotoarchief

Wielrenners rijden door de poort van het Olympisch Stadion Amsterdam voor de eerste rit in de Tour de France, 8 juli 1954.
Foto Ben van Meerendonk/ AHF/Stichting IISG

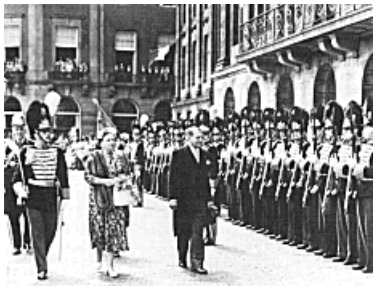

De Franse president René Coty en koningin Juliana inspecteren de erewacht voor het Paleis op de Dam tijdens het staatsbezoek dat Coty en zijn vrouw van 21 tot 23 juli aan ons land brachten.
Foto Anefo/Spaarnestad Fotoarchief

Op 10 augustus wordt in de Lairessezaal op het Binnenhof de Nederlands-Indonesische overeenkomst getekend waarmee er een eind komt aan de Unie tussen Nederland en Indonesië. Minister Soenarjo tekent voor Indonesië, minister Luns voor Nederland.
Foto Spaarnestad Fotoarchief

Prins Bernhard en koningin Juliana nemen op 14 augustus afscheid van de tweeëntachtigjarige Noorse koning Haakon VII, die na een staatsbezoek van drie dagen weer naar zijn eigen land terugkeert.
Foto Anefo/Spaarnestad Fotoarchief

Op 23 augustus heeft de Franse premier Pierre Mendès-France een ontmoeting met Sir Winston Churchill. Mendès-France arriveert op Biggin Hill, het beroemde R.A.F.-'Battle of Britain'-vliegveld, waar hij wordt opgewacht door de Britse staatsman. De twee premiers vertrekken vervolgens naar het huis van Churchill om daar een gesprek te voeren over de oprichting van de Westeuropese Unie. Op 3 oktober vond in Londen de Negenmogendhedenconferentie plaats waar een principieel akkoord werd bereikt over de nieuwe Europese defensiegemeenschap. Foto Associated Press/ Spaarnestad Fotoarchief

Heintje Davids maakt zich gereed voor een optreden tijdens haar - eerste - afscheidstournee, die op 27 augustus begon.
Foto Spaarnestad Fotoarchief

Gezagvoerder Adriaan Viruly is de uitputting nabij, nadat hij in Shannon (Ierland) urenlang de reddingswerkzaamheden heeft geleid na het neerstorten van zijn KLM- vliegtuig Triton.
Foto ANP/Spaarnestad Fotoarchief

Ter gelegenheid van zijn honderdste geboortedag onthult koningin Juliana op de Afsluitdijk het standbeeld voor oudminister ir. Cornelis Lely, 23 september. Het beeld werd gemaakt door Mari Andriessen.
Foto Anefo/Spaarnestad Fotoarchief

Audrey Hepburn en haar echtgenoot Mel Ferrer tijdens een bezoek aan Nederland van 1 tot 5 november.

Foto Spaarnestad Fotoarchief

Z.K.M. Haile Selassie, koningin Juliana en minister-president dr. Willem Drees op een galaavond in Den Haag, tijdens het staatsbezoek van de Ethiopische vorst, 3-6 november. Achter hen de zoon van Haile Selassie, de hertog van Harrar, en prins Bernhard.
Foto Spaarnestad Fotoarchief

De Republikeinse senator Ralph Flanders (rechts) overhandigt senator Joseph McCarthy een brief waarin hij aankondigt dat hij hem nogmaals in de Senaat zal aanvallen. Op 2 december wordt de houding van McCarthy door de Amerikaanse Senaat veroordeeld. De rol van de fanatieke ‘communistenjager’ is dan uitgespeeld. Aan de heksenjacht op vooraanstaande progressieve Amerikanen is een einde gekomen.
Foto Associated Press/ Spaarnestad Fotoarchief

Bronnen

bij het artikel van Anthony Mertens:

- Ton Anbeek, *Na de oorlog. De Nederlandse roman 1945-1960*. [De Arbeiderspers], Amsterdam, 1986 'Juni 1959', in: *Nederlandse literatuur. Een geschiedenis*. Martinus Nijhoff Uitgevers, Groningen, 1993, p. 752-755
- Knipselarchief van het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum
- Paul Rodenko, 'De wereld van Simon Carmiggelt', in *De sprong van Münchhausen*. Bert Bakker, Daamen n.v., Den Haag, 1959

bij het artikel van Rinus Ferdinandusse:

- C. Buddingh', 'De Nederlandse detectiveroman', in: *Vandaag* 11. *Nieuw werk van Nederlandse en Vlaamse schrijvers*. Bijeengebracht door Jaap Romijn en Bert van Aerschot. Bruna, Utrecht, 1954, p. 225-249.
- S. Dresden en S. Vestdijk, *Marionettenspel met de dood. Over het wezen van de detective-story*. Een speelse dialoog over de detective-story. Bert Bakker, Daamen n.v., De Sikkel, Den Haag, Antwerpen, 1957
- Jacques den Haan, 'Moord in geschrifte', in: *Jacques den Haan staart uit het raam... Luchtigs over leven en lezen*. Bert Bakker, Daamen n.v., Den Haag, 1962, p. 133-146
- *In de schaduw van Havank*. Friese Pers Boekerij, Drachten, Leeuwarden, 1988
- William Somerset Maugham, 'The decline and fall of the detective story', in: *The Vagrant Mood. Six Essays*, London, 1952, p. 91-123
- G. van der Leeuw, 'Het detective-verhaal als spiegel van dezen tijd', in: *De Gids*, jrg. 108 (1944-1945) nr. 6 (juni 1944), p. 105-119
- *Moordboeken. De Nederlandse misdaadroman 1900-1984*. Een bibliografie samengesteld door Maarten Bronkhorst. In eigen beheer uitgegeven, [Amsterdam], 1984
- Ab Visser, 'Inleiding' in: *3 Klassieken uit de Nederlandse misdaadliteratuur*. A.W. Sijthoff, Alphen aan den Rijn, [1981], p. 7-13
- Paulus Henri de Vries, *Poe and after. The detective-story investigated*. Drukkerij S.J.P. Bakker n.v., Amsterdam, 1956 (Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam).

bij het artikel van Bregje Boonstra:

- D.L. Daalder, *Wormcruyt met suycker; historisch kritisch overzicht van de Nederlandse kinderliteratuur*. De Arbeiderspers, Amsterdam, 1950
- Peter van den Hoven, *De geschiedenis van KrisKras*. NBLC, Den Haag, 1981

- Knipselcollectie Boek en Jeugd, NBLC, Den Haag
- Joke Linders, *An Rutgers van der Loeff. Een biografie*. De Prom, Baarn, 1990
- Annie M.G. Schmidt, *Van schuitje varen tot Van Schendel*. Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels, Amsterdam, 1954

bij het jaaroverzicht:

- *De Beweging van Vijftig*. Schrijversprentenboek 10. Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Den Haag, 1972 (2e druk)
- *'s-Gravenhage. Maandblad voor de Gemeente 's-Gravenhage*, jrg.10, nr. 1, januari 1955
- *Katholieke Illustratie*, jaargang 1954
- *Keesings Historisch Archief. Geïllustreerd dagboek van het hedendaags wereldgebeuren*.
  Hoofdred. Mr. J.A. Mommersteeg en L.Th. Keesing. Uitgeverssystemen Keesing, Amsterdam, 1953-1954
- Knipselarchief van het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum
- *Kroniek van de twintigste eeuw*. Eindred. Maarten Valken. Uitgeversmaatschappij Agon BV, Amsterdam, 1993
- *Nieuwe Rotterdamse Courant*, jaargang 1954
- *Nieuwsblad voor de Boekhandel*, jaargang 121, 1954
- *Het Parool*, jaargang 1954
- *De Tijd*, jaargang 1954
- *Het Vaderland*, jaargang 1954
- *Winkler Prins Boek van het jaar 1955* [over het jaar 1954]. Samengesteld door de redactie van de Algemene Winkler Prins. Elsevier, Amsterdam/ Brussel, [1955]

Lijst van detectives (eerste drukken, 1953-1954):

- Sherry Arden, *De laatste trein uit Narcash*. Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam 1953
- Eli Asser, *Wegens sterfgeval gesloten*. De Arbeiderspers, Amsterdam 1953
- C. Bauer, *Paniek*. P. Vink, Antwerpen, Amsterdam 1954
- Jan Brandts, *Het duivelse oog*. Fix, Amsterdam 1954
- Joop van den Brock, *Parels voor Nadra*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1953 *Oponthoud in Rome*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1954 *Passagiers voor Casablanca*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1954
- C. Buddingh', *Vrijwel op slag*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1953
- Rico Bulthuis, *De kat kwam weer*. P. Vink, Antwerpen, Amsterdam 1953
- Hans van Buuren, *Zijn laatste bezoek*. Amsterdamsche Boek- en Courantmij, Amsterdam 1953
- Eline Capit, *De wolven en de schapen*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1953 *Van onbesproken gedrag*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1954
- Tjalling Dix, *Een kogel voor Oedipus*. H.P. Leopold, Den Haag 1954
- Jan Domans, *Er speelt nog een derde mee*. A.J.G. Strengholt, Amsterdam 1954
- W.H. van Ecmlandt, *Arabeske in purper*. Het Wereldvenster, Baarn 1953 *Weer verdwijnt een atoomgeleerde*. Het Wereldvenster, Baarn 1953
  Een Rubens op drift. Het Wereldvenster, Baarn 1953 *Kogels bij het dessert*. Het Wereldvenster, Baarn 1954 *Dood in schemer*. Het Wereldvenster, Baarn 1954 *Moord met muziek*. Het Wereldvenster, Baarn 1954 *Schatgravers aan de Amstel*. Het Wereldvenster, Baarn 1954
- Theo Eerdmans, *Moord en mooie handel*. De Arbeiderspers, Amsterdam 1953
- Ine van Etten, *De moord in het Openluchtmuseum*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1954
- Nelly Folpmers, *De dood kwam onverwachts*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1954
- Madzy Ford, *De speurder zoekt een spook*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1953
- D. Fortin, *Een man verdween*. J. Philip Kruseman, Den Haag 1953
- C.K. Hani, *Het spoor leidt naar Parijs*. Enum, Amsterdam 1953
- Havank, *Circus Mikkenie*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1954
  Spaanse pepers. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1954
- Jac. Hojems, *Bordeaux Kitty*. J. Philip Kruseman, Den Haag 1953
- Bert Japin, *Stenen voor brood*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1953
  Post voor een dode. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1954
- Jan Louwen, *Kaarsen voor de luchter*. A.W. Sijthoff, Leiden 1953
- Martin Mons, *Inspecteur Perquin gaat met vacantie*. A.W. Sijthoff, Leiden 1953 *Moord in de Apollokliniek*. A.W. Sijthoff, Leiden 1954 *Koffie verkeerd*. A.W. Sijthoff, Leiden 1954
- Ted O'Sickens, *De man die de sleutel had*. A.J.G. Strengholt, Amsterdam 1954
- Bob van Oyen, *Na afloop moord*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1953
  IJsvogel en de rebel. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1954
- Haggi M. Reis, *Moord in Meppel*. Elsevier, Amsterdam 1953
- Josine Reuling, *Poeder en parels*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1953
- J.W. Schotman, *Het mysterie der zwarte pionnen*. A.W. Sijthoff, Leiden 1954

- Ab Visser, *Uitnodiging tot moord*. A.W. Bruna & Zoon, Utrecht 1953
- Lennart van Vlaardingen, *Het mysterie van Marck en Bismarck*. A.J.G. Strengholt, Amsterdam 1954
  De geprolongeerde bruid. A.J.G. Strengholt, Amsterdam 1954
- J. de Winter, *Het spookhuis aan de Jeker*. Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam 1953
  Marihuana. Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam 1954

Register

Aafjes, Bertus 14, 71, 72
Morgen bloeien de abrikozen 71, 72
voetreis naar Rome, Een 14, 71, 72
ABC-boeken 68
Academieprijs Haagse
Academie voor Beeldende
Kunsten 82, 135
Achterberg, Cathrien 41
Achterberg, Gerrit 28, 30, 33-35, 41, 135
Autodroom 34, 41
Ballade van de gasfitter 135
Cryptogamen III 34, 41
Spel van de wilde jacht 35
Vergeetboek 35
Ailly, A.J. d' 128
Aken, Piet van 49, 68, 73
Klinkaart 49, 73
Alain-Fournier 65
Alberts, A. 21, 45, 46, 128
eilanden, De 128
Alcott, Louise M.
Onder moeders vleugels 106
Algemeen Dagblad 11
Algemeen Handelsblad 125
Amsterdam, Essayprijs
Gemeente 21, 128, 137
Amsterdam, Poëzieprijs
Gemeente 21, 33, 37, 128, 135
Amsterdam, Prozaprijs
Gemeente 21, 43, 69, 81, 83, 128, 135
Anbeek, Ton 67, 68
Na de oorlog 67
Andersen, Hans
Christian 105, 114
Andreus, Hans (= Johan
Wilhelmus van der
Zant) 28, 29, 32, 35, 37, 40
Muziek voor kijkdieren 35
*reis van Langbaard de Twaalfde,
De* 37
Schilderkunst 37
Andriessen, Mari 147
Anrooy, Peter van 137
Piet Hein Rhapsodie 137
Arbeiderspers, De 69, 94

Asselbergs, W.J.M.A. 23, 25, 104, 131
Asser, Eli 90
Wegens sterfgeval gesloten 90
Atonaal, zie Vinkenoog
Avro 131

Baan, Corrie van der 124
Bachrach, A.G.H. 24
Backelmans, Lode 127
nuchtere minnaar, De 127
Bai Juyi (Po Tsjoe I) 33
Bakker, Bert 14, 16, 22, 23, 40, 68, 78, 131
Bakker, Margot (= G.A.
Kuiper) 47, 49, 57
man of een prijs?, Een 49, 57
Bakker, Piet 11
Balázs, P. 113, 129
Barbusse, Henri 61
Barnard, W. *zie* Graft,
Guillaume van der
Beauvoir, Simone de 136
Mandarins, Les 136
Beel, L.J.M. 25
Beke, Carel 120
Pim Pandoer in het web van de rode spin 120
Belcampo (= H.P. Schönfeld Wichers) 44, 61
Belgische Staatsprijs voor Vlaamse Letterkunde 63, 132
Belle en het Beest 112
Bemmelen, J.M. van 132
Berg, Jeen van den 127, 138
Bergh, Herman van den 35
Verzamelde gedichten 35
Bernhard, prins 132, 136, 145, 148
Bernlef, J. 78
Wat zij bedoelen 78
Beroepsgeheim 80 *Beroepsgeheim 2* 63
Berserik, Hermanus 34
Bertil, prins (Zweden) 131
Besnard, Albert 46
Bessem, Paul 117
Besten, Ad den 38, 42, 46
Stroomgebied I 42
Stroomgebied II 42
Betlem, Guus (ps. Guus van
Balkom, Freddy Hagers,
Betty van Santvoort, Annet
Verhagen) 125
Zeven foto's en... Manon 125
Beuk, Stichting De 34, 55

Beunis, Karel 53
Beuving, Anton (= A.P.A.
Oliemans) 123
Vuur aan bakboord 123
Bezige Bij, De 27, 49, 105, 107, 136
Bidault, Georges 138
Bijenkorf, de 112, 120
Bijmoer, Wim 82, 83, 112, 113, 119
Bladergroen, Wilhelmina 105
Blaman, Anna (= Johanna Petronella Vrugt) 8, 13, 25, 47, 51, 54-57, 67, 68, 71
Eenzaam avontuur 13, 47, 56 *Op leven en dood* 8, 47, 55, 57, 67
Blijstra, Rein 18, 22, 68, 69, 75, 126
Hoogtevrees 18, 75
Bloem, J.C. 43, 46, 75
Terugblik op de afgelegde weg 43
Blok, Hetty 83
Blokker, Jan 112
Op zoek naar een oom 112
Blurb 14, 15, 32, 53
Bobet, Louison 132
Boegheim, W. 113, 129
Boek en Jeugd, Bureau 104
Boek van nu 79
Boekenbal 19, 21, 45, 128
Boekenschip *Vrouwe Eva* 128
Boekenweek 19, 21, 128
Boekenweekgeschenk 52, 54, 61
Boekhandelaren- en
Uitgeversvereniging 'St. Jan', R.K. 130
Boekvinkreeks 69, 73, 74, 76, 77
Boer, Jo 93
Bol, Koosje 130, 141
Böll, Heinrich 45
Bomans, Godfried 31, 90, 107
Avonturen van Bill Clifford 90
Jan de zebra 107
locomotiefje, Het 107
luie jongetje, Het 107
Sprookjes 107
Bonte Dinsdagavondtrein 106
Boon, Louis Paul 15, 52, 73, 76-78, 93
Boontje's reservaat 73, 77
Kapellekensbaan, De 52, 73, 77
Zomer te Ter-Muren 77
Boost, Charles 21, 80, 112
Bordewijk, F. 12, 23, 26, 47, 51, 56, 61, 73, 74, 130, 134, 135
Bint 135
Haagse mijmeringen 26, 134
Karakter 135

Mevrouw en mijnheer Richebois 73, 74
Borgers, Gerrit 7, 15, 16, 22, 27, 40, 41, 73, 128, 136 *Paul van Ostaijen. Een documentatie* 16
Borrebach, Hans 123, 125
Botwinnik, Michael M. 139
Boudier-Bakker, Ina 50, 70, 71
Kleine kruisvaart 50
Bouhuys, Mies 106, 107, 112, 117, 125

boompje. Vijf kerstverhalen, Het 125
Morgen gebeurt 't 106
Vinger in de roet 125
Boutens, P.C. 19
Boxsel, Pim van 59
Braak 15, 30, 39
Braak, Menno ter 12, 71
Braat, L.P.J. 22
Brand-Van Gentprijs 23, 130
Brandt, Willem 28
Breton de Nijs, E. 8, 9, 47; *zie ook* Nieuwenhuys
Vergeelde portrellen uit een Indisch familiealbum 8, 9, 47
Broek, Joop van den 92, 94, 95, 102
Oponthoud in Rome 95, 102
Parels voor Nadra 95, 102 *Passagiers voor Casablanca* 102
Broer, Henk 48
Broese, boekhandel v/h J.G. 127
Bronkhorst, Maarten 89
Moordboeken 89
Bruggen, Carry van 61
Bruggen, Kees van 33, 34
kruidentuin, De 33, 34
verstoorde mierennest, Het 33
Brugman, Bert 106
Brugman, Til 47, 55, 56
Bodem 55
Kinderhand 55, 56
Spanningen 56
Spiegel en lachspiegel 56
Bruijn, Cor 106, 122
Bram en Aart op zomervaart 106, 122
Lasse Länta 122
Sil de strandjutter 122
zwerftocht van Eggejan Korse, De 106, 122
Bruijn, Margreet 112, 114
Brulez, Raymond 51
mirakel der rozen, Het 51
Mijn woningen 51
Brummel, L. 23, 131
Bruna boekhandelsketen 89
Bruna, A.W. (=Abs) 49, 90, 93-95, 97, 100, 102
Bruna, Dick 97, 100, 102, 107
appel, De 107
Buddingh', C. 51, 52, 86, 90, 91 93, 97, 103
Vrijwel op slag 91, 97
Bulthuis, Rico 51, 52, 70, 103
kat kwam weer, De 103

klokkenmaker van Budapest, De 103
Burssens, Gaston 37
Ode 37
Bzzlletin 38
BZZTÔH 109

Calis, Piet 34, 35, 38
Gesprekken met dichters 34, 38
Cals, J.M.L.Th. 13, 105, 126, 135
Campert, Jan 88
Klokslag twaalf 88
Campert, Remco 15, 29, 30, 32, 39-41, 46, 54, 61, 68, 74-76
Berchtesgaden 74
Eendjes voeren 74
Ten lessons for Timothy 74
Campertprijs, Jan 15
Camus, Albert 71
Capit, Eline 94
Carmiggelt, S. (ps. Kronkel) 46, 71, 76, 78, 79, 90
Honderd dwaasheden 46
Johan Justus Jacob 90
Ping pong 71, 78
Carr, John Dickson 87
Cedée, H.W. (= Douwens) 88
misdaad zonder fouten, De 88
Céline, Louis-Ferdinand 77
Chandler, Raymond 94
Charles, J.B. (= W.H. Nagel) 16, 30, 43, 46, 135
Volg het spoor terug 43, 135
Waarheen, daarheen 43
Chase, James Hadley 94
Cheyney, Peter 94
Christie, Agatha 87, 91-93, 103
Churchill, Winston 136, 146
Claus, Hugo 15, 29, 47, 49, 52, 73, 75-77, 79
bruid in de morgen', Een 79
hondsdagen, De 73
Natuurgetrouw 52, 73, 79
Cobra 13, 38
Cohen, Josef 26, 50, 136, 137
aap danst op het Rembrandtsplein, Een 26, 50
tocht van een dronken man, De 26
vrouw zoekt liefde, Een 26
Colette 133
Colijn, Hendrikus 89
Collins, Wilkie 99
biter bit, The 99
Color Kittens, The 108
Columbus 15, 34, 40

Constant 38
Goede morgen haan 38
Contact 12
Coolen, Antoon 11, 23, 25, 51, 68, 130 *vrouw met de zes slapers, De* 11, 23, 130
Corsari, Willy 11, 68, 88, 89
gast in uw huis, Een 88
Klokslag twaalf 88
misdaad zonder fouten, De 88
Moorden en marionetten 88
Coster, Dirk 14, 25, 135
Nieuwe geluiden 14
Coty, René 132, 144
Couperus, Louis 69
Couvreur 25
CPNB 112, 114, 128
Cramer-Schaap, D.A. 112
Cremer, Jan 54
Criterium 14, 28-30, 34
Critisch Bulletin 18, 48, 54

Daalder, D.L. 110-115, 121, 129
Wormcruyt met suycker 110
Daalder, F. en I. Daalder-Schripsema
Van Wormcruyt met suycker tot jeugdliteratuur 119
Dada 56
Daisne, Johan (= Herman Thiery) 133
kruid-aan-de-balk, Het 133
Dalenoord, Jenny 57
Dappere Dodo 106
Davids, Henriette
(Heintje) 133, 146
Deel, T. van 52
literair klimaat 1970-1985, Het 52
Defoe, Daniel
Robinson Crusoë 114
Defresne, August 91
Moord 91
Deken, Aagje 134
Dendermonde, Max
(= Hendrik Hazelhofl) 47, 48, 52, 66, 69, 93
dagen zijn geteld, De 48
wereld gaat aan vlijt ten onder, De 47, 52
Derks, Jan 93
Dermoût, Maria 70, 76
Nog pas gisteren 70
Spel van tifa-gongs 70
tienduizend dingen, De 70
Dickens, Charles 11, 101

Dickson, Carter 86
Diekmann, Miep 104, 106
boten van Brakkeput, De 107
Marmouzet 106
Voltooid verleden tijd 106
Dieudonné, Maurik 63
Disney, Walt 112
Dix, Tjalling (= L.G. van der Wal) 90, 103
kogel voor Oedipus, Een 90, 103
Moord op het eindexamen 90, 103
Doeve, Eppo 86, 96
Dommisse, Frederique
Carolina Wilhelmina (Fré) 50, 58
glans der dagen, De 50, 58
Donald Duck 111, 112
Donker, Anthonie (= N.A. Donkersloot) 18, 23, 24, 46, 129, 131
Donner, Jan Hein 129, 139
Doolaard, A. den 51
Douwens 88
Doyle, Conan 87
His Last Bow 87
Drees, Willem 128, 141, 148
Dresden, S. 24, 89
Marionettenspel met de dood 89
Drooglever Fortuyn, Jan 45
druiven zijn zoet, De 114.
Dubois, Pierre H. 15, 22
houding in de tijd, Een 15
Voor eigen rekening 15
Dulieu, Jean (= Jan van Oort) 104, 107, 112, 113, 116
Francesco 116
Paulus en Eucalypta 116
Paulus en het draakje 116
winterboek van Paulus, Het 107
Dullemen, Inez van 49, 69, 70, 81
Ontmoeting met de andere 81
verzuim, Het 49, 69, 81
wiel, Het 81
Dulles, John Foster 138
Durant, Rudo 28
eikehouten stap op de grens van de stilte, De 28

Eckmar, F.R. *zie* Jan de Hartog)
Eden, Anthony 127, 138
Edinga, Hans (= Hans Heidstra) 28, 58
Adieu, Pandora! 58
vrouw in de herfst, Een 58
wintertuin, De 58
Eemlandt, W.H. van (= W.H. Haasse) 85, 86, 92-96

Arabeske in purper 92, 96
Dood in schemer 96
Kogels bij het dessert 85, 86, 92
Rubens op drift, Een 92, 96
Schatgravers aan de Amstel 92

Eerdmans, Theo M. 68, 85, 87, 93, 94
Moord en mooie handel 85, 87, 93, 94
Eggink, Clara 35, 46, 75
rand van de horizon, De 35, 75
Schrijversalmanak 1954 75
week-end boek, Het 75
Eisenhower, Dwight D. 133, 134
Elburg, Jan G. 15, 29, 30, 38, 40, 60
Laag Tibet 38
Elffers, Dick 86
Elias, E. 93
Eliot, T.S. 45
Elsevier 48
Elseviers Weekblad 14, 31, 32, 36, 39, 45, 72, 74, 79, 109
Elsschot, Willem 61
Engelman, Jan 7, 18
Engels, Friedrich 51
Escher, Rudolf 128
vrai visage de la paix, Le 128
Euwe, Max 129, 139
Even afrekenen heren 106
Evers, Alie 118
Eyck, P.N. van 127, 129
Herwaarts 129
Medousa 129
Eyk, Henriëtte van 105, 112, 113, 117
Klaar..... over! 117
Eysselsteijn, Ben van 91
Romance in F-dur 91
Ezelsoor 112

Fabricius, Johan 7, 11, 50, 68, 103
duistere bloed, Het 11, 50
scheepsjongens van Bontekoe, De 11
Toernooi met de dood 50
Fath, Jacques 135
Fennema-Zboray, I.M. (Ilona) 111-113, 129
Fens, Kees 110
Fermi, Enrico 136
Ferrer, Mel 148
Five little Firemen 108
Flanders, Ralph 148
Fontaine Verwey, H. de la 130, 131
Fontein, L.H. 35
Ford, Madzy 90, 94
Krenten en rozijnen 90
speurder ziet een spook, De 90

Forum 12
Forster, E.M. 24, 132
Franciscus van Assisi 116
Franke, S. 106
Anansi 106
Franzen-Heslenfeld, Corinne 21
Frederik, koning (Denemarken) 129
Freezer, Harriet 61, 90
Moorddadige meimaand 90
Raadsels in Randerveen 90
Frequin, Louis 134

Gans, Jacques 80
Nieuwe nonchalante notities 80
Gard Sivik 73
Geest, Klaas van der 110, 112
wonderbron, De 110
Gehrels, Willem 106
Gelderse literatuurprijs 134
Genootschap van
Nederlandstalige
Misdaadauteurs 89
Gent, letterkundige prijs 133
Gergely, Tibor 108
Gerhardt, Ida G.M. 19
Gesprekken op donderdag 62
Getij, Het 137
Geyl, P. 90
Moord op de plas 90
Gezelle, Guido 47
Gids, De 89
Gids Boek en Jeugd 112
Gijsen, Marnix (= J.A.A. Goris) 47, 51, 80
lange nacht, De 47, 51, 80
Wat de dag meebrengt 80
Gils, Guust 73
Gogh, Vincent van 40, 130
Gomperts, H.A. 48, 73
Goncourt, Prix 136
Gorter, Herman 47
Gossaert, Geerten (= F.C. Gerretson) 127
Experimenten 127
Gouden Boekjes 108
Gouden Griffel 114
Gouden Strop 89, 95
Graft, Guillaume van der (= W. Barnard) 30, 33, 35, 42, 61, 134
Mythologisch 33, 35
Vogels en vissen 33, 35, 42, 134
Woorden van brood 35

Graham, Billy 132, 142
Graham, Martha 129
Greene, Graham 11
Greshoff, J. 50-52, 55, 65, 68, 71, 76
Greup-Roldanus, S. 7, 50, 59, 133 *humeuren in de straat der weduwen, De* 50, 59
vrouw in rook en regen, Een 59
Groene Amsterdammer, de 45, 48, 133
'Groene Boekje' 133
Groot Nieuws 69
Gruppe 47 130
Gysen, René 73

Haagsch Dagblad 51
Haagsche Courant 46
Haagse Post 46, 51, 70, 74, 80, 81, 90, 98, 99, 115
Haakon VII, koning (Noorwegen) 133, 145
Haan, Jacques den 46, 89
Moord in geschrifte 89
Haasse, Hella S. 25, 47, 49, 54, 92, 113
Oeroeg 54
Stroomversnelling 54
Zelfportret als legkaart 47, 54
Haasse, W.H. *zie* Van Eemlandt
Haile Sclassie 135, 148
Halsema, Frans 45
Hanlo, Jan 29, 30, 32, 35
Hannie, tante 106
Hardy, Thomas 11
Harmsen van Beek, Fritzi 74
Harrar, hertog van (Ethiopië) 135, 148
Harting, Else 125
Stel je voor, dat ik ging emigreren! 125
Hartog, Jan de (ps. F.R. Eckmar) 11, 52, 89
Hollands glorie 52
Hartz, S.L. 23
Hattum, Jac. van 7, 35, 74, 75
hart aan de spijker, Het 74
Verzamelde gedichten 35
Havank (= Hendricus Fredericus van der Kallen) 87-90, 92-94, 100, 101
Circus Mikkenie 100
Havelaar, Just 25
Havenloods, De 123
Hazeu, Wim 35
Heeroma, Klaas (ps. Muus Jacobse) 42
Heide, Willy van der (= W.H.M. van den Hout) 120
raderboot als zilvervloot, Een 120
Helman, Albert (= Lou Lichtveld) 47, 51, 75, 81
Spokendans 51, 75, 81

Helmer, H. 114
Hemingway, Ernest 79, 93, 135
Henstra, Friso 112
Hepburn, Audrey 135, 148
Hermans, Willem Frederik 7, 12, 13, 15, 17, 29, 30, 32, 41, 46-49, 51, 52, 55, 56, 67, 68, 73, 75 behouden huis', 'Het 47-49, 56
Conserve 29
god Denkbaar Denkbaar de god, De 73
Ik heb altijd gelijk 13, 48
Mandarijnen op zwavelzuur 48
Nooit meer slapen 75
Paranoia 46, 47
tranen der acacia's, De 12, 13, 47, 48
Hertog, A. den 43, 130
Sybrech Willemsdochter 43, 130
Herzberg, Abel J. 128
Herodes 128
Hichtum, Nienke van *Afke's tiental* 106, 114
Hildebrand, A.D. 120
Brilstra en zijn bromvlieg 120
Hiltermann, G.B.J. 106
Hilvarenbeek, literatuurprijs Gemeente 43, 133
Höch, Hannah 56
Hoekstra, Han G. 37, 104, 107, 108, 112-114
Dubbel spoor 104
ijsmuts van Prins Karel, De 104, 108
ongerijmde leven, Het 104
verloren schaap, Het 104, 108
Hofstra, Jan Willem 46
Hooft, P.C. 33
Hooftprijs, P.C. 7, 23, 43, 130, 135
Hoogeveen, Henk 119
Toen de Amboneesjes kwamen 119
Hoogtprijs, Lucy B. en C.W. van der 42, 52, 134
Hoornik, Ed. 22, 34, 125
Hora Adema, Wim 105, 107, 110, 117
kinderen van Zestienhoven, De 117
Klaar.....over! 117
Rooie Freeke 107, 117
Slechte kerstrapport,'t 107, 117
Hordijk, Gerard 112, 113
Hovinga, Henk 66

Huet, G.H.M. van 137
Huf, Paul 79
Huizinga, Johan 130
Hulsker, J. 7, 23, 131
Hummel, John 121

Ibo, Wim 83, 135
Idil 122, 125
Iependaal, Willem van (= Willem van der Kulk) 96
commissaris kan me nog meer vertellen, De 96
In de schaduw van Havank 88, 100, 101
Ingrid, koningin (Denemarken) 129
Ivans (= Jacob van Schevichaven) 87-89, 92, 93
man uit Frankrijk, De 87
Ives, Charles 130

Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse letterkunde 1958-1959 55
Jager, Okke 28
Japin, Bert 87, 94
Post voor een dode 87, 94
Jessurun d'Oliveira, H.U. 40, 41
Scheppen riep hij gaat van Au 40, 41
Jeugdboeken, Diploma van Verdienste van Stichting 116
Jeugdboekenmarkt 112
Johnson, Samuel 80
Jong, David de 50, 51
glazen wand, De 50
Muiterij op de gracht 50
Jong, Dola de 56, 58
En de akker is de wereld 56, 58
thuiswacht, De 56, 58
Juliana, koningin 19, 24, 46, 128, 130, 132, 134-136, 140, 144, 145, 147, 148

Kahlo, Frida 132
Kalf, Jan 128
Kamphuis, G. 7
Kästner, Erich 106
Dubbele Lotje 106
katholiek in het openbare leven van deze tijd, De 131
Katholiek Lectuur Centrum 132
Keesings Historisch Archief 129, 132, 134
Kelk, C.J. 44, 46
Nederlandse verhalen 44
Kellendonk, Frans 56
Keller, Tina 133
Kemp, Pierre 19, 42, 135
bloemlezing uit zijn kleine gedichten, Een 135

Man in het zwart, heer van het groen 42
Kind, Het 110
Kinderbelangen, Stichting 111, 113, 127
Kinderboek van het jaar 43, 114, 118, 122
Kinderboekenweek 112
Kinderkamer, De 111
Kingsley, Charles 114
Waterkindertjes, De 114
kladderkatjes, De 108
Klant, J.J. 50
fiets, De 50
geboorte van Jan Klaassen, De 50
Klatser, Leo 40
Klaveren, Bep van 126
Kleffens, E.N. van 134
kleine vuurtoren, De 112
Kliphuis, J.F. 90
groene tijger, De 90
Recht zonder wet 90
Klokje van zeven uur 106
Knap, Henri 71, 80
Bent u ook zo'n vader? 80
Knuvelder, Gerard 71, 72
Koloniale Letterkunde, prijs voor 63, 134
Konijntje Woelwater 107
Kool, Halbo C. 90
roos in het knoopsgat, Een 90
Koops, M. Sybr. 56
Kooyman, Rie 112
Kossmann, Alfred 35, 55, 56
Apologie der varkens 35
Kousbroek, Rudy 29, 39
begrafenis van een keerkring, De 39
Kouwenaar, Gerrit 28-30, 33, 38, 40, 41, 47, 49
Achter een woord 38
Goede morgen haan 38
Krijger, Henk 22
Kris Kras. Het kinderblad 111-113, 121, 127, 129
KRO 106, 119
Kronkel *zie* Carmiggelt
Krynprijs, Leo J. 127
Kuile, echtpaar Ter 34
Kuiper, Laura 118
Kuipers, Reinold 66, 69
Kunstenaarsverzet 1942-1945, prijzen Stichting 18, 126
Kurpershoek, Theo 19, 21
Kuypers, Julien 25
Laan, Dick 106, 119
Pinkeltje op zoek naar Klaas Vaak 106, 119

Lammers, Frans 120
Landheer, Jo 28
Langen, Ferdinand (= Egbertus Pannekoek) 47, 49, 50, 52, 56, 60
Helene in het heelal 49
Mijn oom Peter 60
Samen suiker eten 60
Wacht even, Brasem 49, 60
Langeveld, M.J. 111
Laseur, Cees 83
Laurey, Harriët 43
Loreley 43
Oorbellen 43
Sinterklaas en de struikrovers 43
Verhalen van de spinnende kater 43
Leeflang, Chris 19, 127
Leeuw, Aart van der 7, 61
Leeuw, G. van der 89
Leeuwen, Nans van 119
Leeuwen, W.L.M.E. van 51, 54
Lely, Cornelis 134, 147
Lennart, Clare (= C.H. van den Boogaard-Klaver) 32, 50, 55, 61
Op schrijversvoeten door Nederland 11, 32, 61, 63
Stad met rose huizen 50, 55, 61
Lensink, Ton 106
Letterkundig Museum *zie* Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum
Libelle 94, 100, 106
Libertinage 12, 16, 28, 30, 36
Linie, De 57
Literair Paspoort 28
Literatuurprijs Youth's Friends Association 116
Lodeizen, Hans 29, 30
innerlijk behang, Het 30
Loggem, Manuel van 49, 60
Buiten zijn de mensen 49, 60
Looij, Van 80
López, Esteban 67
Louw, Tientje 40
Lovink, A.H.J. 130, 141
Lucebert (= L.C. Swaanswijk) 7, 13-15, 21, 28-30, 32-36, 40, 41, 46, 47, 61, 68, 72, 128
Apocrief. De analphabetische naam 28, 33, 128
Val voor vliegengod 36
Lumière, Auguste 129
Luns, J.M.A.H. 24, 145
Lutz, Jan 122

Maanen, Willem G. van 47, 52, 61
Droom is 't leven 52, 61

onrustzaaier, De 52, 61
Maatschappij der Nederlandse Letterkunde 134
Maatstaf 14, 16, 78
Maeterlinck, Maurice 126
Malherbe, F.E.J. 24
Malot, Hector
Alleen op de wereld 114
Man, Annie de 119
Op vlugge voeten 119
Man, Herman de 51, 68
Margriet, prinses 134
Marja, A. (= A.Th. Mooij) 82
Buiten het boekje. Geschreven portretten van vrienden en vakgenoten 82
Marsman, Hendrik J. 12
Martin, H. 43
Marx, Karl 51
Mathijsen, Th.J. 125
Matisse, Henri 135
Maugham, William
Somerset 11, 91
Decline and Fall of the Detective Story, The 91
McCarthy, Joseph 129, 136, 148
Meewis, Wim 50, 127
Geen scherzo voor de goden 50, 127
Meijer-Ricard, H. 121
Meilink, Ab 112
Mendels, Josepha 64
Alles even gezond bij jou 64
Als wind en rook 64
Bon appetit. Frans koken in de lage landen 64
Rolien en Ralien 64
vader van Robinson Crusoë, De 64
Zoethout en etamien en andere novellen 64
Mendes da Costa, M.F. 141
Mendès-France, Pierre 132, 143, 146
Mens, Jan 68
Met en zonder schoolslag 68, 69
Mettes, Frans 100, 120
Meulen, Henk van der 88
Meulenhoff 29, 71
Michiels, Ivo 73
Middelburg,

literatuurprijs 59, 133
Middendorp, Herman 87
Mijnssen, Frans 126
Dramatische studies 126
Over tooneel 126
Mik Mak 112
Mikkenie, Frans 100, 133
Mikkenie, Vibeke 100
Miller, Henry 77
Milne, A.A.
Winnie de Poeh 114
Minderaa, P. 24
Minne, Richard 78
Moll, W. 7, 16, 23, 104, 131
Mons, Martin (= Hilde Saskia Paauwe-Monsma en (*zie ook*) Margrete Anna Wierdels-Monsma) 85, 87, 91-94, 98, 99
carnavalsmoord, De 87, 92, 99
Inspecteur Perquin gaat met vacantie 85, 93
Koffie verkeerd 99
Monsma, Hilde 98, 99
Monus de man van de Maan 106
Mooij, Jaap 40
Mooij, Tineke 40
Moord en doodslag 97
Morriën, Adriaan 27, 28, 46, 130, 135
Concurreren met de sterren 28, 32, 33
Vriendschap voor een boom 28
Mouw, Johan Andreas dèr 7
Mulier, Pim 129
Mulisch, Harry 7, 13, 15, 27, 47, 49
archibald strohalm 47
diamant, De 27, 47
Mussert, Anton Adriaan 86
muze en de dieren, De, zie Vasalis

Naeff, Top 70, 71
Naeffprijs, Top 128
Nagel, W.H. 89; *zie ook* Charles
Nathusius, Marie-Sophie 68, 69, 83
partner, De 69, 83
Nationale Snipperdag 16, 22, 129
Nederlandse Letteren, Conferentie der 136
Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum 7, 15, 16, 23, 27, 28, 68, 95, 104, 131, 136
Jaarverslag 1954 7
Nederlandse literatuur, een geschiedenis 68
Nederlandse verhalen, zie Kelk

Neelissen, Ton 133
Nescio (= J.H.F. Grönloh) 128
Nickleby, Nicholas 101
Nieuw Vlaams Tijdschrift 79
Nieuwe Gids 10
Nieuwe griffels, schone leien, zie Rodenko
Nieuwe Rotterdamse Courant 21, 51, 67-69, 110, 115, 137
Nieuwe Zakelijkheid 137
Nieuwenhuys, Rob (ps. E. Breton de Nijs) 8
Nieuwsblad voor de Boekhandel 18, 112, 120, 127-129
Nijhoff, Martinus 7, 16, 19, 28, 33, 36, 41, 130, 131
Verzameld werk 33, 36, 131
Nobelprijs voor literatuur 135
Noordenbos, O. 22
Noordhout, W.S. (=Jan Willem Schulte Nordholt) *bloeiende steen, Het* 42
Noordzij, Nel 7, 28, 67-69, 71, 131
Bij nader inzien 67, 69 'Geen eten' 69 *kan me niet schelen, Het* 67 *Om en om* 67, 69
Nooteboom, Cees 52
Philip en de anderen 52
Norel, Klaas 106, 123
Engelandvaarders 106, 123
Scheepsmaat Woeltje 123
S.O.S.! Wij Komen! 123
Van Doggersbank tot Barentszee 123
NTS 130

Oedekerk, Giny 38, 74
Oldenbarnevelt, Johan van 135
Onderdrukking en verzet 10
Ons eigen blad 124
Ooievaarpockets 34, 68, 89
Oolbekkink, H.J. 49
Met lege handen 49
recht van ongelijk, Het 49
Oorschot, Adrie van 106
Oorschot, Geert van 12, 16, 105
kind en zijn ontspanning, Het 105
Oorthuys, Cas 12
Oostenrijkse boek, Het 126
Op schrijversvoeten door Nederland, zie Lennart
Oppenheimer, J. Robert 129
Ostaijen, Paul van 16, 27, 37, 64, 73, 128
Verzameld werk 16, 27, 128
Oyen, Bob van (= Jan van Beek) 85, 87, 94, 97
IJsvogel en de rebel 97
Na afloop moord 85, 97

Panhuijsen, Jos 50

Leven alleen is niet genoeg 50
Parade der Profeten 29
Parc, Jean du (= Willem Putman) 134
Christine Lafontaine 134
Parool, Het 22, 32, 47-49, 78, 86, 104, 106, 107, 109, 110, 115, 117, 127, 135, 136
Paul Vlaanderen 106
Pauwels, François 47, 50
Tijgers 50
Pedagogisch Studieblad 120
Peijpers, Ankie 67
PEN 24, 131
Perk, Jacques 7, 30
'Iris' 7
Perron, Edgar du 12, 71
Philipsprijs, Marianne 128
Picasso, Pablo 84, 85
Pierluigi, Tino 126
Pijl, D.J.C. van der 141
Pius XII, paus 126
Plaats, Betty van der 123
Bloemen voor Else 123
Plas, Michel van der (= B.G.F. Brinkel) 39, 45, 74
Van veel te veel een spaarzaam deel 45
Playboy 77
Plesman, Albert 126
Plofje de olifant 107
Po Tsjoe I *zie* Bai Juyi
Podium 13, 15, 17, 34, 37-41, 43, 47, 74, 131
Poe, Edgar Allan 91
Poes Pinkie 107
Polder, Greet 40
Polet, Sybren 29, 33, 40, 41
Polfliet, Marcel 66
Potgieter, E.J. 19
Praag, Siegfried van 49
Hebreeuwse lichtekooi, De 49
Presser, Jacques (ps. Haggi Mami Reis) 85-87, 90, 91
Moord in Meppel 85-87
Prinsen Geerligs, R.J. 25
Prinsen Geerligsprijs, Reina 25, 74, 136
Prismapockets 68
Propria Cures 57
Provinciale Zeeuwse Courant 50, 109
Putman, Willem (ps. Jean du Parc) 134
doode rat, De 134
Looping the loop 134

Quarles van Ufford, C.G.C. 24

Querido 70

Rabot 18
Raephorst, Marijke van 100
Reflex 15, 30
Reinaert de Vos 112
Remmelts, Remmelt 7
Reuling, Josine 94, 100
Poeder en parels 100
Reve, Gerard Kornelis van het 7, 12, 13, 15, 47, 52, 67, 68
Acrobat and other stories, The 52
avonden, De 12, 13, 47, 67
'Melancholia' 13
Richter, Hans Werner 130
Rififi in Amsterdam 92
Ritter jr., P.H. 49
welkom schandaal, Het 49
Rodenko, Paul 14, 15, 28-30, 32, 34, 40, 47-49, 55, 71, 73 dichter', De 29, 30, 34
Gedichten 34
Nieuwe griffels, schone leien.
Bloemlezing uit de poëzie der avant-garde 14, 28, 34, 47
Roggeman, Willy 73
Roggeveen, Leonard 104, 106, 111-113, 121, 129
zonderlinge testament, Het 106, 121
Rogghé, Paul 133
grote vaart, De 133
Roland Holst, A. 19, 21, 33, 46, 50
Ik herinner mij 21
Romijn, Jaap 49, 90, 93
Rechtvaardiging van Don Juan 49
Romijn Meijer, Henk 25, 136
Consternatie 25, 136
Roosendaal, Jan C. 97
Roothaert, A.M.H. 88
Rotterdammer, De 64
Rougemont, Denis de 71
Rubens, Pieter-Paul 92
Ruim Baan 105
Rutgers, Freddy 41
Rutgers van der Loeff-Basenau, An 104, 107, 112, 114, 115, 118
Jimmy en Ricky 112
kinderkaravaan, De 107, 118

Lawines razen 114, 115, 118, 123
Mens of wolf? 123
Rossy, dat krantenkind 107
Ze verdrinken ons dorp 123
Ruting, Lotte 38

Sagan, Françoise 67
Salamanderreeks 52, 68
Salden, Helmut 27, 128
Sant, Mien van 't 123
Schaakmat. Roman voor oudere meisjes 123
Sarah, prinses (Ethiopië) 135
Sartre, Jean-Paul 12, 71
Sayers, Dorothy L. 87, 94
Schaik-Willing, Jeanne van 54
Schendel, Arthur van 7, 69
Schermerhorn, Willem 105
Schierbeek, Bert 29, 32, 33, 39, 47, 49, 61, 73
boek IK, *Het* 39, 47
Op reis door Italië 39
Schlumberger, Jean 24, 132
Schmidt, Annie M.G. 19, 37, 69, 82, 83, 107, 108, 112-114, 117
Abeltje 109
Dit is de spin Sebastiaan 109
familie Doorsnee, De 82, 106, 135
fluitketeltje, Het 109
groe-ten van Jip en Jan-ne-ke, De 83, 109
Jip en Jan-ne-ke 109
lapjeskat, De 83, 109
Van schuitje varen tot Van Schendel 109, 112, 114
Veertien uilen 109
Weer of geen weer 83
Wiplala 112
Schmitz, Marie 110
Schnitzler, Arthur 126
Schokking, F.M.A. 128, 135
Scholte, M.A. 131
Schotman, Johan W. 85, 86
mysterie der zwarte pionnen, Het 85
Schouten, Wim 19
Schrijversalmanak 1955 45
Schulte Nordholt, Jan Willem 42; *zie ook* Noordhout
Tijd voor eeuwigheid 42
Schuur, Koos 29, 49, 60
Shakespeare, William 79
Sierksma, Fokke 46, 47, 55
Sijthoff 92, 99

Simons, W.J. 105
kind en zijn ontspanning, Het 105
St. Kitts van de Bovenwindse 112
Sjors van de Rebellenclub 7, 111
Slauerhoff, Jan Jacob 12, 86, 137
Smiers, Joost 17
Cultuur in Nederland 1945-1955 17
Smislov, Vassili V. 139
Smit, Gabriël 22, 28
Smulders, Lea 115, 119
Meneertje verkeerd 115, 119
Radiosprookjes uit de rubriek klein, klein kleutertje 119
Snoek, Hans 106
Soenarjo 145
Sok, Ap 126
Sonneveld, Wim 45
Sötemann, Guus 75
Schrijversalmanak 1954 75
week-end boek, Het 75
Spelberg-Stokmans, L. 106
Spierdijk, Jan 75
Spillane, Mickey 94
Stam, Annebet 112
Stapel, G. 120
Stein, Gertrude 79
Stein, Sophie 83
Stem, De 25
Stempels, Kees 74
glazen bol, De 74
Stenvert, Jan 120
Ster, Jac. van der 71, 112
Sterman, Otto 106
Stijl, De 56
Stip, Kees 131
Stols, A.A.M. 14, 31, 32, 65, 126
Historia de la imprenta en et Equador 1755-1830 126
Strengholt 100
Stroomgebied, zie Den Besten
Stuiveling, Garmt 23, 66, 69, 71, 104, 118, 131
Swaanswijk, Tony 21, 40

Tachtig, Beweging van 10
Te gast bij Nederlandse auteurs 72
Teeuwisse, C.B. 123
Teirlinck, Herman 25, 127
gevecht met de engel, Het 127
Maria Speermalie 127
Telegraaf, De 75, 80
Terborgh, F.C. 76

gezicht van Peñafiel, Het 76
meester van de Laërtes, De 76
Tergast, Nes 46
Teulings, Jan 83
Thackeray, William Makepeace 11
Thiry, Antoon 132
Ach, de kleine stad... 132
droomer, De 132
Mijnheer pastoor en zijne vogelenparochie 132
Tijd, De 71, 97, 119, 128
Tijd en Mens 15, 37
Tirade 16, 77
Toonder, Jan Gerhard 47, 49, 52
Hartjacht 52
Heksenest 49, 52
Kasteel in Ierland 52
Uitvaart 52
Toonder, Marten 120
Toscanini, Arturo 129
Tsjoe En Lai 143
Tubantia 54, 120
Tweehuijsen, Will H. 64

Ultimatumreeks 47
Utrechts Nieuwsblad 73

Vaal, Hans de 79
Vaandrager, C.B. 54
Vaderland, Het 15, 50, 52, 55, 68, 127, 128, 130-136
Van schuitje varen tot Van Schendel, zie Annie M.G. Schmidt
Vandaag II 86, 90, 93, 97, 103
Vara 13, 66, 68, 69, 82, 131
Vasalis, M. (= M. Drooglever Fortuyn-Leenmans) 7, 19, 28, 33, 36, 44, 46, 112

muze en de dieren, De 19, 112 'Onweer' 44, 45
Parken en woestijnen 36
Vergezichten en gezichten 33, 36, 44
Vat, Daan van der (ps. Daan Zonderland) 71
Veen, Adriaan van der 22, 30, 46, 75
Alibi voor het onvolkomen hart 75
Veenhoven, Lies 119
Veld, J. in 't 24
Velsen-Quast, Margreet 115
Mijn moeder is beroemd 115
Vereniging van Letterkundigen 16, 130
Verhoeven, Nico 24, 134 Gelderse sonnet', Het 24
Vermaat, Wilma 7
Vermeersch, Gustaaf 73
Vermij, Lucie Th.

verrukkelijke kunst van het verhaal, De 88
Verwey, Albert 129
Vestdijk, S. 7, 12, 47, 51, 52, 89, 94, 137
dokter en het lichte meisje, De 47
glinsterend pantser, Het 52
Marionettenspel met de dood 89
schandalen, De 47, 52
Vickers, Cynthia Isobel Trevor 101
vier Heemskinderen, De 112
Vierentwintig biografieën 9, 61
Viesprijs, Mr. H.G. van der 43, 130
Vijf brandweermannetjes 108
Vijf 5tigers 28, 29, 31
Vijftig, Beweging van (Vijftigers) 7, 13-16, 21, 28-36, 45, 47, 52, 53, 72
Schrijversprentenboek 29, 30
Vijverbergprijs 64
Vinkenoog, Simon 14, 29-32, 35, 47, 51-53, 77
Atonaal 14, 29, 31, 32, 35, 36, 53
Zolang te water. Een alibi 47, 52, 53
Viruly, Adriaan 105, 128, 134, 147
zee en de overkant, De 128
Visser, Ab 52, 85-87, 91, 94, 103
3 klassieken uit de Nederlandse misdaadliteratuur 91
Uitnodiging tot moord 91, 94, 103
Vlaamsche Letterkunde, Museum van de 127
Vlaardingen, Lennart van 100
mysterie van Marck en Bismarck, Het 100
Vleugelhof, L. (= L.P. de Jonge) 133
Voeten, Bert 46
Voges, Carl 108
Volksontwikkeling 122
Voor het Jonge Volkje 111
Voordewind, Hendrik 96, 97
commissaris vertelt, De 96
commissaris vertelt door, De 96
commissaris vertelt verder, De 96
Vooruit 78
Vos, Marjolein de 90
Moord in de manège 90
Vries, Anne de 114, 115, 124, 131
Dagoe de kleine bosneger 115, 124

Groot vertelboek voor de bijbelse geschiedenis 124
Vries, Bette de (ps. Eva Raedt-de Canter) 93
Vries, Folkje de 131, 142
Vries, Hendrik de 137
Vries, Leonard de 112
Vries, P.H. de 89
Poe and after 89
Vries, Theun de 33, 47, 51, 52, 60, 62
Anna Casparii 62
Fuga van de tijd 51, 62
Hagel in het graan 51, 60
Nieuwe rivieren 60
Pan onder de mensen 51, 52, 62
spook waart door Europa, Een 60
vuurdoop, De 51, 60
Vries, Tjitske de 131, 142
Vriesland, Victor E. van 22, 24, 46, 126, 127, 131, 132 Onverzoenlijken', De 126
Vriesprijs, Hendrik de 26, 136, 137
Vrij Nederland 38, 47, 49, 51, 58, 61, 95, 102, 109
Vrije Bladen, De 30, 137
Vrije Volk, Het 18, 94, 107, 116
Vroman, Leo 30, 45
'Zelfportret' 45
Vrouwenpost 121

Waal, A. de 23, 130
Waal, H. van de 23, 131
Waasdorp 99
Wagtmans, Wout 132
Waley, Arthur 33
Walravens, Jan 15
Walschap, Gerard 51, 63, 132, 134
Beroepsgeheim 2 63
Manneke Maan 51, 63
Oproer in Congo 63, 134
Zuster Virgilia 63, 132
Warmond, Ellen 46
Warren, Hans 50, 56, 82
Geheim dagboek 1954-1955 82
Leeuw lente 82
Vijf in je oog 82
Weihs, Bertram A.Th. 60, 78
Wells, H.G. 33
Wereldkroniek 82
Werfhorst, Aar van de (= P.G. Jansen) 47, 51, 63
eenzame, De 51

grote, stille knecht, De 51
Twee rode reeën 51
Werkmanprijs, H.N. 27
Werumeus Buning, J.W.F. 70
Wessem, Constant van 137
Westendorp, Fiep 21, 83, 109, 112, 113, 117
Wibaut, Constance 58
Widétet-reeks 100
Wierdels-Monsma, Marga 91-93, 98; *zie ook* Mons
Klokke Roeland 98
lachen van Dionusios, Het 98
Wijnans, E. 93, 99
Wilde, J. de 136
Wilkeshuis, C. 112, 113, 121
Oeleke 121
Williams, William Carlos 33
Windroos, De 38, 42
Winter, Jan de 92
Bravour in Brazilië 92
Gruwel in Gouda 92
Hellekermis in Helmond 92
Rumoer in Rotterdam 92
Wit, Jan 28, 42
Bottende knoppen 42
In den metalen stier 42
Witteman, commissie 16
Wittkampf, Willem 71
Geldverdienen 71
Wolf, Ruth (ook Ruth Zimmerman) 49, 61
In zand geschreven. Een vergeten episode uit het leven van Germaine de Staël 49, 61
Wolf-Catz, Helma 65, 71
droomgestalte, De 65
Wolff, Betje 134
Wolkers, Jan 54
Woord, Het 30, 49, 60
Worm, Piet 108, 115
drie paardjes, De 115
Woude, Johan van der 51

Zikken, Aya 49, 64, 69
Alleen polenta vandaag 64
Als wij groot zijn, dan misschien 49, 64
atlasvlinder, De 64
Dan misschien 64
godsgeschenk onbegrepen, Het 64, 69
vrijwilliger, De 64
Zimmerman, Ruth *zie* Wolf
Zonderland, Daan (= Daan van der Vat) 108

Knikkertje Lik 108
Zonneschijn 111
Zwarte Beertjes 88, 89, 102

Verantwoording

Lijst van geraadpleegde collecties bij instellingen en personen:

ANP Fotoarchief, Amsterdam
De Arbeiderspers, Amsterdam
De Bezige Bij, Amsterdam
Rico Bulthuis, Warnsveld
Bibliotheek van de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels, Amsterdam
Boek en Jeugd (NBLC), Den Haag
R.E. Gundelach, Grootebroek
Intermedia BV, Alphen a/d Rijn
Leo Klatser/Giny Ocdekerk, Amsterdam
Koninklijke Bibliotheek, Den Haag
Marie-Sophie Nathusius, Bennebroek
Nederlands Fotoarchief, Rotterdam
Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Den Haag
Eddy Posthuma de Boer, Amsterdam
Em. Querido's Uitgeverij BV, Amsterdam
Jan. C. Roosendaal, Amsterdam
J.W. Schulte Nordholt, Wassenaar
Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem
Stichting Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam
Steef Stijsiger, Utrecht
Universiteitsbibliotheek, Leiden
Mw. S.W. Weites-Paauwe, Bussum
Aya Zikken, Amsterdam